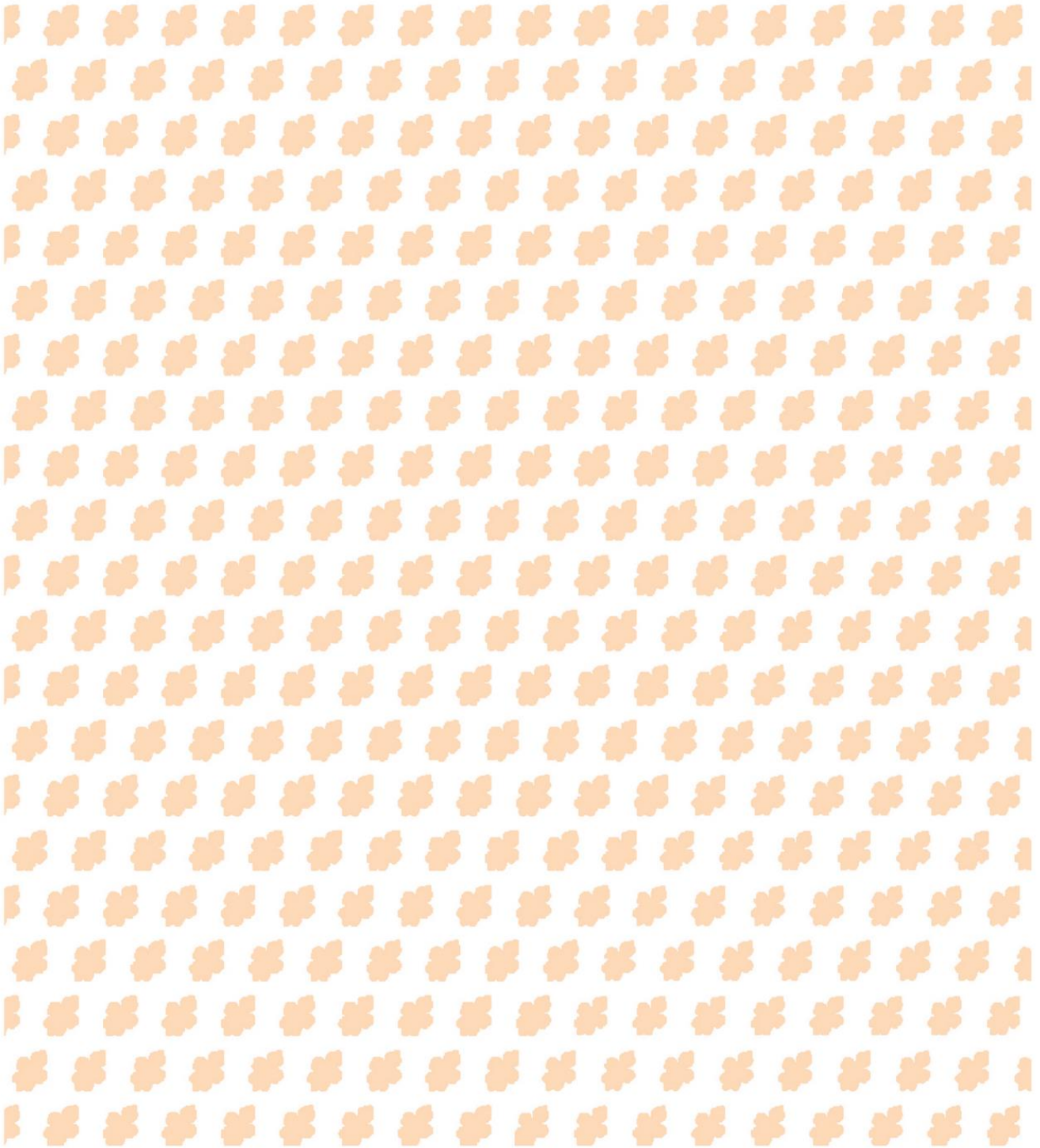

TUDÁS MENEDZSMENT

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar
Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézet periodikája

Tartalomjegyzék

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ	3
--------------------------	---

TANULMÁNYOK

GROZDICS ANETT TÍMEA – GIRÁN JÁNOS – CAKÓ BALÁZS – BORSOS ÁGNES Az irodatér komfortjának vizsgálata a munkavállalók szempontjából.....	5
KURUCZ BARNABÁS Közegészségügy a figurációs szociológia tükrében – egy elméleti kísérlet.....	18
POZSÁR DÁNIEL KÁROLY RUNIN – Az Európai Unió regionális gazdaságfejlesztési kísérlete a felsőoktatási szektor célzott támogatásával.....	33
VÁRNAGY PÉTER Az életen át tartó nevelés a cserkészletben.....	45
OLÁH RÓBERT Petőfi Sándor Nagykőrösön őrzött autográf verseinek kritikai összehasonlítása és annak legújabb eredményei II. – Az 1848-as év hagyatéka.....	53
BAROS-TÓTH ÁGNES A szocio-emocionális vagyon (SEW) jelentősége a családi vállalkozások kutatásában	73
DOMINEK DALMA LILLA – URICSKA ERNA – CZÉKMÁN BALÁZS – BUJDOSÓNÉ DANI ERZSÉBET – BARNUCZ NÓRA A digitális flow világa – Egy kísérlet első eredményei.....	85

RECENZIÓK

BÉRCESI RICHÁRD Recenzió a „Magyarország mozdonyai” című kötetéről	102
BÉRCESI RICHÁRD Recenzió Székely Sándor „Ha mozdul a kő. Bányásztörténetek” című kötetéről...	105
ABSTRACTS	108
SZERZŐINK.....	113
AUTHORS	115

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar
Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézet periodikája

A szerkesztőbizottság tagjai: Koltai Zsuzsa (felelős szerkesztő), Zubán Zsuzsanna (titkár), Agárdi Péter, Huszár Zoltán, Kleisz Teréz, Kocsis Mihály, Koller Inez, Kovács Edina, Németh Ákos, Németh Balázs, Oroszi Sándor, Reisz Terézia, Varga Katalin, Vámosi Tamás, Várnagy Péter, Zádori Iván

Olvasószerkesztő: Koltai Zsuzsa
Tördelőszerkesztő: Bruszt Míra Tünde

Jelen számunk lektorálásában a szerkesztőbizottság tagjai mellett közreműködött:

MAJDÁN JÁNOS CSS, rektor emeritus, Eötvös József Főiskola, Baja

TIBOLD ANTAL PHD, HABIL., vezető főorvos, Pécsi Tudományegyetem, Klinikai Központ, Foglalkozás-egészségügyi és Munkahigiénés Központ; tanszékvezető, Pécsi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar, Foglalkozás- és Munkaegészségügyi Tanszék

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézete

Felelős kiadó: a kar dékánja

Szerkesztőség: 7624 Pécs, Rókus utca 2. P/4.

A folyóirat elérhetősége:

<https://journals.lib.pte.hu/index.php/tm/issue/archive>

<http://btk.pte.hu/hu/hfmi/tudasmenedzsment>

E-mail: tudasmenedzsment@pte.hu

ISSN 1586-0698 (Nyomtatott)

ISSN 2732-169X (Online)

Szerkesztői előszó

Kedves Olvasó!

Ez az előszó részint búcsúzás, részint stafétaátadás. Nehéz döntés előzte azt meg, amikor idén augusztusban bejelentettem a Tudásmenedzsment szerkesztőbizottságának, hogy egyéb szakmai elfoglaltságaim miatt a folyóirat felelős szerkesztői és olvasószervezői pozíciójának betöltését 2023. december 31-et követően már nem tudom vállalni. Izgalmas, tevékeny és termékeny volt az elmúlt három év, hiszen jelen kötettel együtt a Tudásmenedzsment folyóirat 15 száma – 8 rendes szám, 2 angol-német nyelvű különszám és 5 magyar nyelvű különszám – jelent meg azóta, hogy 2020 szeptemberében átvettem a folyóirat felelős szerkesztői feladatait.

Az elmúlt három évben számos területen fejlesztettük a folyóiratot, kiemelhető ezek közül az idegennyelvű különszámok bevezetése, a folyóirat struktúrájának és arculatának megújítása vagy éppen az OJS-felületen való megjelenés. Ezúton is köszönöm Kovács Edinának a 2020 szeptembere és 2023 novembere között végzett tördelőszerkesztői munkáját és a fenti innovációk technikai kivitelezését, Bruszt Míra Tündének pedig azt, hogy vállalta ennek a számnak a tördelőszerkesztését. Köszönöm a szerkesztőbizottság tagjainak, hogy korrekt lektori véleményeikkel segítették a szerkesztési munkálatokat, valamint, hogy olyan támogató, innovációra nyitott szakmai műhelyként működik a szerkesztőség, ahol jó volt felelős szerkesztőnek lenni. Köszönöm továbbá külső lektorainknak, hogy munkájukkal hozzájárultak ahhoz, hogy színvonalas köteteket jelentethessünk meg. Hálás vagyok a kollégáknak és a folyóiratban publikáló szerzőknek egyaránt, hogy a szerkesztői munkámat jó tapasztalatokkal zárhatom le.

A folyóirat felelős szerkesztői pozícióját 2024. január elsejétől dr. habil Varga Katalin, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézet Könyvtár- és Információtudományi Tanaszék egyetemi docense tölti be. Ezúton is köszönöm docens asszonynak, hogy vállalta a feladatot, bízom benne, hogy az új megbízatás sok örömet hoz számára.

Boldog új évet és sok izgalmas, színvonalas írást kívánok 2024-re olvasóinknak, szerzőinknek és a szerkesztőbizottságnak egyaránt!

Pécs, 2023. december 30.

Koltai Zsuzsa
felelős szerkesztő

Tanulmányok

Grozdics Anett Tímea – Girán János – Cakó Balázs – Borsos Ágnes

AZ IRODATÉR KOMFORTJÁNAK VIZSGÁLATA A MUNKAVÁLLALÓK SZEMPONTJÁBÓL

Absztrakt

A kutatás célja a stresszmenedzsment egyéni és szervezeti aspektusainak bemutatása, mely keretében a parametrizált komfortot a fizikai terekben, továbbá a munkavállalói well-being összefüggésében vizsgálja, mindezt a munkahelyi teljesítménynövelés összefüggésében, valamint annak pozitív hatásait a munkahelyek és a munkavállalók számára. A kutatás során arra kerestük a választ, hogy a munkakomfort érzet milyen mértékben járul hozzá a munkavállalók stressz szintjének alakulásához, illetve, hogy ez befolyásolja-e az egyén teljesítő képességét, ami kihathat a szervezeti hatékonyságra. Kutatásunk során választ kerestünk arra, hogy a stressz miként hat az egyénre, ez milyen hatással van a szervezetre. Összefüggést mutatunk be az irodai munkateretek - ergonómia kialakítása és a hatékony munkavégzés kapcsolatáról, bizonyítva az egymásra való hatásukat, kitekintéssel a stressz befolyásoló képességére. Az adott munkafolyamathoz a lehető legoptimálisabban szükséges kialakítani a megfelelő munkateret, ezáltal feltételezhető, hogy kevesebb distressz éri a munkavállalókat, akik így hatékonyabban tudnak együtt, illetve csoportosan dolgozni. Ezen kívül a munkakomfort pozitív irányú kivitelezése során az egyéneknél, és ezáltal közvetetten a szervezetben is eustressz alakulhat ki, mely fokozza a teljesítő képességet, így növelve a hatékonyságot, ami gazdasági fellendüléshez vezethet.

Kulcsszavak: well-being; ergonómia; stressz

Bevezetés

A XXI. században az emberek életük nagy részét a munkahelyükön töltik (Aletta et al., 2018). Ezáltal egy olyan ergonomikus irodai környezet kialakítása szükséges, melyben a munkavállaló az adott munkafolyamatot maximális hatékonysággal tudja elvégezni. A munkahelyi hiányzások többsége a stresszre vezethető vissza, amely komoly veszteséget okoz a cégeknek, mivel a munkavállaló kiesik az adott termelési időszakból, szükséges a munkafolyamatok átszervezése a kolléga helyettesítésének idejére. Az „ideális” munkahelyi feltételek megteremtése növeli a munkavállalók teljesítőképességét, termelékenységét és a munkához való hozzáállását is. De vajon mit jelent az ideális munkahely, létezik-e olyan, hogy ideális munkahely? Számos környezeti hatás befolyásolja az emberi közérzetet, mint például a zaj, a légmozgás, a hőmérséklet, a megvilágítás és különböző sugárzások stb. (Szabó, 2013).

A kutatás fókuszában a munkakörnyezet áll, különös tekintettel, hogy a jól kialakított, ergonomikus irodai tér milyen hatással van a munkavállalói teljesítményre.

Hazai és nemzetközi szakcikkek és szakirodalmat vizsgáltunk a témával kapcsolatban, hogy megismerjük a stressz és az ergonómia kihatását a munkavállalókra, hasznos-

ságát az egyénre, társadalomra és a vállalatra egyaránt. Megoldási javaslatokat fogalmazzunk meg, mely az elvárt eredményeket, a „well-being” indexet javíthatja, ezáltal a munkavállalók egészségesebbek lehetnek, így motiváltabbá válhatnak, ami során növekedhet a teljesítő képességük. Kutatásunk során egy konkrét, nagyméretű, sok alkalmazottat befogadó irodateret vizsgálunk, mivel a mai munkaerőpiacon egyre gyakoribb munkatér a nyitott iroda, az open office megoldás (Jarjabka, 2013). Ezen terek esetén rendszeres probléma, hogy a munkavállalók más-más környezeti viszonyok mellett érzik jól magukat. Ez függ a kortól, nemtől, súlytól, felhasználói szokásoktól, egészségi állapottól és még számos egyéb paramétertől. Bizonyos emberek a meleget, míg mások a hűvösebb levegőt szeretik, egyeseket zavar a zaj, másokat kevésbé. A vezetők a HR szakemberek bevonásával az adott munkaterületre hasonló beállítottságú, érdeklődési körű, közös attitűdökkel rendelkező munkavállalókat képesek csoportosítani, ezáltal a vizsgált térben az egyes munkaállomások komfortparaméterei ismertté válnak, melyek minden egyén számára a legmegfelelőbb értékekkel bírhatnak, ezáltal javulhat az egyének stressz szintje, illetve a globális elégedettség a teret használók körében (Karoliny & Poór, 2017).

A kutatás elsődleges célja, hogy a stresszmenedzsment megfelelő módszereinek alkalmazása érdekében feltárjuk a munkavállalók vizsgált területtel kapcsolatos véleményeit és a komfort érzetüket befolyásoló tényezőket. A kutatás célja továbbá, hogy a meglévő irodaépület fizikai tulajdonságait és az egyén szubjektív komfort érzetét vizsgálva és kiértékelve, az eredmények optimalizálásával javaslatot fogalmazzunk meg a dolgozói stressz szint csökkentésére, az elégedettség-, komfort növelése és az egészség kockázatok csökkentése szempontjából. Természetesen az egyén jól-lét érzetét, az egyéni és szervezeti hatékonyságot számtalan egyéb más tényező is befolyásolja, mint például az anyagi biztonság, a társadalmi-, gazdasági- és jogi helyzet, a családi háttér, a munka és magánélet egyensúlya, a közéleti tevékenységek stb. Ezen területekre nem fordítunk hangsúlyt jelen kutatás írása során.

Szakirodalmi áttekintés

Az elmúlt évtizedekben folyamatosan változó, rohanó világunkban, a társadalmi és gazdasági változások különösen indokolják az egyén vizsgálatát, abból a szempontból, hogy milyen külső és belső hatások befolyásolják munkavégzésüket. Gazdaságunkban számos faktor éri a munkavállalókat és munkáltatókat egyaránt nap, mint nap, ami kihat a munkavégzésükre, a jólétükre, az egészségükre. Kutatások kimutatták, hogy az egyéneket a munkahelyükön számtalan mennyiségű és milyenségű stressz éri, ami koherens összefüggésben van az irodatergek ergonómiai kialakításával kapcsolatban (Thompson et al., 2018).

Stresszhelyzetekben az egyéni szervezet különböző válaszokat adhat adott stresszorok hatására. Lehetnek érzelmi reakciók, amelyek megnyilvánulhatnak, düh, harag, szorongás, illetve depresszió formájában. Magatartási változást is előidézhetnek a stresszorok, ezek lehetnek káros szenvedélyek, mint például a dohányzás, alkoholfogyasztás, szerencsejáték stb. Ez fakadhat kulturális-, generációs különbségekből, szokásokból, de akár érdeklődési körből adódóan is. Például, egy nyitott irodában dolgozó munkavállaló koncent-

rációs képességét negatívan befolyásolhatják a hanghatások, a zajok, úgy, mint a beszédhang, készülékek hangja, a zeneszó stb. Ez a többi kolléga munkavégzését lehet, hogy pont ellentétesen befolyásolja, egyszerűen motiválja a munkavégzésre (Raley et al., 2006; American Psychological Association, 2018). A munkáltatóknak, ezáltal szükséges arra törekedniük, hogy a distressz szintjét a munkavégzés során a környezeti adottságokból fakadóan minimalizálja. Siegrist (1996) tanulmánya alapján a munkavállalók az elvégzett munkájuk után jutalmat, nyereséget kaphatnak. Aronson (2008) kutatása ezt azzal egészíti ki, hogy további elismerésként valahová való tartozás érzete társul, azaz a lojalitásuk nő a szervezetük iránt.

Az épített terekben töltött idő evidencia a mindennapjainkban, ennek mértéke a városi léttel, az iparosodással exponenciálisan nő. A modern lét által kialakított életforma, a környezettől való elszakadást eredményezte, mindennapjaink sokszor több mint 80%-át töltjük belső terekben, munkahelyünkön és otthon (Norhidayah, 2013). Megállapítható, hogy a fejlett társadalmakban átlagosan az egyén 8 órát tölt a munkahelyén, sok esetben előfordulhat, hogy akár 10-12 órára is nőhet ez az időtartam. Ebből következik, hogy a munkahelyen ért külső és belső hatások nagymértékben befolyásolják életüket (Artazcoz et al., 2018). Abban az esetben, ha a munkavállaló el van zárva a természetes fény elől, illetve nem megfelelő a szellőztetés, magas zajterhelés éri nagymértékben károsíthatja egészségét, mivel ezek hatásaként állandó, negatív stressz társulhat életéhez (Aletta et al., 2018). A munkahelyen számos olyan munkafolyamat jelenik meg, melyhez elengedhetetlen, hogy legyenek olyan funkcionális terek, melyeket adott szituációban szükséges használniuk a munkavállalóknak (pl. tárgyaló helyiségek, meeting szobák; privát zóna, ami telefonálásra alkalmas stb.). Ezeket a tereket a megfelelő precizitással szükséges megtervezni, pl. hangszigetelés, szellőzés, akusztika, fényviszonyok stb. (Artazcoz et al., 2018).

A globalizáció során számos területen változások figyelhetőek meg. A munkavállalók többségét már nem fizikai terhek érik többségében, hanem mentális, érzelmi megterhelések. A munkaerőpiac bizonytalansága egyre nagyobb feszültséget generál a munkavállalók és a munkáltatók között (Marmot & Wilkinson, 2005). A munkáltatók egyre nagyobb terhet, illetve felelősséget hárítanak a munkavállalókra (Varga, 2022), több feladattal bízzák meg őket, míg a munkavállalók próbálnak alkalmazkodni és megfelelni az elvárásoknak, a túlterhelésnek, mely egyre magasabb szintű stresszt válthat ki (Lavaysse, 2018). Kopp és munkatársai (2007) vizsgálták az átalakuló munkakörülmények által generált hatásokat, melyek során distressz alakulhat ki pl.: magas követelményrendszer, nem megfelelő támogatás/segítség nyújtása, hétvégi-, esti munkavégzés, bizonytalanság, pozitív munkatársi kapcsolatok hiánya, bérfeszültség, túlterhelés, túlórák emelkedése, elnyomás stb.

Fontos szerepet tölt be a HR és a vezetés, akiknek lehetőségük van, hogy egyenlő arányú munkaterhelést, megfelelő munkakörülményeket, megbecsülést tudjanak biztosítani dolgozóik számára. Karoliny és Poór (2017) szerint az egyén motivációs erejének fokozása érdekében mindez úgy érhető el, hogy megfelelő munkaköröket alakítanak ki. A terek már nem csak a hagyományos hajlék szerepét töltik be, az ember életformájának részévé vált. Ebből következően az egészségre és közérzetre, pszichére, hatékonyságra gyakorolt hatása hosszú távú társadalmi és gazdasági konzekvenciákkal bír. A munkahely kedvező

kialakítása növeli a kreativitást és az egészséges work-life balance megteremtését. Ennek köszönhetően kevesebb distressz alakulhat ki, ami a hosszú távú egészség alapja is lehet. Ezek az elvárások az épített környezettel kapcsolatban mindig is jelen voltak. A belső irodai térrel kapcsolatos kutatások a munkaterek kialakításának összefüggéseit vizsgálják. Elsősorban az egészség megőrzésével kapcsolatban, mely közvetlen hatással van a gazdaságra (Martens, 2008).

Manapság egyre nagyobb az igény a munkahelyeken a közösségi tér kialakítására is, amiről korábban sok cég úgy gondolkozott, hogy elvonja a dolgozók idejét és figyelmét a munkáról. A közösségi terek csak minimális kikapcsolódással járhatnak ugyan, viszont az egészség megtartásához nagyban hozzájárulhatnak, mert pl.: a munkavállalók felállással és sétálással megszakíthatják az ülőmunkát; a fókuszált nézésüket, szórt, távolba nézéssel pihentethetik stb. (Barna, n.d.). A feldolgozott irodalmak alapján a munkakörnyezetet befolyásoló tényezők közé tartozik többek között a megfelelő ergonómiai irodatér tervezése, a munkakör ellátásához szükséges infrastrukturális háttér kialakítása, valamint a vállalati szemléletet jól tükröző enteriőr (Szabó, 2013).

A munkavállaló stressz szintjének optimális szinten tartása érdekében a munkáltatónak szükséges az adott munkakörhöz megfelelő munkakörnyezetet is kialakítani. A munkakörnyezet megtervezése több lépcsőből tevődik össze, fő fókuszterületei a biztonság, kényelem és hatékonyság, Ezek összefüggésének felhasználásával képes a munkáltató komfortos munkakörnyezetet kialakítani ergonómiai szempontok alapján (Wu et al., 2018). Kétféle tervezést alkalmazhatnak a munkáltatók. Az első esetben egy meglévő irodaházat alakít át, míg második esetben egy új irodaházat épít. Mindkét esetben figyelembe kell venni az éghajlati, környezeti adottságokat, a már meglévő épület adottságait, illetve a tervezendő új épület lehetőségeit. Fontos megvizsgálni az épület megközelíthetőségét, elhelyezkedését, az épület tájolását (benapozását), környezeti zajterhelését, levegő minőségét, zöldterületet, szomszédos épületeket, infrastruktúrát. Kívülről haladhatnak fokozatosan befelé, ahol meg kell határozni a falak, a szigetelés, a gépészet, a villamosság, a színek, a bútorok minőségét, az anyaghasználatot, a térelválasztásokat, a munkaállomások felszereltségét (Olszewska-Guizzo et al., 2018).

Fontos teendő definiálni a leendő munkafolyamatokat, munkaterheléseket, a kommunikáció formáját nemcsak külső, hanem a belső ügyfelekkel egyaránt, mivel mindez kihatással van az egyén stressz szintjére. Szükséges meghatározni a formális és informális kommunikációhoz szükséges tereket is (Borgulya & Konczosné Szombathelyi, 2019), míg pl. a formális kommunikációhoz szükség lehet tárgyalóterekre, privát zónákra, addig az informális kommunikációhoz közösségi terek kialakítása szükséges, pl. teakonyha, fitnesszterem, lounge stb. (Wolkoff, 2013). A munkatér megfelelő ergonómiai kialakítása során a munkáltatónak figyelembe kell venniük az adott feladattípusokat. Mivel a munkavállalók többsége már számítógépes, ülőmunkát végez, így szükséges számításba venni az ülőmunka egészségkockázatait, illetve a monitoros munkavégzés hatásait az alkalmazottak egészségére vonatkozóan (De Jong et al., 2018). Thorp és munkatársai (2012) ülőmunkával kapcsolatos felméréséből kiderült, hogy az alkalmazottak 65%-ának munkája 70-90%-ban ülő testhelyzetben történik. A túl gyakori vagy nem megfelelő ülés az embereket

terheli, és súlyos következményekkel járhat, beleértve a helytelen testtartást és a testmozgás hiányával összefüggő különféle egészségkárosodások (Elek, 2013), például fejfájás, nyaki fájdalom, vállfájdalom, hátfájás, keringési rendellenességek, szorongás, vagy akár gyomorfájdalom okozta kellemetlenségek (Davis et al., 2011). Azok a munkavállalók, akik számítógépen dolgoznak, belefeledkeznek a munkafolyamatba és nem tartanak közben elegendő szünetet. Ez egy olyan területe életünknek, amelyre tudatosan szükséges odafigyelni. Az ergonomikus munkatervezés egyik alapvető eleme a munkahely adaptálása a lehetséges méretekhez és testfunkciókhoz. Az ergonómia szempontjából a test legfontosabb mérete a testmagasság - amelyből a test többi dimenziója egyszerűsített módon származik (magasság, súly, kar- és lábhossz stb.) (Thosar et al., 2012). A munkakörnyezeti tényezők két csoportra bonthatók, szűkebb értelemben: a klíma, a megvilágítás, a zajok, a szellőzés, árnyékolás stb., míg tágabb értelemben ide tartoznak a munkavégzéshez szükséges eszközök is, pl. irodaszék, asztal, munkaszervezés, munkamódszer stb. A megfelelően kialakított, ergonomikus munkahely a dolgozók egészségi állapotát alapvetően befolyásolja, ez hatással van a munkavállalók teljesítményére, jólétére egyaránt. A komfort intuitív fogalom, tervezés során be kell tartani az ergonómiai követelményeket. A jól sikerült, jól analizált, jó előélettel rendelkező terv megfelelőségét könnyű bizonyítani az építés során, de a gazdasági helyzet, a piac, a munkáltató stb. befolyásolhatja a tervezési folyamatokat (Murrell, 1965). Számos kutatásban számoltak már be arról, hogy a megfelelő munkakörnyezet hatásának köszönhetően csökkentik a munkavállalók stressz szintjét, ezáltal a termelékenység növekedhet (Wallmann-Sperlich et al., 2019).

A mai munkaerőpiacon sokkal több felelősség hárul az egyénre, ezért a munkavállalóknak folyamatokban kell gondolkodniuk (Varga, 2022). Nagyobb hangsúly kerül a projekt csoportokra, ezáltal a csapatmunka szükségessé teszi a részmunkaidős munkatársak jelenlétét. A hatékony munkavégzést szükséges támogatni megfelelő technológiai háttérrel, eszközökkel, bútorzattal és kommunikációs terekkel. A szakirodalom a tipikus foglalkoztatás alatt határozatlan idejű, teljes munkaidőre szóló munkaszerződést ért egy munkáltató és egy munkavállaló között. Az eltérő jogviszonyok alatt az atipikus munkavégzési formákat érti (Karoliny et al., 2017). A részmunkaidős munkavállalók és a Home Office egyre nagyobb elterjedése miatt megjelentek az úgynevezett „share-desk” munkavégzési formák is. Ez azt jelenti, hogy ugyanazt a munkaállomást több munkavállaló is használja különböző időpontokban, ezáltal a munkáltató iroda bérleti költségei csökkenhetnek, mivel elégséges kisebb méretű irodaházat bérelnie (Jarjabka, 2015). Az új munkavégzési formák megjelenésével a munkahelyek közösségformáló funkciója erősödött, így nagyobb hangsúlyt fektetnek olyan terek kialakítására, ahol a munkavállalók rövid szüneteket tarthatnak. A mai munkaerőpiacon a képernyős munkavégzés szinte minden munkafolyamat részévé vált, és a munkavédelmi előírásoknak megfelelően, óránként 10 percre meg kell szakítanunk a munkavégzést. A magyar munkavállalók kulturális szokásaiból adódóan nehezen azonosulnak a share-desk munkavégzési formával. Amennyiben osztozkodni kell munkaeszközökön, stresszhelyzet alakulhat ki. Az emberek általában nem szívesen adják át a munkahelyüket, hiszen kulturális szokásainkból adódóan féltik, és ragaszkodnak hozzá. A munkaerőpiacon az osztott munkaállomások kialakítása egy radikális változásnak minősül, amivel azonosulniuk kell a munkavállalóknak. Megállapítható, hogy ez egy

hosszútávú folyamat, melyet a vezetőség változásmenedzsment stratégiákkal lenne képes kezelni (Dúll, 2009).

Az új, nyitott irodahelyiségek népszerűsége annak a munkastílusnak az eredménye, amelyben a csapatmunka nélkülözhetetlen, és a távoli munkát ösztönözni kell a napi ingázás okozta szénlábnyom csökkentése érdekében. Ezek a jelenségek arra a pontra vezetnek, hogy a magán, zárt irodák egyre inkább eltűnnek. Összességében a munkavállalók termelékenységére növekszik, ezáltal a szervezeti hatékonyság is növekedhet (Thanem et al., 2011).

A közhiedelemmel ellentétben az iroda nem jelent stresszmentes helyet. A munkavállalóknak általában számos egészségügyi problémájuk van, például a csuklógyulladás, a szempanaszok, a fejfájás, a nyaki- és váll hátulsó fájdalma. Ez szoros összefüggésben van az ülőmunkával kapcsolatban, továbbá a mozgásszegény életből adódó egészségügyi problémákkal is. A problémák többségét megfelelő tervezéssel orvosolni lehet. Elmondható, hogy Európában öregedő társadalmunk miatt szükséges az egészségmegtartás szempontjából megfelelő irodai tereket kialakítani. Így a társadalom szempontjából a munkaképes korúak nyugdíjazásig el tudják látni feladataikat. Megnövekedett ülőmunkára való tekintettel a munkáltatók a javadalmazási rendszerükbe beépíthetnék a sportolás motivációját, fizetésen felüli juttatási rendszerben – például sport tagsági kártyával, sportnap bevezetésével stb. Az elégedettebb, motiváltabb munkavállalók teljesítménynövelése a fent említett tényezők által érhető el, hiszen a fizikailag és lelkileg egészséges alkalmazottak nem hiányoznak a munkahelyükről, a megbetegedések száma csökkenhet. A nyugodtabb, kevésbé stresszes munkavállalókat kevesebb munkahelyi baleset érheti. Összességében a szervezetek betegszabadságra, táppénzre és a helyettesítés miatt szükséges túlórára fordított költségtöbbletei csökkenhetnek (Szabó, 2013). Természetesen nemcsak a munkáltató felelőssége, hogy a megfelelő munkahelyi légkört kialakítsa a munkavállalók számára, hanem a munkavállaló felelőssége is, hogy a maximális hatékonysággal lássa el a feladatait. Ehhez elengedhetetlen a munka és a magánélet egyensúlyának betartása (Barakonyi, 2016; Varga, 2022).

Módszertan

Vizsgálatunk módszerül az online kérdőíves megkeresést választottuk, mely kitöltéséből nyert válaszok alapján, javaslatokat teszünk a stressz szint kezelésével kapcsolatban, majd összegezzük a kutatás eredményeit és kitekintést teszünk utóéletének relevanciájára egy következő kutatás lehetőségének felvázolásával. A kutatási kérdés megválaszolását egy anonim, önkéntes alapon kitöltendő kérdőív segítségével végeztük el, melyet a Pécsi Tudományegyetem Műszaki és Informatikai Kar Bioengineering - Prametrizált Komfort a Fizikai Terekben kutatócsoporttal állítottunk össze, illetve a vizsgált multinacionális cég vezetésével, HR vezetésével és Compliance menedzsmentjével több alkalommal egyeztetve. Voltak olyan kérdések, amik kikerültek a kérdőívől az általános adatvédelmi rendelet (GDPR) miatt, illetve voltak olyan kérdések, amit a vizsgált cég kért, hogy illesszünk a kérdéssorba. A kérdőíveket a szervezet a saját, belső hálózatára töltötte fel. A

munkavállalók belépést követően a nyitóoldalon találták meg a kérdőívet angolul és magyarul egyaránt. A kérdőívet 2019 decemberétől 2020 márciusáig tudták kitölteni a dolgozók.

Az irodaházban összesen 2 163 munkavállaló dolgozik, a rendelkezésre álló időszakban 216 dolgozó töltötte ki kérdőívünket, 210 fő magyarul, illetve 6 fő angolul. A válaszadók önkéntesen és anonim módon vettek részt a felmérésben, a kitöltőknek minden kérdés esetén lehetőségük volt a „nem kívánok válaszolni” opció megjelölésére. Az elemzett adatok közzé tétele aggregált formában, az egyéni adatok azonosíthatósági lehetőségének kizárásával történt.

A kérdőív a munkahelyi térrel való elégedettséget, a well-beinget és az egészséget befolyásoló tényezők megítélése, és a munkaterhelés jellemzői témakörökre vonatkozóan tartalmazott elsősorban zárt kérdéseket. A statisztikai elemzések, az adattisztítást követően az IBM SPSS Statistics szoftver alkalmazásával kerültek elvégzésre. Az irodaházba alig 2 éve költöztek át a munkavállalók, így a viszonylag friss benyomásukat vizsgáltuk. A kérdőíves kutatás lehetőséget biztosított arra, hogy felmérjük a munkavállalói elégedettséget a munkakörnyezetükkel, ergonómiával, munkaidejük egészséggel kapcsolatos aspektusaival.

A felmérés kiértékelésének fókuszában a „well-being” tényező és a stressz állt, melyet számos rávezető kérdéssel próbáltunk felmérni. Ezek a tényezők megmutatják a megkérdezett sokaság preferenciáit, és véleményüket a kialakított térrel kapcsolatban. A munkával való elégedettség összetett elemzése során, a munkatér kialakításának, kulcsfontosságú elemeinek – mint például a zaj, a szagok, a levegő, az árnyékolás – kiértékelésével állapítható meg a dolgozók általános elégedettsége.

Eredmények

A hatékony munkavégzés alappillérei, hogy a munkavállalók elégedettek és motiváltak legyenek, amit a mai munkaerőpiacon nemcsak pusztán a fizetéssel és juttatásokkal érhető el, hanem a munkavállalók stressz szintjének csökkentésével egyaránt. A distressz csökkenthető a megfelelő ergonómia kialakításával, mely javíthatja a jól-lét érzetet. Illetve, a jól megtervezett, támogató munkakörnyezet hozzájárul ahhoz, hogy a munkavállaló érezze jól magát a munkahelyén, legyen a szervezet része (Sandage et al., 2017; Venczel-Szakó et al., 2022). A vizsgálat célja az irodateretek komfortját meghatározó tényezők és az egyéni komfort-preferenciák közötti sztochasztikus és determinisztikus kapcsolatok azonosítása volt. A kutatás hosszú távú célja olyan életterek, irodateretek kialakításának elősegítése, amelyek az emberi egészségre pozitív hatással lehetnek, és a betegségek megelőzését szolgálhatják (Vimalanathan & Ramesh, 2014).

A férfiak közel kétszer annyian töltötték ki a kérdőívet (66%, 143 fő), mint a nők (34%, 73 fő), ami adódhat abból is, hogy az összes dolgozói létszám 2 163 fő, melyből 1 458 fő férfi, illetve 705 fő a női munkavállaló. A válaszadók többsége felsőfokú végzettséggel rendelkezik, összesen 181 fő; 45%-uk főiskolai és 39%-uk egyetemi végzettséggel, 17%-uk pedig felnőttképzésen vett részt, illetve középfokú végzettségű. A dolgozók egyharmada kevesebb, mint 3 éve, egyharmada 4-6 éve, illetve, 1/3-a több mint 7 éve dolgozik a szervezetnél.

Kutatásunk reprezentativitásának biztosítása érdekében objektív, mérőműszeres felméréseket készítettünk a 3. emeleti irodatérben, 3 nyitott irodában.

I. nyitott iroda: alapterület: 181,44 m²
 munkaállomás: 46 db

II. nyitott iroda: alapterület: 88,10 m²
 munkaállomás: 20 db

III. nyitott iroda: alapterület: 155,63 m²
 munkaállomás: 41 db

Az irodákban egyaránt share-desk munkavégzést alkalmaztak, többségében számítógépen dolgoztak, de volt, aki laptopot és/vagy telefont is használt munkafeladatai elvégzéséhez.

Zajmérésnél a rezonancia frekvencia érték az, ahol a műszeren kapott eredmény csúcsos értéket mutat. Optimális esetben exponenciálisan csökkenő értéket mutatna, abban az esetben ideális akusztikáról beszélhetnénk. Telítéses és durrantásos vizsgálat korreláció szempontjából hasonló eredményű volt, jelen esetben durrantásos vizsgálatot alkalmaztunk az irodaterék különböző területein. A vizsgálat során rendkívül nagy volt az elnyelés, ami hatalmas túlterhelést jelent a munkavállalók számára, a beszéd érthető, de állandó, magas koncentrációt igényel a megértése. Ebben a formában a verbális kommunikációhoz a beszédérthetőség miatt akusztikailag nem alkalmas, a tér kialakítása nem megfelelő. Sok esetben rezonanciát, állóhullámot mértünk, ami azt jelenti, hogy két kemény tárgy között nincsen, ami elnyelje a hangot, azaz oda-vissza pattog a térben. Megállapítható, hogy a zajterhelés az egyik olyan terület, amivel leginkább szükséges foglalkozni az irodaterék beosztásánál. A vizsgált irodaház leginkább nagyterű, nyitott irodákat használ. A kérdőíves felmérés alapján több, mint a munkavállalók fele a zajterheléssel kapcsolatban volt a legelégedetlenebb (53,7%), ezáltal arra a következtetésre jutottunk, hogy a zajterhelés váltja ki az egyénekből a legnagyobb stresszt.

CO₂ mérésnél a szabvány értékeknek megfelelő eredményeket kaptunk (többnyire 600-800ppm közötti értéket mértünk), egy-két mérésnél volt megfigyelhető magasabb érték, ami a kisméretű tárgyalóhelyiségek közvetlen használat utáni mérésénél volt megfigyelhető. A nagyterű, nyitott irodák szempontjából ideális eredményeket kaptunk. A használt levegőkonzentráció lelassíthatja az agyműködést, álmoság érzetet kelthet, ami feszültséget válthat ki az egyénben a munkavégzése során. Dekoncentrátságot idézhet elő a munkavállalókban, ami a hatékonyságuk csökkenéséhez vezethet. A vizsgált irodatérben az ablakok részben nyithatóak, a gépesítés tervezése során állandó szellőztetés lett kialakítva, ami a mért eredmények alapján megfelelően működik.

Hőmérséklet szempontjából az átlagos hőmérséklet 26 Celsius fok volt, ami a munkavégzés során álmoság érzetet kelthet a munkavállalókban. Volt olyan munkavállaló, aki

pólóban, volt olyan, aki pulóverben ült a munkaállomásánál. Az alkalmazottaknak lehetőségük van a hőmérséklet szabályozására termosztáttal, ezáltal részben autonómiát biztosítanak a munkavállalók számára, ami növelheti elégedettségüket.

A fény mérése során, lux értékeket mértünk, ami a legkülönbözőbb eredményeket adta. Egyes munkacsoportok csak természetes fényenél dolgoztak, míg másik munkacsoportok minden lehetséges fényforrást felkapcsolva végezték munkájukat. A pihenőterek megvilágítása is változó volt, voltak sötétebb tervezésű terek, és voltak ablakkal ellátott privát helyek. A kitöltők 61%-a természetes fényen ellátott lounge-okat részesítette előnyben.

Az akusztikai, mérőműszeres mérések alapján javasoljuk, hogy a munkáltató a munkaterületekhez alkalmas munkaállomásokat alakítson ki. Az irodateren belüli zajterhelés csökkentése érdekében javasoljuk, hogy a telefonos és online kommunikációt igénylő munkafolyamatokra egy elkülönített iroda kerüljön kijelölésre. Fontos megjegyeznünk, hogy a túlcillapítás sem jó, mert az ingerszegénységet válthat ki. A szimmetrikus terek kialakítása során diffúz terek tervezésére van szükség, elválasztókat kell felszerelni a munkaállomások közé, amely elnyeli a hangot. A mérések alapján arra következtethetünk, hogy a nagy üvegfelületek rezonálnak, ami komfort szempontjából elengedhetetlen, mivel természetes fényforrásra az embereknek szükségük van. De szükséges az árnyékolás szempontjából újra gondolni a területet, melyre optimális megoldás lehetne egy blokk/kemény függöny felszerelése (lamellaként fedésben elhelyezve). Továbbá az egyéni jól-élethez hozzájárulhat, ha minden munkaállomáshoz kihelyeznének asztali lámpákat, így egyes munkacsoportokon belül is szabályozhatóvá válna a fényerősség. Összességében, a szervezet ezekkel a változtatásokkal minimális anyagi befektetéssel csökkentheti a munkavállalók stressz szintjét, ami a későbbiekben a teljesítmény növekedésével megtérülhet a szervezet számára.

A kérdőíves eredmények alapján, a megkérdezett munkavállalók jóllétük és közérzetük szempontjából meghatározónak tartják a munkahelyi teret. A megfelelően kialakított ergonómiai terek, a szükséges felszerelésekkel (bútor, IT eszközök stb.) hatékonyabbá teszik a munkavégzést. Természetesen, ehhez szükséges a jól kialakított munkakörök megfogalmazása és a már korábban említett kommunikációs csatornák, terek jól struktúrált kialakítása is. Társadalmi szinten vizsgálva, elmondható, hogy a stresszorok csökkentéséből adódóan a munkavállalók egészségesebbek lehetnek, előregedő társadalmunk idősebb dolgozói a jobb egészségügyi állapotuk miatt tovább maradhatnak a munkaerőpiacon.

A cég több, mint 2000 munkavállalójának közel 71,8%-a rendelkezik kijelölt munkaállomással, a munkavállalók fennmaradó hányada egy Share-Desk booking rendszeren keresztül foglalhat magának a munkacsoportjához közel eső szabad munkaállomást. A munkavállalók közel 93%-a csoportos, nagyterű vagy nyitott irodában dolgozik, a kitöltők mindössze 7%-a dolgozik home office-ban, azaz távmunkában. Ez adódik a szervezeti kultúrából és a munkavégzés típusából.

Az adatok alapján megállapítható, hogy a munkavállalók 78,2%-a az állandó munkaállomást részesíti előnyben, 16,7%-nak ezzel kapcsolatos elvárása nincsen, illetve 5,1%-uk választaná a foglalható, share-desk opciót szívesen.

Megállapítható, hogy a megfelelő motivációs eszközzel, fokozatos átállás mellett jövedelmezhető lehet az a döntés a vállalat számára, miszerint foglалható munkaállomásokra térnek át. Javasoljuk, hogy a cég működjön együtt egy változásmenedzsment szakemberrel. Továbbá ennél a döntésnél fontos megvizsgálnia a szervezetnek a generációs, illetve kulturális különbségeket is. A munkavállalói preferencia értékek alapján ez egy érzékeny, gyenge pontnak minősül, mely magas stressz szintet vonhat maga után.

A munkavállalók úgy vélik, hogy jóllétükre és közérzetükre a leginkább negatív hatást a hangerő és zaj viszonyok gyakorolják (2,7). Ugyanakkor az árnyékolás (3,47) és a fényviszonyok (3,43) hatását értékelték a munkavállalók a leginkább kedvezőnek. A szagok, a levegő minősége (2,95), a szellőztetés (3,06) és a klimatikus viszonyok (3,29) befolyásolási képességét közepesen ítélték meg a kitöltők egy 5 fokozatú skála segítségével. A hangerő és zaj viszonyok az irodaház használatának funkciójából erednek, szükséges itt újra gondolni a munkaköröket, munkafolyamatokat a rendelkezésre álló terek függvényében. Amennyiben a share-desk funkcióra sikeresen átáll a szervezet, hatékonyabb munkaidő beosztást tud kialakítani, ezáltal az egy adott időszakra eső munkavállalók száma csökkenhet, így a zajterhelés is egyenesen arányosan csökkenhetne. Illetve, a mérőműszeres mérések során kapott eredményekből kiderült, a megfelelő ergonómiai tér és bútortervezéssel, újragondolással, a nagy üvegfelületek elé a blokádszerű függönyök felszerelésével megszüntethető, csökkenthető lenne a rezonancia szint, így az állandó háttérzaj kevesebb terhelést jelentene a beszédérthetőség tartományában, így nem venne el annyi plusz energiát az egyénektől, amit jelenleg a koncentrációra fordítanak.

A klimatikus viszonyok hatásának nemenkénti észlelése szignifikáns eltérést mutat: a Well-being index alapján megállapítható, hogy a női munkavállalók a klimatikus viszonyok komfortérzetükre gyakorolt hatását átlagosan 2,98-ra, míg a férfi munkavállalók átlagosan 3,53-ra értékelték (mintaátlag 3,3). A menedzsment számára ez az eredmény jelzésértékű lehet, hogy önmagában az irodán belüli klimatikus viszonyok munkavállalók igénye szerinti alakításával jelentős komfortérzet növekedés érhető el.

A szervezeteknek társadalmi felelősségvállalásuk, hogy ergonómiailag megfelelő tereket alakítsanak ki (Varga, 2022). Emellett az egészségmegőrzés fontos szerepet tölthet be a vállalati kultúrában. A munkáltató nem kényszerítheti a munkavállalóját, hogy tartson szünetet, álljon fel, sétáljon stb. Munka-, tűz- és balesetvédelmi oktatások keretében a dolgozók figyelmét felhívják, hogy óránként meg kell szakítaniuk a monitoros munkavégzést, de ezt a gyakorlatba nagyon nehéz átültetni.

Konklúzió

Az eredmények alapján bebizonyosodott, hogy pozitív irányú kapcsolat van a stressz, az ergonómiai kialakítás, valamint a well-being összefüggése között, ám olyan, hogy ideális munkahely, munkaállomás nem létezik. Minden munkakör, szervezet, vállalati kultúra sajátos, így egy standard sémát nem lehetséges kidolgozni, ami bemutatná az ideális munkahelyi képet.

Az objektív mérések rávilágítottak, hogy a kérdőív eredményei alapján nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat az irodaterek kialakítása és a hatékonyság között, a well-being

egyres tényezői (pl.: zaj, világítás, árnyékolás, CO₂) kihatással vannak a munkavállalói elégedettségre (Liu et al., 2018). Ezáltal a kutatási kérdésre megkaptuk a választ, hogy van összefüggés a stressz és a munkatér kialakítása között, ami kihatással van egészségünkre is.

A szervezetnek fontos lenne megtalálnia az optimális életminőség megteremtésében a megfelelő erkölcsi, gazdasági, egészségügyi, fenntartható normákat. Ezeknek a normáknak a múlt helyett inkább a jövőt kellene szem előtt tartaniuk, az adottságokat figyelembe véve. Társadalmunk nagy kihívása, hogy a természeti erőforrásokat optimalizáltan használja és alakítsa ki az útját az egészséges és fenntartható fogyasztásnak. Fiziológiai és pszichológiai szempontból az egészségmegőrzés elsődleges szempont. Fontos, hogy az egyének a meglévő egészségüket szinten tudják tartani, amely egy nehéz és összetett folyamat. A komfortérzet és egészségmegtartás többdimenziós analízise, komplex eredményre vezetett a jóllét-érzetének egyénre szabható aspektusában. Továbbá a munkavállalók egészségére hatással van felfogásuk, szokásaik, életvitelük, munkahelyük, valamint környezetük egyaránt. A bekövetkező változások rövid, illetve, hosszútávon fejtik ki hatásukat. Ezért a munkahelyi környezetet úgy szükséges kialakítani, hogy az egészségkárosító hatások a legkisebb mértékben fejtsék ki hatásukat az egyén szervezetére.

Az egyre kötetlenebb munkamódszerek ellenére az iroda máig megmaradt a terciér és kvaterner szektor stabil háttörzágaként. A gazdasági és gazdaságossági nyomás, az azonnal összekapcsolt profit termelés meghatározó a modern gazdaságban, ezért az egyén szerepét, lehetőségeit és érdekeit figyelembe kell venni.

A munkavállalókat változó tér és komfort igény jellemzi, ezért nehéz megtalálni mindenki számára a legegészségesebb fizikai környezet konfigurációját. Hosszú távú, komplex megoldáshoz mérhető értékek szükségesek, amelyekkel fenntarthatóan, innovatív módon lehet kezelni az emberiség előtt álló kihívásokat. További kutatások szükségesek az erkölcsi, gazdasági és egészségügyi fenntartható normák felkutatásához, a kihívások feltérképezéséhez.

Megállapítható, hogy a vállalat megtette a szükséges intézkedéseket ahhoz, hogy a bérlemény ergonómiailag megfelelő legyen munkaszervezés szempontjából, ezáltal a stressz szintet optimális szinten képes tartani. A kutatás rávilágít arra is, hogy a megfelelő munkakörnyezet kialakításának nagy pénzügyi és humán erőforrás igénye van. Nem elhanyagolható az sem, hogy a munkavállalók személyes igényei is csak korlátozott tartományban teljesíthetőek.

Köszönetnyilvánítás

A kutatási projekt a Tématerületi Kiválósági Program 2019 TUDFO/51757-1/2019-ITMA Projektje keretében valósul meg.

Irodalomjegyzék

- Aletta, F., Oberman, T., & Kang, J. (2018). Associations between Positive Health-Related Effects and Soundscapes Perceptual Constructs: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(11), 2392. doi:10.3390/ijerph15112392
- Aronson, E. (2008). *A társas lény*. Akadémia kiad.
- Artazcoz, L., Cortès-Franch, I., Escribà-Agüir, V., López, M., & G. Benavides, F. (2018). Long Working Hours and Job Quality in Europe: Gender and Welfare State Differences. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15 (11), 2592. doi:10.3390/ijerph15112592
- American Psychological Association (2018, October 14). *Coping with stress at work. Working hard should not be confused with overworking at the expense of relationships and physical health*. <https://www.apa.org/topics/healthy-workplaces/work-stress>
- Barakonyi, E. (2016). Work Life Balance – Is it Really Only a Women Issue? In S. Senses-Ozyurt, S. Klein, & Zs. Nemeskéri (Eds.), *Educating for Democratic Governance and Global Citizenship* (pp.183-189). World Council for Curriculum and Instruction.
- Barna, E. (n.d.). *Jó(l)lét, közösség és élmény a munkahelyen*. HRPorta. <https://www.hrportal.hu/hr/jollet--kozosseges-elmenny-a-munkahelyen-20190304.html> Letöltés dátuma: 2023.03.12.
- Borgulya, Á., & Konczosné Szombathelyi, M. (2019). A vállalati kommunikációmenedzsment kutatása – nemzetközi és hazai perspektívából = Corporate communication management as a research field – from local and global perspectives. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review*, 50 (12). 161-172. doi:10.14267/VEZTUD.2019.12.14
- Davis, M. C., Leach, D. J., & Clegg, C. W. (2011). The Physical Environment of the Office: Contemporary and Emerging Issues. In G.P. Hodgkinson & J.K. Ford (Eds.), *International Review of Industrial and Organizational Psychology* (pp.193-235.). Wiley Editors. doi:10.1002/9781119992592.ch6
- De Jong, N. P., Debache, I., Pan, Z., Garnotel, M., Lyden, K., Sueur, C., & Bergouignan, A. (2018). Breaking up Sedentary Time in Overweight/Obese Adults on Work Days and Non-Work Days: Results from a Feasibility Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15 (11), 2566. doi:10.3390/ijerph15112566
- Dúll, A. (2009). *Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai tanulmányok*. L'Harmattan.
- Elek, L. (2013). Az irodai munkavégzés veszélyei. *Humánpolitikai szemle*, 2013 (9-10), 61-62.
- Jarjabka, Á. (2013). A modern irodai munkavégzés, mint HR-eszköz. *Tudásmenedzsment*, 14 (1. különszám), 100-108.
- Jarjabka, Á. (2015). Az irodák és az irodai munkavégzés átalakulása. *Tudásmenedzsment*, 16 (1), 93-107.
- Karoliny Mártonné, & Poór, J. (2017). *Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv*. Wolters Kluwer.
- Karoliny Mártonné, Barakonyi, E., & Ásványi, Z. (2017). *A foglalkoztatás jogi keretei Magyarországon*. (Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv: Rendszerek és alkalmazások kötet). Wolters Kluwer.
- Kopp, M. S., Skrabski, Á., Székely, A., Stauder, A., & Williams, R. (2007). *Chronic Stress and Social Changes*. Semmelweis University, Institute of Behavioral Sciences. doi:10.1196/annals.1391.006.
- Lavaysse, L. M., Probst, T. M., & Arena Jr., D. F. (2018). Is More Always Merrier? Intersectionality as an Antecedent of Job Insecurity. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(11), 2559. doi:10.3390/ijerph15112559
- Liu, X., Wu, X., Chen, L., & Zhou, R. (2018). Effects of Internal Partitions on Flow Field and Air Contaminant Distribution under Different Ventilation Modes. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(11), 2603. doi:10.3390/ijerph15112603
- Marmot, M. G., & Wilkinson, R. G. (2005). Health and the psychosocial environment at work. In M. Marmot & R. Wilkinson (Eds.), *Social Determinants of Health, 2nd ed.* (pp. 97-130). Oxford University Press. DOI:10.1093/acprof:oso/9780198565895.003.06
- Martens, Y. (2008). *Unlocking creativity with physical workplace*. Center for People and Buildings. <https://www.cfpb.nl/en/publications/cib-w70-congres-edinburgh-unlocking-creativity-with-the-physical-workplace/>
- Murrell, K. F. (1965). *Ergonomics: Man in His Working Environment*. Chapman and Hall.
- Norhidayah, A., Chia-Kuang, L., Azhar, M. K., & Nurulwahida, S. (2013). Indoor Air Quality and Sick Building Syndrome in Three Selected Buildings. *Procedia Engineering*, 53(1), 93-98. doi:10.1016/j.proeng.2013.02.014

- Olszewska-Guizzo, A., Escoffier, N., Chan, J., & Yok, T. P. (2018). Window View and the Brain: Effects of Floor Level and Green Cover on the Alpha and Beta Rhythms in a Passive Exposure EEG Experiment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(11), 2358. doi:10.3390/ijerph15112358
- Raley, S. B., Mattingly, M. J., & Bianchi, S. M. (2006). How Dual Are Dual-Income Couples? Documenting Change From 1970 to 2001. *Journal of Marriage and Family*, 68(1), 11–28. doi:10.1111/j.1741-3737.2006.00230.x
- Sandage, M. J., Rahn, K. A., & Smith, A. G. (2017). Vocal Ergonomics in the Workplace: Heating, Ventilation, and Air-Conditioning Method Influences on Vocal Comfort and Function. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 60(2), 355-363. doi:10.1044/2016_JSLHR-S-16-0081
- Siegrist, J. (1996). Adverse health effects of high-effort/low-reward conditions. *Journal Occupational Health Psychology*, 1(1), 27–41. doi:10.1037//1076-8998.1.1.27.
- Szabó, Á. (2013). Munkahelyi egészségfejlesztés, munkahelyi sport, elméleti megközelítés. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 14 (56), 56-65. https://mstt.hu/MSSZ/MSSZ_201304.pdf Letöltve: 2023.02.13.
- Thanem, T., Varlander, S., & Cummings, S. (2011). Open space = open minds? The ambiguities of pro-creative office design. *International Journal of Work Organisation and Emotion*, 4(1), 78 - 98, doi:10.1504/IJWOE.2011.041532
- Thompson, J., Schwatka, N. V., Tenney, L., & Newman, L. S. (2018). Total Worker Health: A Small Business Leader Perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(11), 2416. doi:10.3390/ijerph15112416
- Thorp, A. A., Healy, G. N., Winkler, E., Clark, B. K., Gardiner, P. A., Owen, N., & Dunstan, D. W. (2012). Prolonged sedentary time and physical activity in workplace and non-work contexts: a cross-sectional study of office, customer service and call centre employees. *The international journal of behavioral nutrition and physical activity*, 9, 128. doi: 10.1186/1479-5868-9-128
- Thosar, S. S., Johnson, B. D., Johnston, J. D., & Wallace, J. P. (2012). Sitting and endothelial dysfunction: The role of shear stress. *Med Sci Monit*, 18(12), 173-80. DOI: 10.12659/msm.883589
- Varga, A. (2022). Társadalmi felelősségvállalás avagy az esélyteremtő értékteremtés. *Civil Szemle*, 19(4), 23-40. <https://www.civilszemle.hu/wp-content/uploads/2023/01/73-Civil-Szemle-20224.pdf>
- Venczel-Szakó, T., Norbert, S., & Jarjabka, Á. (2022). A kommunikáció szerepe az otthoni munkavégzés során - A munkavállalói elégedettség vizsgálata a verseny-, az állami és a nonprofit szektorban a COVID-világjárvány idején. *Civil Szemle*. 19(2), 21-43.
- Vimalanathan, K. & Ramesh, B. T. (2014). The effect of indoor office environment on the work performance, health and well-being of office workers. *Journal of Environmental Health Science & Engineering*, 12(1), doi:10.1186/s40201-014-0113-7
- Wallmann-Sperlich, B., Hoffmann, S., Salditt, A., Bipp, T., & Froboese, I. (2019). Moving to an “Active” Biophilic Designed Office Workplace: A Pilot Study about the Effects on Sitting Time and Sitting Habits of Office-Based Workers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(9), 1559. doi:10.3390/ijerph16091559
- Wolkoff, P. (2013). Indoor air pollutants in office environments: Assessment of comfort, health, and performance. *International Journal of Hygiene and Environmental Health* 216(4), 371-394. doi:10.1016/j.ijheh.2012.08.001
- Wu, X., Li, Y., Yao, Y., Luo, X., He, X., & Yin, W. (2018). Development of Construction Workers Job Stress Scale to Study and the Relationship between Job Stress and Safety Behavior: An Empirical Study in Beijing. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(11), 2409. doi:10.3390/ijerph15112409

Kurucz Barnabás

*KÖZEGÉSZSÉGÜGY A FIGURÁCIÓS SZOCIOLÓGIA TÜKRÉBEN –
EGY ELMÉLETI KÍSÉRLET*

Absztrakt

Jelen tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy a figurációs szociológia segítségével elemezzem a közegészségügy alakulását a Horthy-korszak első felében. A fogalmi keretektől fakadóan elsődlegesen a Magyar Királyi Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium látószögéből teszem mindezt, így az állam alatti alakzatok egyelőre nem képezik részét vizsgálódásaimnak. Célom, hogy ezzel a tanulmánnyal tegyem meg az első lépést ahhoz, hogy a szociálpolitikatörténet a figurációs szociológia elemzési tárgyává váljon. A tanulmány levéltári és szakirodalmi anyagok révén felvezetést kíván alkotni egy történeti szociológia modellhez. Norbert Elias munkássága szolgáltatja az elméleti kiindulópontot, miszerint az emberiség egy pluriverzum, szociológiailag túlélési egységekre bomlik, melyek egymás ellenében szerveződnek meg. Ezek a figurációk támadó- és védekező funkciókkal bírnak, melyek a túlélési egység magasabb integrációjával együtt bővülnek. Ezáltal fokozódik szociális gondoskodás igénye, ami állami feladattá nőtte ki magát az első világháborút követően. A kórházi infrastruktúra bővítése, vagy a közegészségügy állami szervezése ezért kulcsfontosságú a belső béke és a lakosság teljesítőképességének megőrzésének szempontjából. Azonban a túlélési egységek ideológiai funkcióval is bírnak, ezáltal legitimálva uralmukat, jelölve ki céljaikat és eszközeiket. A tanulmány elméleti haszna a figurációs szociológia, valamint a nyugaton újraéledő történeti szociológia hazai népszerűsítése; gyakorlati haszna pedig a hazai vizsgálódások köréből kimaradt Magyar Királyi Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium munkásságának vázlatos megismerése.

Kulcsszavak: Figurációs szociológia; Közegészségügy; Magyar Királyi Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium

Bevezetés

Jelen tanulmányban arra törekszem, hogy Norbert Elias munkásságának egy kulcsfogalma révén a szociálpolitikatörténet témakörére irányítsam a figurációs szociológia művelőinek érdeklődését. Mindazonáltal csak a főbb vonalait rajzolom meg egy ilyen elemzésnek, tehát célom pusztán felderítő jellegű. Történeti körökben Elias munkássága kevésbé ismert, így tanulmányomat a német szociológus gondolatainak bemutatásával kezdem. Ezt követően külön kitérek a textus szempontjából kiemelt fontosságú túlélési egység (Survival Unit) munkafogalom részletes tárgyalására. Ezzel összefüggésben mutatom be, hogy a túlélési egység – ahogy az majd tárgyalásra kerül – szociális védelmet nyújt tagjai számára. Elias szociológiáját a rend-képzetek, tehát a noogenetikus folyamatok beemelésével kívánom kiszélesíteni – mindezt továbbra is a szociálpolitika példáján keresztül. A teoretikus fejezetek után empirikus anyagon keresztül szemléltetem, hogy

mégis miképp lehetséges a Magyar Királyi Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium modernizációs munkásságának tárgyalása a figurációs szociológia paradigmája révén. Tanulmányomat egy összegzéssel zárom.

Norbert Elias figurációs szociológiája

Magyarországon Norbert Elias munkássága kevésbé elterjedt¹, ez különösen igaz a történelemtudományra. Ezért tartom elengedhetetlennek a német szociológus elméletének vázlatos ismertetését. Elias a középkortól egészen az abszolútizmusig terjedően hosszú távú társadalmi változásokat vizsgált, elsősorban francia, de kisebb-nagyobb kitekintésekkel német és angol területeken (Elias, 2004). Figyelmét olyan folyamatok nyomon követése kötötte le, mint az affektusok szabályozása, az ösztönök letompítása, az emberek egyre kiterjedtebb és funkcionálisan egyre differenciáltabb összeszövődései, valamint a messzire tekintés² képességének kialakulása és az uralmi monopóliumok változása (Elias, 2004). Elias vizsgálódásai nyomán úgy vélte, hogy az elemzett változások nem előre eltervezettek, hanem sokkal inkább egyedi mintázatokkal, trendekkel rendelkező társas jelenségek, melyek egymással szorosan összefüggenek (Elias, 2004). Az így vizsgált trendek nem egyenes vonalúak, hanem változatos alternatívákkal és visszaesésekkel tarkítottak. A konkurencia és a társadalmi differenciálódás összeszövődése megfelelő példát szolgáltat a funkcióösszefüggések sajátosságaira, hiszen a *„...társadalmi funkciók a konkurencia nyomása miatt differenciálódnak, ami összefügg a népességszám emelkedésével s ezáltal az egyes ember egyre több emberrel alkot kölcsönös függőségi láncokat. A viselkedés kiszámíthatóvá tétele így szükségessé válik, illetve a konkurenciaharc az uralmi szervezetek terén az egyre nagyobb embercsoportokat átfogó intézmények felé tolódik el, melyeknek egyre több ember viselkedését és funkcionálását kell összehangolni. Ebből fakadóan a cselekvéseket és függőségeket egyre erőteljesebben kell szabályozni, hogy funkcionálni tudjanak”* (Kurucz, 2021, p. 170).

Történeti vizsgálódásai tárgyát képező jelenségeket a német szociológus két nagyobb csoportra osztotta fel. Az úgynevezett szociogenetikus folyamatokhoz sorolta a monopolmechanizmust, vagyis azt, amikor a konkurenciaharcok nyomása okán egyre magasabb integrációs egységek jönnek létre³, melyek komplexebb társadalmi összeszövődéseket is jelentenek (Elias, 2004). Ehhez kapcsolódik szorosan a túlélési egység, ami a legmagasabb olyan integrációs szint, mely képes tagjait fizikai, mentális – és véleményem szerint szociális – értelemben megvédeni (Kaspersen, 2021). Ez egy történetileg konstituálódó alakzat, ebből fakadóan megannyi formája létezett történeti időtől és tértől függően. Példaként említhető az antik görögség polisza, az európai hűbéri kötelékek a középkorban, vagy a modernitásban születő nemzetállamok. A vizsgált jelenségek másik nagy kategóriája a pszichogenetikus folyamatok. Ide tartozik a viselkedés erősebb szabályozása, a külső

¹ A szociológusok köréből ez alól Hadas Miklós munkái kivételt képeznek, aki többnyire a nemi szerepek és az erőszak témaköreiben alkalmazza Norbert Elias (és Pierre Bourdieu) elméleti megközelítését. Újabbán lásd: Hadas, 2019.

² Ez azt a szociális képességet jelöli, aminek elsajátítása nyomán a cselekvő a másik ember és a vele összefüggésben lévő többi egyén reakcióját is figyelembe veszi, döntését pedig ez alapján hozza meg (Elias, 2004).

³ Példaként említhető a lokális feudális kötöttségek lassú átszerveződése a modern nemzetállammá.

kényszerek inkorporálása, illetve ezzel összefüggésben az ösztönök elfojtása. Elias történeti források révén vizsgálja az evés közbeni viselkedési normákat (Elias, 2004). Ennek keretei közt tárgyalja az evőeszközök használatát, az eszközök kiszélesedését (pl.: szálvéta megjelenése), adott viselkedési formák tiltását (kézzel evés, köpködés, stb.), végezetül pedig a test egyre növekvő kontrollját.

Túlélési egység és rend-képzet

Ebben a fejezetben elsőként Norbert Elias mellett a dán kortárs szociológus, Lars Bo Kaspersen gondolatai mentén mutatom be a tanulmány két kulcsfogalmát. Ezt követően saját elgondolásaimmal kívánom kiegészíteni a figurációs szociológia jelentéstartományát.

Norbert Elias az elsődleges kapcsolatok elhatárolására alkotta meg a túlélési egység fogalmát. A német szociológus szerint ennek a figurációnak az a fő jellemzője, hogy a fizikai erőszak alkalmazását szigorúan ellenőrzi tagjai között (Elias, 1978). Elias úgy vélte, hogy a túlélési egység olyan alakzat, mely funkcióit a túlélés érdekében szervezi meg, ezáltal a fizikai biztonságot jelentő védekező- és támadó képességeket testesíti meg (Elias, 1978; Elias, 1987b). Kasperesen a fogalom tágabb értelmezése révén a gazdasági, mentális és szociális biztonságot is a funkciói közé sorolja (Kaspersen, 2021). Az emberi történelem során megannyi különböző túlélési egység létezett egymás mellett és versengett egymással, tehát egy történetileg beágyazott, folyamatjellegű szociális egységről van szó. Ahogy említettem, az európai történelemben a hűbéri kötelek vagy éppen a nemzetállamok sorolhatóak a fogalom alá (Kaspersen, 2021). Mindazonáltal ennek a figurációnak a sajátossága, hogy egyre nagyobb integrációs szinten igyekszik megszervezni magát (Elias, 1974). Ha egy túlélési egység kellőképp megerősödik, akkor egy monopolizációs folyamat alakul ki, mely nagyobb, erősebb és területileg jobban körülhatárolt figurációt hoz létre. Mindez együtt jár a belső szervezettségének és „uralmi képességeinek” erősödésével, illetve funkcióinak kiszélesedésével (Elias, 2022). Éppen ezért kap a túlélési egység vizsgálatakor a „szuverenitás” kiemelt jelentőséget, ugyanis addig képes a túlélési egység funkcióit betölteni, amíg egyetlen más egység sem tud behatolni engedély nélkül a területére. Ez a túlélési egységek és más alakzatok, például családok, foglalkozási csoportok vagy gazdasági társaságok közötti döntő különbség (Elias, 1974).

Ezek a figurációk más túlélési egységekkel való relációban jönnek létre és változnak, ugyanis „...az emberi csoportosulások egymás elleni (nem feltétlen fizikai) küzdelme konstituálja őket” (Kurucz, 2022 p. 104). Legalább két ilyen alakzatra van szükség, ugyanis a szembenállásból fakadó fenyegetettség definiálja őket túlélési egységként, ebből következően az emberiség pluriverzumként értelmezendő. Az emberi közösségek elkülönülésével szoros összefüggésben ideológiai funkciójuk is van, enélkül ugyanis a túlélési egység nem rendelkezne legitimitással, illetve cél kijelölő és orientáló értelemszövevényvel sem (Kaspersen, 2021). Kaspersen ezzel megnyitja a vallás és a politikai ideológia figurációs szociológiájában belüli értelmezésének lehetőségét. Ehhez járul hozzá Linhardt és De Bellaing tanulmánya, melyben a noogenezis átültetése révén a szerzők a társadalmi reflexivitásra

⁴ Más kifejezéssel élve egyre kiterjedtebb és hatékonyabb eszköztár áll rendelkezésre, hogy az adott alakzaton belül megpróbálják kontrollálni a folyamatokat.

is kiterjesztették az elemzésük határait (Linhardt & de Bellaing, 2021). Mannheim Károly ideológiakoncepcióját használták fel, miszerint az ideológiai tényeket a társadalmi reflexivitás kifejeződéseként kell értelmezni, tehát ideológia az, amikor a társadalmi tapasztalatot a tudat a tényleges megvalósulás során „újrafogalmazza”. Az ideológia ezáltal alakítja is a valóságot, nemcsak leírja (Mannheim, 1996). Egyfajta értelemvilágot jelent, melyben az értelemadás sajátos mozzanatai rajzolják meg a valóság körvonalait (Hidas, 2018). Elias tudásszociológiájával kiegészítve az eddigi gondolatokat a noogenetikus folyamatoknak szerves része a realitások érzékelésének növekedése és a társadalmi élet növekvő komplexitása által megkövetelt távolságtartási erőfeszítések fokozódása, ami különösen a nagyobb absztrakciós képességben nyilvánul meg⁵ (Elias, 1987a). Az így kialakított munkafogalom révén a szellemi értelemben vett tájékozódási/orientációs eszközök leírhatóvá válnak. A történelemfilozófia megfelelő analógiát szolgáltat, Reinhardt Koselleck szerint a francia forradalom idején és azt megelőzően a történelemfilozófia révén a polgárság képes volt a nemességgel és az állammal szemben igazolni saját fellépését (Koselleck, 2016). A történelemfilozófia olyan orientációs eszközt jelentett a polgárság számára, ami motivációt adott, kijelölte a célokat és eszközöket, illetve domesztikálta a fenyegetéseket. Összességében a noogenetikus folyamatok vizsgálata révén láthatóvá válnak azok az eszközök és stratégiák, melyek mentén a túlélési egység céljait el kívánja érni, így rajzolva meg az értelemadáson keresztül uralom egyre kifinomultabb eljárásait.

Az ideológiai funkciót azonban egyikük sem vizsgálta a túlélési egység látószögéből, hiszen Linhardt és szerzőtársa elsősorban társadalmi önreflexióként (Linhardt & de Bellaing, 2021), míg Kaspersen csak általánosságban utalt a jelenségre (Kaspersen, 2021). Én azonban nagyobb hangsúlyt kívánok helyezni a túlélési egység ideológiai funkciójára. Az eddigieket Helmut Schelsky és Hans Freyer gondolatait felhasználva igyekszem gazdagítani. Ahogy az már kiderült a túlélési egységek uralmi egységek (is), ám az uralom nem pusztán (szublimált)erőszakon alapul, bár a fizikai erőszak alkalmazásának lehetősége elválaszthatatlan tőle. Schelsky – és bizonyos értelemben Freyer – az uralom más mozzanatait is megvilágították. Freyer úgy vélte, hogy a közösségi kötések révén nyer értelmet az egyén élete (Freyer, 1998). Mindez közös célokban, eszközökben és szimbólumokban kap objektívált formát, melyeket azonban az állam – jelen esetben a túlélési egység – szervez meg (Muller, 1987, pp. 106-107). Ezáltal a legitimitáció az értelemadáson keresztül történik meg, így hozva létre a weberi értelemben vett uralmat (Weber, 2009). Helmut Schelsky kiegészítette egykori mestere gondolatait. Úgy vélte, hogy az értelemtermelés és értelemkövetítés funkciói elkerülhetetlenül felértékelődnek a modern ipari társadalmakban, ugyanis a tudás-fogyasztásba egyre szélesebb rétegekbe csatlakoznak be (Schelsky, 2022). Elias, Schelsky, valamint Freyer munkásságának összeolvasása révén elmondható, hogy az erőszak szublimálása a hatalmi harcok új formában való jelentkezéséhez vezet, ez pedig az értelmezési-monopóliumért vívott küzdelem felértékelődését jelenti.

⁵ A fokozott absztrakciós képesség és a komplexebb összeszövődés kikényszerít egyfajta komplexitás redukciót, így téve elkerülhetővé az ideológiák (rend-képzetek) kialakulását, valamint ezek orientációs eszközként való alkalmazását.

Az ennek révén elérhetővé váló vizsgálódási horizont szétfeszítené tanulmányom kereteit, ezért én mindezt a szociálpolitika terén az egészségügyi propagandára fogom csak alkalmazni. Ugyanis egy szociálpolitikai program akkor sikeres, ha alanyai elfogadják az abban foglalt célokat és eszközöket, tehát azonosulnak a túlélési egység elképzeléseivel. A rend-képzetekkel (ideológiákkal) való azonosulás az értelemadás révén képes helyettesíteni a fizikai erőszakot – mindez egy fontos noogenetikus mozzanat, mely elengedhetetlen részét kell, hogy képezze egy olyan tanulmánynak, mely az emberi integrációk belső és külső összeszövődései mentén igyekszik a történeti valóság egy sajátos magyarázatát adni. Ezeket a fejleményeket azért vélem előre lépésnek, mert Elias elsősorban a szocio- és pszichogenetikus folyamatokat vizsgálta.

Kaspersen csak utal a szociális intézkedések túlélési egységben betöltött funkciójára: *„A szegénységelleni és a jóléti kezdeményezésekre azért van szükség, mert egy erős szuverén állam csak erős, egészséges, művelt lakossággal tudja megvédeni magát. A szegénység ráadásul rendzavarást és lázadást okozhat, ami az ellenség számára lehetőséget teremthet a beavatkozásra és a szuverenitás veszélyeztetésére, továbbá egy lázadás a szuverenitásért folytatott belpolitikai hatalmi harc keretei közt is felhasználható”* (Kaspersen, 2021, pp. 209-210). Összességében a dán szerző szerint a külső fenyegetettség kényszeríti ki a túlélési egység számára azt, hogy „humán erőforrását” megfelelő állapotban tartsa, ezáltal a katonai és gazdasági potenciálját megőrizhesse. Továbbá a rend megőrzése révén elkerülhetőek a külső beavatkozási kísérletek.

Én azonban úgy vélem, hogy Kaspersen túlságosan külső körülményekre vezeti vissza a szociális intézkedéseket. Alapvető elgondolásom, hogy a túlélési egység legitim volta, tehát a fennálló uralmi rend elfogadtatása a figuráció tagjaival és ezáltal az uralmi monopóliumok átrendeződését célzó törekvések kordában tartása legalább ennyire fontos. Mindez összefügg azzal, hogy a túlélési egységek az emberi viszonyok legmagasabb fokú elkülönülését jelentik, ami „kifelé” a (szublimált/fizikai) küzdelem állandó lehetőségét jelenti, az egyben befelé a társadalmi béke relatív megőrzésének szükségességét vonja maga után. Ez azt jelenti, hogy az eltérő alakzatok funkcióinak összehangolása mellett olyan létfeltételeket kell teremteni, melyek nem rendezik át a barát-ellenség felosztást, ezáltal pedig biztosítják a kontinuitást a túlélési egység számára, tehát a polgárháború vagy belső lázadás elkerülése a cél. Feltevésem megalapozottságát a vizsgált korszak néhány meghatározó értelmiségi gondolatával kívánom szemléltetni. Az 1926-os társadalompolitikai értekezleten Földes Béla kiválóan összefoglalta: *„A magyar nemzet életerejét fokozni, a társadalom létét biztosítani kell. Csak a maga egészében egészséges és megerősített nemzet teheti meg sikeresen a haladásnak azt az útját, amelyet a Gondviselés eléje szab és csak ilyen nemzet képes a nemzetek társaságában elfoglalni az őt megillető méltó helyet”* (Földes, 1927, p. 8). Kovrig Béla, a korszak egyik jelentős szociálpolitikusa ezzel összhangban fogalmazta meg, hogy mit is jelent a szociálpolitika: *„Védelmet, még pedig azért, mert a társadalomnak érdeke a védelemre szorulókat támogatása. (...) Minden egészségnek érdeke egész mivoltának megóvása és ha az egésznek szerkezete van és a szerkezetben összefüggések vannak, ezeknek az összefüggéseknek fenntartása”* (Kovrig, 1936, p. 7).

Végezetül a rend-képzetek nemcsak uralmi eszközök, melyek „egyirányúak” – tehát csak az „alávetettek” egyetértését hivatottak megteremteni. Ehelyett egyben érték- és

értelemvilágok is, ennyiben a vezető rétegek számára is kötelességeket és preferenciákat jelentenek – tehát felelősséget a „vezetettek” iránt. Erre kiváló példa, hogy a középkori keresztény szolidaritás elvárta a nemesi rétegektől a szegények segítségét. A freyeri⁶ olvasatban modern viszonyok között intézményesedett ez a szolidaritás, így hozva létre az állami társadalompolitikát (Freyer, 2023, p. 22). Azonban fontos kitétel, hogy a túlélési egységek alapvetően nem a természeti kockázatok ellenében szerveződnek meg, hanem elsősorban egymás ellen⁷. Az, hogy idővel a szociális gondoskodás funkciója teret nyert és a jóléti államig erősödött, összefügg a belső komplexitás fokozódásával és az ebből fakadó bizonytalansági faktor csökkentésének igényével.

Összefoglalva az eddigieket elmondható, hogy a túlélési egységek a legnagyobb integrációs egységek, melyek képesek fizikai és szociális biztonságot nyújtani tagjaik számára. Ehhez azonban jelentős erőforrásokat kell mozgósítaniuk, melyet csak a weberi értelemben vett uralom révén érhetnek el. Ebből fakadóan nemcsak fizikai támadó- és védekező funkciókkal rendelkeznek, hanem az értelemdadás és az egzisztenciális biztonság tágabb (pl.: ideológiai) feladatköreit is ellátják, így mozgósítva a figurációba tartozókat. Saját elgondolásom szerint a szociálpolitika/szociális gondoskodás kiemelten fontos a túlélési egység számára, hiszen nemcsak az ideológiai funkciót támogatja, hanem növeli a belső erőforrásokat, valamint stabilizálja a figurációt. Az eddig említett funkciók révén alakul ki az állampolgárság, tehát adott egyén/csoport jogainak és kötelességeinek összessége, ami mindig a túlélési egységben elfoglalt helyzet és kölcsönös függések szerint konstituálódik. Ezen alakzatok belső összeszövődései és az eltérő társadalmi csoportok relatív fontossága endogén⁸ és exogén⁹ folyamatok hatására alakul, így rajzolva meg a funkcionális demokratizálódás és de-demokratizálódás mintázatait.

Túlélési egység és szociálpolitika

Az eddigieket néhány gondolattal egészítem ki, mielőtt egy gyakorlati példán keresztül szemléltetném a szociálpolitika figurációs elemzését. Elsőként a túlélési egység kapcsán szeretném kihangsúlyozni, hogy – ahogy azt Elias is leírta – ezek a figurációk egyre centralizáltabbak és tágabb funkciókört ölelnek fel, ezáltal a védekező és támadó funkciók is kiszélesednek. Én ezt a gondolatát a szociálpolitika, egészen pontosan a közegészségügy vizsgálatával szélesítem ki. A túlélési egység számára az egészségügy megszervezése elengedhetetlen, ugyanis az uralmi monopólium révén pacifikált „belső terek” továbbra is rejtenek veszélyeket, mint például a betegségek vagy éppen a szociális nyomor. A túlélési

⁶ A Horthy-korszak egyik jelentős szociálpolitikai szakértője, Kovrig Béla szerint a szociálpolitikát négy felismerés tette lehetővé: a gondolat, hogy a társadalom viszonyai megismerhetőek és ezáltal alakíthatóak; az ipari forradalom révén a társadalmi folyamatok kontrolja iránti fokozódó igény; a szociális problémák tudatosulása; a technológia fejlődése, valamint ennek nyomán az államhatalom erősödése (Kovrig, 2011). Heller Farkas azonban más megközelítést javasolt, sokkal inkább a szocializmus és a liberalizmus elutasításaként értelmezte a szociálpolitika kialakulását (Heller, 1939).

⁷ A döntéshozók érvelésében gyakori hivatkozási pont a többi túlélési egységgel való versengés. Erre kiváló példa Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter, aki a közegészségügyi prevenció erősítése kapcsán így érvelt: „A szociális prevenció gondolata olyan diadalmos erővel tör előre az összes modern államok szociális és egészségügyi gondoskodásában, hogy nem zárkozhatunk el mi sem eme előretörés konzekvenciáinak levonása előtt” (Vass, 1927 p. 7).

⁸ Az endogén folyamatokhoz sorolom bizonyos funkcióknak a társadalmi életben való felértékelődését. Jelen tanulmányban példaként az értelemközvetítés (propaganda) felel meg ennek.

⁹ Exogén folyamat alatt a többi túlélési egység jelentette fenyegetettség érzését értem.

egységek éppen ezért szervezik meg idővel a közegészségügyet, azonban sosem önmagában a halál elleni védekezés a cél, hanem egyfelől a többi túlélési egységek által jelentett fenyegetésre való reakció, másfelől a belső rendezettség fenntartása. Egy rossz egészségügyi állapotban lévő népesség sokkal alacsonyabb gazdasági és katonai potenciállal bír, mint egy egészséges társadalom. De a gazdasági és a katonai erőn messze túlnyúlóan jelen van az, amit kulturális küzdelemként definiálhatnánk. Elias maga is kifejti, hogy a fizikai erőszak háttérbeszorításával más eljárások válnak lehetővé, például a gazdasági „erőszak” (Elias, 2004). Az „erőszak” kifejezést ilyen esetben már szublimált formában kell értelmezni, így valójában sokkal „puhább” és racionalizáltabb kényszert jelent, mint a nyers fizikai erőszak. Ez az a pont, amikor Schelsky és Freyer – korábban bemutatott – ide vonatkozó elméletét beemelem a figurációs szociológiába. A kulturális küzdelem, nem jelent emberveszteséget, azonban a pacifikált terekben lehetővé vált értelemtermelés és közvetítés (kultúra) révén a túlélési egység növelheti hatalmi potenciálját. Ez lényegében nem más, mint amit Klebelsberg Kuno „kulturális fölénynek” nevezett. Az egykori kultuszminiszter szavaival: *„A magyar nemzetnek tisztában kell lennie azzal a tragikus igazsággal, hogy ha a művelődési versenyben alulmaradunk, (...) akkor veszve lennénk...”* (Klebelsberg, 1926, p. 1). Ennek fiziológiai előfeltétele a közegészségügy, tehát az állampolgársággal bírók testi és mentális állapotának gondozása, szinten tartása, illetve (egészségügyi propaganda révén) az egészséges életmód kinevelése a megfelelő érték és viselkedéskanon által.

A társadalompolitika funkciója is monopolizáción esett át, hiszen az állam az első világháborúig csak másodlagos szereplője volt a szociális védelemnek. A szociálpolitika centralizációját több folyamat is segítette, illetve hátráltatta. A hátráltató tényezők között volt egyfelől az a noogenetikus mozzanat miszerint a szegénység morálisan elítélendő, így elsősorban nem technikai kérdésként tekintettek rá (Kurucz, 2020). Másfelől a középkortól kezdve az egyház végezte a szociális gondozást, a meglévő struktúrák pedig csak lassan változtak. Azonban az ipari modernizáció olyan kihívás elé állította az európai társadalmakat, ahol már a jótékonykodás kevés volt, rendszerszinten kellett megszervezni a szociális védelmet (Tomka, 2015). Az állami szerepvállalás azonban csak fokozatosan épült ki, például az első magyar szegénnytörvényt 1871-ben fogadták el: ennek értelmében a szegények segítése a községek feladata lett. Ez azonban még nem bizonyult elégségesnek, ezért a szegények gondozásában az egyháznak és a magányjótékonykodásnak továbbra is nagy szerepe volt (Farkas, 2012). Egyértelműen a társadalompolitika állami monopóliuma felé hatott a munkásság funkcionális felértékelődése a figuráción belül. A sikeres iparosítás magával hozta a szociális jogok kiszélesítését, azonban nem minden réteg részesült ezekből. A mezőgazdasági népesség sokáig kimaradt, hiszen kevésbé volt integrálva a modern, pénz alapú gazdaságba, továbbá érdekvédelmét sem volt képes hatékonyan artikulálni (Tomka, 2015). A háború, tehát a külső fenyegetettség, majd a vereségből fakadó veszélyhelyzet jelentette a legerősebb monopolizációs erőt. A trianoni Magyarországon kialakult közegészségügyi és szociális helyzet megkövetelte az egészségügyi ellátórendszer újjáépítését, valamint feladatköreinek bővítését (Kurucz, 2020), továbbá a társadalombiztosítás kiszélesítése is napirendre került (Krémér, 2009). Nem véletlen, hogy a háború idején neveztek ki önálló minisztert a szociális ügyek élére, majd

a háború után pedig a Népjóléti Minisztériumot szervezték meg. Ez azonban már elsősorban állami szerepvállalással történt.

Közegészségügy és társadalombiztosítás a Magyar királyi és Népjóléti Minisztérium munkássága tükrében

Ebben a fejezetben a közegészségügy modernizációja kapcsán a túlélési egység betegségek ellen való védekezését, illetve a – szintén az emberi élet védelmében szerveződő – kórházi infrastruktúrát fogom elemezni. Végezetül a noogenetikus folyamatokat beemelő, a vezető szociálpolitikai propaganda és ezzel kapcsolatban s döntéshozók gondolatait ismertetem. Mivel először az elmélet gyakorlati szemléltetése a célom, ezért a teljesség igénye nélkül, csak vázlatosan rajzolom meg a főbb folyamatokat.

Küzdelem a betegségek ellen

A járványok gyakran jelentős emberáldozattal járnak, melynek eredménye a túlélési egység munkaerő- és katonai kapacitásainak csökkenése. Továbbá komoly traumát jelenthetnek a közösség számára, hiszen az összetartozás érzelmi kötése is sérülnek. Én azonban most a minisztérium látószögéből, mintegy „technikai” oldalról közelítem meg a jelenséget, tehát a személyközi, érzelmi kötéseket nem emelem be az elemzésembe.

A háborús helyzet és a higiéniai színvonal hanyatlása okán több betegség is felütötte a fejét, melyek bizonyos esetekben komoly járványhelyzetekhez vezettek. A Magyar Királyi Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium, mint a magyar állam speciális, társadalmpolitikai funkcióit ellátó szerve azonnal megkezdte a védekezést annak érdekében, hogy a termelés és a közrend mielőbb helyreálljon (HU-MNL-OL-K 166 L b 1919 1922). Például a hólyagos himlő esetében a Minisztérium védőoltásokkal és időben elrendelt óvintézkedésekkel hamar megfékezte a betegséget, így akadályozva az országos járványt. Mindez jól nyomon követhető idősorosan is, hiszen 1919-ben 395 ember fertőződött meg, egy évvel később már csak 171, 1921-ben 135 és végül 1922-re alig két ember betegedett meg. Hasonlóan járt el a legtöbb betegség esetén is, azonban nem minden esetben tudta a túlélési egységbe tartozók biztonságát garantálni. A spanyolnátha súlyossága ellenére – vagy pont abból fakadóan – csak a perifériáján jelent meg a minisztériumi adatoknak, mindössze annyi derül ki, hogy az ország valamennyi törvényhatóságában kritikus mértékben jelen volt. A Minisztérium védekezésképpen betiltotta a tömegrendezvényeket és elrendelte a betegek elkülönítését, ahol ez lehetséges volt, de hatékony ellenlépéseket nem tudott kieszközölni (HU-MNL-OL-K 166 L b 1919 1922).

A helyzet normalizálódása, a kivételes állapot megszűnése a közegészségügy javulását is elősegítette, ám ezzel ellentétes folyamatok is jelen voltak, például a nemzetközi forgalom megnövekedése, mely fokozta a betegségek terjedését. A gazdasági funkciók helyreállása a nemzetközi összeszövődések révén olyan rizikófaktorokat hozott létre, melyek akár a funkciók csökkenéséhez is vezethettek. Ezáltal az egyes túlélési egységek olyan kihívással szembesültek, melyet csak kooperáció révén tudtak kezelni. Kaspersen a túlélési egységek között a konfliktust és a kölcsönös fenyegetettséget emelte ki. Itt azonban a kooperáció mintázatait mutatom be, melyet a dán szociológus elhanyagolt. A betegségek megakadályozása érdekében 1926-ban a pestis, kolera, sárgaláz, tífusz és himlő

tekintetében született meg a párizsi egyezmény, melyet a magyar országgyűlés 1930-ban ratifikált (1930. évi XXXIII. t.c.). Az aláíró országok kötelezettségi vállalást tettek arra, hogy minden kormány köteles haladéktalanul bejelenteni a megbetegedések számát a szerződést aláíróknak és egyidejűleg a Nemzetközi Közegészségügyi Hivatalnak is. Ehhez hasonló, országhatárokon átívelő együttműködést jelentett a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal kötött megállapodás is, melynek értelmében a felek kötelezettséget vállaltak az állampolgárok kölcsönös betegellátásáról. Ennek mintájára Bulgáriával is született egy hasonló szerződés (HU-MNL-OL-K 166 L e 1928 1929).

Mindez jól mutatja, hogy a túlélési egységek egymás számára nemcsak veszélyforrásként, hanem kooperációs partnerként is tételeződhetnek. Állampolgáraik védelme érdekében – szuverenitásuk megőrzése mellett – kölcsönös kötelezettségeket vállalnak magukra, mely a korszakban nemzetek közötti¹⁰ együttműködést hozott létre a betegségek megfékezése terén. Azonban nem jelenti ezen figurációk „egymásba folyását”, érdekeik változásával ad hoc egyezményeik is hamar felbomlanak, radikális esetben pedig egymás ellen fordulhatnak. A túlélési egységek továbbra is (a schmitti értelemben vett) politikai szerveződések, így a gazdasági összefonódások önmagukban nem oldják fel a barát-ellenesség elkülönüléseket. Az első világháború mutatja erre a leginkább kijózanító példát, amikor is sokan a kereskedelmi kapcsolatokra alapozva vélték úgy, hogy a háború (hosszútávon) lehetetlen (Juhász, 2016).

A közegészségügy szervezése

A következőkben a közegészségügyi rendszer centralizációját és a vele szoros összefüggésben lévő professzionalizációját mutatom be. 1876 után önkormányzati rendszerben működő orvosi hálózattal, tisztiorvosi intézménnyel látta el a közegészségügy felügyeletét az állam. 1908-ban módosították a közegészségügyi törvényt (1908. évi XXXVIII. törvény-cikk), melynek eredményeképp megindult az államosítás (centralizáció). Ezen reformtörekvések mögött az húzódozott meg, hogy a közegészségügyi szakszolgálatot gyorsabbá, szakszerűbbé és pontosabbá kívánták tenni, tehát a hatékonyság növelése volt a cél. Az első világháború jelentős lökést adott a monopolizálás folyamatának, majd a háborút követően a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium általános igazgatása mellett a szakmai irányítást a Minisztériumnak alárendelt, de jelentős autonómiával rendelkező M. kir. Országos Közegészségügyi Intézet (OKI) látta el (1925. évi XXXI. tc). A szervezet feladata az volt, hogy magas színvonalú laboratóriumi munkával segítse a tisztiorvosi hálózatot, tanfolyamokat szervezzen a tisztiorvosok és a községi orvosok részére, védőnőket képezzen az egészségvédelmi feladatok ellátására, valamint gyakorlati kutatásokat végezzen a továbbiakban (Kapronczay, 1997). Ennek nyomán a funkcionális differenciálódást (specializációt) segítette elő a túlélési egység érdekeinek megfelelően, tehát egy olyan közegészségügyi szakembergárda létrehozása volt a feladata, mely aztán hatékonyan léphetett fel a betegségek ellen, így javítva a figuráció „humán-erőforrás” értékét.

¹⁰ Fontos kiemelni, hogy nem nemzetállamok feletti egyezményről van szó, ekkor még nem létezik olyan integrációs szint, mely versenyre kelhetne a túlélési egység nemzetállami formájával.

A centralizáció révén közös szervezés alá került az egészségvédelmi munka irányítása, a gyógyszervizsgálat és általában a közegészségügyi tevékenység törvényes ellenőrzése, a közegészségügy tudományos alkalmazásának előmozdítása, főként a fertőző betegségek elleni védekezés irányítása, a közegészségügyi hatóságok támogatása, valamint a közegészségügyi személyzet, főként a tisztiorvosi kar megfelelő kiképzése. A szervezet (OKI) fő jelentősége abban állt a járványok elleni küzdelemben, hogy 1927-től kezdődően kiépült a járványügyi szolgálat, megindult az oltóanyagok fejlesztése és gyártása, létrejött a gyógyszerek törzskönyve (Kapronczay, 1997). A túlélési egység számára ezáltal egyre kiterjedtebb eszköztár állt rendelkezésre a lakosság egészségügyi helyzetének javítására.

Ez azonban a népesség feletti kontroll növekedését is magával hozta, ugyanis a rendszer fejlesztéseként a betegségek jobb targetálása érdekében 1930-ban a magyar királyi népjóléti és munkaügyi miniszter 36.500. sz. rendelete értelmében a fertőző megbetegedéseket mind az elsőfokú közegészségügyi hatóságokhoz, mind a m. kir. Országos Közegészségügyi Intézethez is be kellett jelenteni (36.500/1930.N. M.M.sz. rendelet). Csak ekkor alakult ki olyan rendszer, mely tiszta képet tudott nyújtani az egyes betegségek terjedéséről és súlyosságáról. Mindez jól mutatja, hogy a túlélési egységen belüli szabályozás fokozódása együtt jár a funkciók kiszélesedésével és hatékonyságuk növelésével. A középkori jobbágyokról földesuraik sokkal kevesebb információval rendelkeztek, mint a modern nemzetállamok polgáraitól a kormányaik. A monitorozás mellett, pontosabban azt kiegészítendő a fertőző betegek elkülönítéséhez szükséges infrastruktúra fejlesztést is megkezdte a Minisztérium. Ennek keretei közt fertőző-beteg osztályokat hoztak létre városi és vármegyei kórházaknál. A rendszer gyakorlati bemutatására kiválóan alkalmas az 1930-as év, amikor a trachoma felütötte a fejét. A Minisztérium gyorsan értesült a fertőzésről és saját költségén szakorvosokat küldött az érintett területre, akik a lokális populációban felmérték a járványveszélyt (HU-MNL-OL-K 166 L f 1930). Az ilyen jellegű védekezésekor nem volt ritka eset, hogy külön kiképzett községi vagy körorvosi szakszemélyzetet küldtek ki az érintett településekre – mindez jól mutatja a nagyfokú specializációt, ami a védekezés terén végbement. Zala vármegye esete jó példa, hiszen a fertőzöttek aránya magasabb volt az országos átlagnál, különösen a letenyei járás jelentett kihívást. Ebből fakadóan a Minisztérium külön trachomás körzetekre osztotta fel a fertőzött részeket és speciálisan képzett orvosokat rendelt ki. Olyan falvakban, tanyákon, ahová az orvosi szolgálat nem ért el, a trachomások kezelését megfelelően képzett nem-orvos trachomakezelők (kezelőnők) végezték, akik orvosi ellenőrzés és irányítás alatt álltak. A védekezés sikerességét mutatja, hogy az 1930-as év végére 472 fővel csökkent a trachomások száma Zala megyében (HU-MNL-OL-K 166 L f 1930).

Kórházak

Magyarországon a kórház-rendszer modernizációja az 1910-es évek közepén indult volna el, azonban az első világháború megakasztotta ezt a folyamatot. Emellett a trianoni békeszerződés megbontotta a kórházi struktúrát és anyagilag igen nehéz helyzetbe lökte a magyar egészségügyi rendszert (HU-MNL-OL-K 166 L b 1919 1922). Magyarországon az új határokon belül alig 183 kórház maradt, 26451 ágygal, tehát 100 ezer lakosra 330

„betegkontingens” jutott – mindez elégtelennek bizonyult mind mennyiségi, mind minőségi szempontból (Scholtz, 1933). Ezzel szemben az orvosok száma abszolút értelemben csökkent, viszont lakosságra vetítve pont, hogy nőtt: százezer lakosra hirtelen 56 orvos jutott (Scholtz, 1933).

A kórházi intézményrendszer fejlesztése és bővítése kiemelt jelentőségű volt a lakosság közegészségügyi állapotának javítása érdekében. Éppen ezért a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium már 1920/21-es költségvetésében is 5 millió koronát különített el „törvényhatósági és községi kórházak létesítésére” (Kiss, 2015). Később ez az összeg csak emelkedett, ugyanis egy évvel később 516822, majd 1922/23-ban már 300 millió korona volt (Kiss, 2015). Emellett egyszeri támogatásokkal is igyekezett a Minisztérium segíteni a kórházi infrastruktúra kiépülését, például 500 000 aranykorona értékben támogatta a fővárosi Új Szent János kórház bővítését (A Magyar Állam Költségvetése az 1924/1925. számadási évre. XV. fejezet, 1924). Az 1923/24-es évben 500 millió, majd egy évre rá több, mint 1 millió aranykoronát különítettek el a nem állami és állami kórházak karbantartására, bővítésére, „...azok felszerelésének pótlására és a nagyobb tatarozási munkálatok költségeire indokolt esetekben adandó államsegélyek céljaira...” (A Magyar Állam Költségvetése az 1922/1923. számadási évre, Népjóléti és munkaügyi minisztérium. 1923, p. 8). A támogatások a későbbiekben sem szűntek meg, így 1926/27-től 1932/33-ig összesen 1391400 pengőt utaltak ki (A Magyar Állam Költségvetése az 1926/1927. számadási évre, 1926; 1932/33. ÉVI ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉS. SOMMÁZAT, 1932). A Minisztérium az állami intézményeket sem hanyagolta el az 1920-as évek második felében. A kezdetben (1920-as évek eleje) az állami beruházások 0,3-0,4 százalékának megfelelő összeget költöttek a kórházak fejlesztésére és bővítésére, addig az évtized végére 1,5–2 százalék fölé emelkedett ez az összeg (Kiss, 2015).

Ennek eredményeképp 1930-ra jelentősen bővült a kórházi ellátórendszer, ugyanis megnyílt a szekszárdi új kórház, a ceglédi kórház, a nagykanizsai kórház sebészeti toldaléképülete, a székesfehérvéri kórház fertőző osztálya és a zalaegerszegi kórház toldaléképülete. Továbbá elkészült a gödöllői szülőotthon, az újpesti fertőző és gümőkóros kórház. A sátoraljaújhelyi női bujakóros barakknak, a székesfehérvári kórház gyermekosztályának, a szikszói kórház második pavilonjának, a békéscsabai kórház sebészeti osztályának és a dombovári új kórháznak terveit engedélyezték. 1930-ban még javában épült a debreceni állami kórház, miközben folyamatosan dolgoztak a veszprémi kórház fertőző, a gümőkóros és sebészeti osztályainak átalakításán és a gyulai állami kórháznál új mosóház kiépítésén (HU-MNL-OL-K 166 L f 1930).

A kórházügy terén elért eredményeket jól mutatja, hogy míg 1921-ben a gyógyítást végző intézmények száma 183 volt, addig 1938-ra ugyanez a szám már 308-ra emelkedett (Scholtz, 1941). Tehát mintegy 121 kórház épült alig 17 év leforgása alatt. A betegágyak száma pedig szorosan követte ezeket a változásokat, a kezdeti 26 451-ről, 48 898-ra nőtt az 1938-as évre (Scholtz, 1941). Ennek eredményeképp Magyarország a középmezőnybe jutott az egészségügyi kapacitások tekintetében (Scholtz, 1941). Ennek révén hatékonyabb és területileg is jobban lefedett ellátórendszer jött létre. Mindez komoly hatással volt a túlélési egységen belüli a halálozási számra, mely jelentősen csökkent a modernizálódásnak és infrastruktúrabővítésnek hála. 1921-ben 21,2 ezrelék volt, azonban 1937-re

már 14,2 ezrelékre csökkent (Hoóz, 1970). Ezzel Magyarország sereghajtóból a kilencedik helyre lépett elő Európában. Érdekesség, hogy a lista élén Németország volt 11,81 ezrelékkal, ezt Anglia követte 12,42 ezrelékkal (Scholtz, 1941). A Minisztérium aktív figyelemmel kísérte az európai egészségügyi rendszereket, miközben igyekezett a látott jó gyakorlatokat Magyarországon is megvalósítani. Mindez jól mutatja azt a versengő helyzetet, ahol a túlélési egységek egymás számára legalább annyira versenytársak, mint amennyire példaképek voltak.

Szociálpolitika mint rend-képzet

Schelsky és Freyer gondolatai mentén megállapításra került, hogy az értelemközvetítés felértékelődött a komplexebb figurációkban, mivel az összeszövődés egyre nehezebben átlátható, így a közvélemény révén hoznak létre közös narratívát, ami kollektív értelmet ad az alakzathoz tartozóknak.

Maga Somogyi Manó miniszteri tanácsos is reflektált ezen jelenségre, amikor hiányolta, hogy a társadalmi problémák nem kapnak Magyarországon kellő figyelmet, illetve a közvélemény nem rendelkezik megfelelő szociális érzékenységgel (Somogyi, 1927). Somogyi arra is rávilágított, hogy csak akkor lesz sikeres a szociálpolitika, ha a lakosság szükségesnek tartja és elfogadja annak céljait, valamint eszközeit. Eszerint ahhoz, hogy a túlélési egység legitimként ismertesse el törekvéseit a társadalom tagjaival, elengedhetetlen bizonyos rend-képzetek népszerűsítése. Éppen ezért vélte Somogyi szükségesnek a felvilágosító propagandát és ezzel a közvélemény megváltoztatását. Itt nem másról van szó, mint arról, hogy a személyes tapasztalatot egy közvetített tudás váltja fel. A közvélemény, mely az értelemtermelő rétegek (újságírok, értelmiségiek, pedagógusok) révén jön létre, egyben bizonyos törekvések legitimálására vagy éppen ellehetetlenítésére is alkalmas. Ehhez volt szükség intézményes háttérre, mely az értelemadás révén erősíti meg a túlélési egység céljaival való azonosulást. Ezen célból hozták létre az egészségügyi felvilágosítás – propaganda és nevelés – központi szervét, a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztérium fennhatósága alatt álló Egészségügyi Reformiroda Központot, mely 1925 nyarán kezdte meg működését (50.000/1926. sz. alatt kiadott rendelet). Funkciói közé tartozott a központi irányításon túl a végrehajtás is, hiszen az előadások anyagát nemcsak kialakította és eljuttatta a célközönségnek, hanem a prezentációt is lebonyolította. Példaként említhető meg az 1930-as év, amikor a járványok megelőzése és az egészséges életmód népszerűsítése végett jelentékeny felvilágosító (értelemközvetítő) feladatot látott el a szervezet. Továbbá az Egészségügyi Propaganda Központ szervezésében ugyanezen évben kb. 6 ezer egészségügyi előadást tartottak az ország területén, mindezt mozgó-és állóképkísérettel (HU-MNL-OL-K 166 L f 1930). Ezáltal az érték-és viselkedéskánont olyan irányba terelték, mely révén a közegészségügyi viszonyok és intézkedések várható javulását várták.

Végezetül a túlélési egységen belüli eltérő rend-képzetek orientációs funkcióját mutatom be. Vass József, a Magyar Királyi Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium első embere önmagát kereszténydemokratának definiálta. Ugyan voltak közös értékei a konzervatív csoportosulásokkal, de az egyenlőség és demokratizmus kapcsán jelentékeny eltérések mutatkoztak. Erre konkrét példa az 1927-128-as társadalombiztosítási reform, amikor

Vass a megszervezendő szociális biztosítási intézeteket a munkások, magánalkalmazottak és munkaadók által demokratikusan választott testület révén kívánta vezetni (Kovrig, 2011). A konzervatívok hevesen ellenezték, a Károlyi-kormány és a Tanácsköztársaság tapasztalatai alapján elutasították a munkások ilyen szintű beemelését a (szociális) döntéshozatalba. Végül Bethlen kompromisszumos javaslata valósult meg (Simonik, 2020), ennek keretei közt a választás ugyan demokratikus volt a testületekben, de az elfogadott határozatok jelentős része csak a (népjóléti) miniszter elé terjesztett javaslatként jelenhetett meg (Kovrig, 2011). Ez a példa jól illusztrálja, hogy pusztán a szociogenetikus folyamatok révén nem lehet minden változást magyarázni, a döntések mindig egy adott lehetőséghorizonton dőlnek el, „...*ennélfogva történetileg behatárolt megoldások egész sorát kell feltételeznünk...*” (Spengler, 2011, p. 9). Mindemellett látható, hogy mindkét elképzelés (konzervatív és keresztény demokrata) reflektál a társadalmi valóságra, tehát a munkásság helyzetére, azonban eltérő következtetéseket vonnak le, így mások céljaik és eszközeik.

Összegzés

Az emberiség egy pluriverzum, szociológiailag túlélési egységekre bomlik, melyek egymás ellenében szerveződnek meg. Ezek a figurációk támadó- és védekező funkciókkal bírnak, melyek a túlélési egység magasabb integrációjával együtt bővülnek. Ezáltal fokozódik a szociális gondoskodás igénye, ami állami feladattá nőtte ki magát az első világháborút követően. A kórházi infrastruktúra bővítése, vagy a közegészségügy állami szervezése ezért kulcsfontosságú a belső béke és a lakosság teljességének megőrzésének szempontjából. Emellett jól látható az a specializáció az egészségügyi intézmények és szakembergárda kapcsán, amit az aktuális kihívások kényszerítettek ki. Azonban a túlélési egységek ideológiai funkcióval is bírnak, ezáltal legitimálva uralmukat, jelölve ki céljaikat és eszközeiket. A szociálpolitika maga is értelmezhető rend-képzetként, így a vele való azonosulás növeli az intézkedések hatékonyságát. Az egészségügyi propaganda éppen ezért szükséges, ahogy a szakpolitikai képzetek absztrakt szinten való közvetítése is.

Irodalomjegyzék

1908. évi XXXVIII. törvénycikk indokolása a közegészségügy rendezéséről szóló 1876:XIV. tc. II. rész I. fejezetének (Közegészségügyi szolgálat a községeknél) módosításáról. Net. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90800038.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D46>

1925. évi XXXI. törvénycikk a m. kir. Országos Közegészségügyi Intézet felállításáról. Nemzeti Jogszabálytár. Net. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92500031.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39>

1930. évi XXXIII. törvénycikk a pestis, a kolera, a sárgaláz, a kiütéses tífusz és a himlő ellen való védekezés tárgyában kötött, Párizsban 1926. évi június hó 21-én kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről. Nemzeti Jogszabálytár. <https://njt.hu/jogszabaly/1930-33-00-00>

36.500/1930.N. M.M.sz. rendelet. A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 1930. évi 36.500. számú körrendelete, a fertőző betegek kötelező bejelentésének újjászervezéséről. Library Hungaricana. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1930/?pg=1085&layout=s&query=36.500%2F1930.N.%20M.M.sz.%20rendelet%20

50.000/1926. sz. alatt kiadott rendelet. A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 1926. évi 50.000. számú rendelete, Egészségügyi Propaganda-Központ felállításáról. Library Hungaricana. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1926/?pg=863&layout=s

- A Magyar Állam Költségvetése az 1922/1923. számadási évre, Népjóléti és munkaügyi minisztérium. (1923). Magyar Királyi Állami Nyomda. Library Hungaricana. https://library.hungaricana.hu/hu/view/AllamiKoltsegvetes_1922-1923/?pg=663&layout=s
- A Magyar Állam Költségvetése az 1924/1925. számadási évre. XV. fejezet. Népjóléti és munkaügyi minisztérium (1924). Magyar Királyi Állami Nyomda. Library Hungaricana. https://library.hungaricana.hu/en/view/AllamiKoltsegvetes_1924-1925/?pg=670&layout=s
- A Magyar Állam Költségvetése az 1926/1927. számadási évre (1926). Magyar Királyi Állami Nyomda. Library Hungaricana. https://library.hungaricana.hu/hu/view/AllamiKoltsegvetes_1926-1927/?pg=0&layout=s
- 1932/33. ÉVI ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉS. SOMMÁZAT (1932). Magyar Királyi Állami Nyomda. Library Hungaricana. https://library.hungaricana.hu/hu/view/AllamiKoltsegvetes_1932-1933/?pg=0&layout=s
- Elias N. (1974). Towards a theory of communities. In C. Bell C., & H. Newby (Eds.), *The sociology of community* (pp. ix–xli). Frank Cass.
- Elias, N. (1978). *What is sociology?* Columbia University Press.
- Elias, N. (1987a). *Involvement and Detachment*, Basil Blackwell.
- Elias, N. (1987b). The Retreat of Sociologists into the Present, *Theory, Culture & Society*, 4(2–3), 223–248.
- Elias, N. (2004). *A civilizáció folyamata*. Gondolat kiadó.
- Elias, N. (2022). The Formation of States and Changes in Restraint. In A. Bogner & S. Menell, S. (Eds.), *Civilisations, Civilising Processes and Modernity – A Debate*, (pp. 65–80). Springer Nature Switzerland AG.
- Farkas, P. (2012). *A szeretet civilizációjáért*, L'Harmattan Kiadó.
- Földes, B. (1927). Az országos közegészségügyi és társadalompolitikai értekezlet megnyitó ülésén elhangzott felszólalása, In: Balogh A., & Kovrig B. (Szerk.), *Társadalompolitikai Feladataink*, (pp. IIX.) Franklin-Társulat nyomdája.
- Freyer, H. (1998). *Theory of Objective Mind*, Ohio University Press.
- Freyer, H. (2023). *Revolution from the Right*. Imperium Press.
- Hadas, M. (2019). Taming the Volcano: Hegemonic and Counter-Hegemonic Masculinities in the Middle Ages. *Masculinities & Social Change*, 8(3), 251–275.
- Heller, F. (1939). A szociálpolitika alapja és lényege. In Mártonffy K. (Szerk.), *A mai magyar szociálpolitika* (pp. 65–74). Keresztes-Fischer F., M. Kir. T. T., Belügyminiszter.
- Hidas, Z. (2018). *Törékeny értelemvilágaink*, Gondolat kiadó.
- Hoóz, I. (1970). *Népességpolitika és népességfejlődés Magyarországon a két világháború között*. Akadémiai Kiadó.
- Juhász, D. (2016). Az első világháború pénzügyi vonatkozásai. *Valóság*, 8 (59), 77–91.
- Kapronczay, K. (1997). Egészségi állapotok. In Kollega T. I., Bekény I., & Dányi D. (Szerk.), *Magyarország a XX. században II.* (pp. 210–216). Babits Kiadó.
- Kaspersen, L. B. (2021). *War, Survival Units, and Citizenship: A Neo-Eliasian Processual-Relational Perspective*. Routledge.
- Kiss, L. (2015). A magyar közegészségügy fejlődése a közegészségügyi gondolkodás kialakulásától az állami közegészségügyi rendszer kiépítéséig, Doktori (PhD) értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola.
- Klebsberg, K. (1926). Egyetem-mészárlás és kultúrfölény, *Pesti Napló* 77(191), 1.
- Koselleck, R. (2016). *Kritika és válság*. Atlantisz Könyvkiadó.
- Kovrig, B. (1936). *Szociálpolitika*, Magyar Szemle Társaság.
- Kovrig, B. (2011). *Magyar társadalompolitika (1920–1945)*, Gondolat kiadó.
- Krémer, B. (2009). *Bevezetés a szociálpolitikába*, Napvilág Kiadó.
- Kurucz, B. (2020). A modern (hazai) szociál politika történetének és definíciójának vázlata, *Szociálpolitikai Tükör*, 2(3–4), 129–134.
- Kurucz, B. (2021). A magyar népszámlálások története a civilizációs folyamat tükrében. *Kultúratudományi Szemle*, 3(4), 169–189.
- Linhardt, D. & Moreau de Bellaing, M. C. (2021). A Throwback to Violence? Outline for a Process-Sociological Approach to 'Terror' and 'Terrorism'. In F. Delmotte & B. F. Górnicka (Eds.), *Norbert Elias in Troubled Times* (pp. 159–178). Springer Nature Switzerland AG.

- Mannheim, K. (1996). *Ideológia és utópia*. Atlantisz Könyvkiadó.
- Muller, Z. J. (1987). *The Other God That Failed*. Princeton University Press.
- Németh, I. (2009). *A Német Császárság 1871-1918*. L'Harmattan.
- Schelsky, H. (2022). *A munkát mások végzik el*. Századvég Kiadó.
- Scholtz, K. (1933). Magyarország egészségügyi helyzetéről és felkészültségéről. *Orvosi Hetilap*, 77, 43.
- Scholtz, K. (1941). Az egészségügyi szolgálat eredményei. *Népegészségügy*, 22(13), 15–27.
- Simonik, P. (2020). Szociálpolitikai törekvések és mozgalmak a XIX–XX. századi Magyarországon. In Lakner Z. L. (Szerk.), *Árpád-házi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény* (pp. 169-2001). SZIME.
- Somogyi, M. (1927). Javaslat a társadalompolitikai propagandához. In Balogh A. & Kovrig B. (Szerk.), *Társadalompolitikai Feladataink* (p. 328). Franklin-Társulat nyomdája.
- Spengler, O. (2011). *A nyugat alkonya I*. Kossuth kiadó.
- Tomka, B. (2015). *Szociálpolitika – Fejlődés, formák, összehasonlítások*. Osiris Kiadó.
- Vass, J. (1927). Vass József beszéde In Balogh A. & Kovrig B. (Szerk.), *Társadalompolitikai Feladataink*, (pp. XI-XVIII) Franklin-Társulat nyomdája.
- Weber, M. (2009). *Politikai szociológia*. Helikon.

Levéltári források

- HU-MNL-OL-K 166 L b 1919 1922. Kormányjelentés tervezet 1919-1922.
- HU-MNL-OL-K 166 L e 1928 1929. Kormányjelentés 1928-1929.
- HU-MNL-OL-K 166 L f 1930. Kormányjelentés 1930.

Pozsár Dániel Károly

*RUNIN – AZ EURÓPAI UNIÓ REGIONÁLIS GAZDASÁGFEJLESZTÉSI
KÍSÉRLETE A FELSŐOKTATÁSI
SZEKTOR CÉLZOTT TÁMOGATÁSÁVAL*

Absztrakt

Napjaink globális gazdasági kihívásai az Európai Unió fejlesztési politikájának fókuszát is meghatározzák. Különösen igaz ez az innovációs ökoszisztémára és a regionális gazdaságfejlesztésre, amelyek mindig is kiemelt területeit jelentette az uniós fejlesztéseknek. A 21. század első évtizedeiben a regionális fejlesztések talán legfontosabb szereplőivé váltak a felsőoktatási intézmények. Az egyetemek megfelelő és hatékony részvétele nélkül már nehezen elképzelhető egy területi alapú gazdasági fejlesztés vagy innováció kidolgozása. Tanulmányomban a RUNIN projekt bemutatására vállalkoztam, amely az Európai Unió Horizon 2020 programjának keretein belül került megvalósításra. A RUNIN tervezet lényege, hogy összetett képet kapjunk arról, hogy az egyetemek miként járulnak hozzá a regionális gazdasági fejlődéshez és innovációhoz, akár a regionális ipar erősítésén, akár a megfelelő munkaerő kiképzésén keresztül. A RUNIN programmal egy komplex cél került kijelölésre: Nemcsak a fentebb kifejtett kérdésekre való válaszok megtalálása, de egy olyan jól felkészített PhD-hallgatói réteg szakmai tudásának a megalapozása is, akik a későbbiekben akár az egyetemi, az ipari vagy az állami, önkormányzati szektorban is megfelelő tudás birtokában lesznek képesek a becsatlakozásra. A tanulmány feltárja a RUNIN program legfontosabb céljait, stratégiáját, kutatási témáit és eredményeit, emellett röviden összefoglalja az egyetemi szféra regionális gazdaságfejlesztésre gyakorolt hatásának a kialakulását és elterjedését, ezzel kontextusba helyezve a vizsgált program relevanciáját.

Kulcsszavak: RUNIN; regionális fejlesztések; innováció

Bevezetés

Az Európai Unió az elmúlt évtizedekben fontos szerepet szánt a regionális fejlesztéseknek, és a régió alapú gazdaságfejlődésnek. Ez a típusú fejlesztési irány természetesen nem működhet a megfelelő intellektuális és szakmai háttér nélkül, ezért a közösségi források egy részét szükséges a megfelelő kutatási projektek céljaira allokálni. Ilyen közfinanszírozott projekt volt a The Role of Universities in Innovation and Regional Development (továbbiakban: RUNIN) is, amely hét nagyobb európai egyetem közös munkáján alapult a regionális gazdaságfejlesztés kutatására. A RUNIN projekt az Európai Unió Horizon 2020 Research and Innovation Marie Skłodowska-Curie Actions (MSCA) programjának volt az egyik kiemelt projektje, melynek célja az olyan kutatók munkájának az elősegítése volt, akiknek elsődleges érdeklődési területe az egyetemek hatásának vizsgálata volt egy adott régió gazdasági és innovációs ökoszisztémájára.

További célkitűzés volt a programban részt vállaló kutatók szakmai felkészültségének elősegítése is, hogy hosszabb távon is képesek legyenek a regionális fejlődésben részt vállaló szereplők (pl.: kormányzati intézmények, felsőoktatási szervezetek, ipari szereplők stb.) közötti együttműködés előmozdítására és a regionális fejlődési törekvések megvalósítására. Emellett a RUNIN projekt azt is vizsgálta, hogy az egyetemek milyen kapcsolatokat alakítanak ki az adott régió gazdasági szereplőivel, a vállalatokkal és a fontosabb intézményekkel. A projekt 2016 szeptembere és 2021 februárja között futott, tehát közel 4 és fél éves hosszúságú kutatási anyagból tudott következtetéseket levonni (RUNIN, n.d.-a; European Commission, n.d.-b). Tanulmányomban a projekt bemutatására, kontextusba helyezésére, illetve eredményeinek vizsgálatára vállalkoztam. Meglátásom szerint a RUNIN programon keresztül nemcsak egy aktuális regionális gazdaság- és egyetemfejlesztési projektbe nyerhetünk betekintést, de az Európai Unió hosszabb távú stratégiájára is rálátásunk nyílik. A 21. század Európájának regionális felsőoktatási berendezkedését és fejlesztési irányait azonban nehéz megérteni annak történelmi előzményei nélkül. Tanulmányomban ezért röviden ezeknek az előképeknek az ismertetésére is vállalkoztam.

A felsőoktatás és a regionális gazdaságfejlesztés kapcsolódási pontjai

A RUNIN program célkitűzései aktuálisabb kérdést nem is feszegethetnének. A világgazdaság elmúlt évtizedeiben fontos változást hozott a regionális alapú gazdaságfejlesztés megerősödése. Ez különösen igaz az Európai Unió területén, ahol a közösségi politika és az azt irányító aktorok a szubszidiaritás elvét is követve célzott fejlesztésekkel támogatják a tagállamok régióinak gazdasági felzárkóztatását és megerősítését. A regionális fejlesztés előretörése persze nem véletlen, hiszen az elmúlt évtizedek egyik fontos felismerése, hogy megfelelő innováció nélkül egy adott nemzet vagy regionális gazdaság nem lehet versenyképes. Az ezirányú fejlesztések, persze nem halnak el az államhatárok mentén. Több nemzetközi szervezet is bátorítja a regionális innovációra való törekvést mint a nagyobb volumenű és kiterjedtségű fejlesztések alapjait. Ilyen például a már említett uniós törekvések mellett a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) és a Világbank szerepvállalása is. Az OECD (CERI kutatóintézete) 1982-ben jelentette meg *The university and the community: the problem of changing relationships* című szakmai anyagát, mely egyike volt az első nagyobb nemzetközi szervezet által jegyzett munkáknak, amely felhívta a figyelmet arra, hogy a felsőoktatásnak nagyobb szerepet kell vállalnia a hozzá közvetlenebbül kapcsolódó közösségek társadalmi életében (Benneworth & Nieth, 2018). A regionális gazdaságszemlélet és gazdaságirányítás persze felveti az egyik legfontosabb kérdést, hogy mi alapján emelkedik ki egy adott régió a többi közül, mi az, ami versenyképesebbé teszi társainál, illetve miért nem sikerül megfelelően fejleszteniük a stagnáló gazdasági adatokat produkálóknak, illetve a leszakadóknak (Nieth, 2020; Fonseca et al., 2021).

A felvetett kérdésre fontos választ adhat egy adott régió felsőoktatási rendszere és annak megfelelő becsatornázottsága a regionális gazdaságfejlesztésbe. Napjainkban szakmai egyetértés alakult ki arra vonatkozóan, hogy a megfelelő felsőoktatási háttér lé-

nyegében elengedhetetlen a területi alapú fejlesztések véghezvitelében. Egy régió fejlesztéséhez (akár gazdasági akár társadalmi szempontból) több összetevő megléte szükséges, azonban egy erős egyetemi központ jelenléte elengedhetetlen (Nieth & Radinger-Peer, 2022). A gazdaságfejlesztés egyik legfontosabb sarokköve a megfelelő oktatáspolitikai és a kiemelt oktatásfejlesztés. Egy megalapozott regionális fejlesztés tehát már nehezen elképzelhető a régió oktatásának tudatos és tervezett fejlesztése nélkül. Az oktatási feladatok mellett napjaink felsőoktatása létfontosságú kutatás-fejlesztést végez nem kizárólagosan egy nemzetgazdaság, de akár egy régió gazdasági-társadalmi élete számára is. A jelenkor egyetemei már nem csak a tudásátadást tekintik fő küldetésüknek, de bevonódtak a társadalmi folyamatok alakításba is. Az egyetemek és a hozzájuk kapcsolódó régiók kormányzati szereplőinek együttműködése meghatározóvá vált a regionális fejlesztéseket tekintve. A felsőoktatás és a területi kormányzat kollaborációjának sikeressége, teljesítménye alapjaiban határozhatja meg egy régió versenyképességének alakulását, gazdasági teljesítményét és társadalmi boldogulásának lehetőségeit (Fonseca & Nieth, 2021).

A 21. század robbanásszerű technikai fejlődése új szintre emelte a régiók és az egyetemek együttműködését. A globalizált világgazdaság olyan kihívásokat tartogat a gazdaságfejlesztésért felelős politikai, vállalati és ipari szereplők számára, melyek gyors válaszokat követelnek tőlük megalapozott tudás birtokában. Ezen válaszok a felsőoktatásban felhalmozott tudáspotenciál nélkül nehezen kivitelezhetők. Az egyetemek szerepvállalása még úgy sem elkerülhető, hogy a technológiai fejlődés rendkívül gyors tempója magának az egyetemi struktúrának több, mint nyolcszáz éves hagyományait is önvizsgálatra és reformokra készíti. Az egyetemek napjainkra elvesztették kizárólagos felügyeletüket a felsőfokú tudásátadás és a tudományos élet szervezése felett. Azonban még mindig tartják pozíciójukat abban a hármas szegmensben, ami már a 20. század óta fontos és állandósult célkitűzésük: az oktatás, a kutatótevékenység, illetve a társadalmi és gazdasági jólét elősegítése (Olvera et al., 2020). A 21. század folyamán azonban egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a vállalatok, kutatóintézetek és egyéb ipari szereplők alkalmas tőke (anyagi, tudás stb.) birtokában vannak, hogy versenyezzenek akár a legjobb egyetemekkel és olyan innovatív megoldásokat hozzanak létre, melyek a 20. század folyamán még egyértelműen a felsőoktatás irányából érkeztek a gazdasági élet vérkeringésébe. Szemléletes példa a vállalati szektor egyre nagyobb térnyerésére, hogy a PhD-fokozattal rendelkezők jelentős része inkább a versenyszférát választja az akadémiai életpálya helyett, ezzel jelentős tudást átadva a „rivális” szektor számára. A teljes Európai Uniót tekintve a PhD fokozattal rendelkezők 65%-a távolodik el az akadémiai szférától. Jelentős és jóval az EU átlag feletti a versenyszférára váltók aránya például Svédországban (78%), illetve Franciaországban (75%) is (Mezei, 2008; Germaine-Alamartine, 2020). Az egyetemek helyzete tehát fokozatosan változott és változik, továbbá adaptív képességeikre is folyamatosan szükségük van, hogy kiemelt társadalmi szerepük megmaradjon. Érdemesnek tartom röviden ismertetni ezen intézmények közelmúltjának fejlődési ívét és a regionális gondolkodás meggyökeresedését, melyek már évszázadokkal korábban jelentkeztek a felsőoktatás különböző szintjein, a 20. század folyamán pedig kézzelfoghatóan specializálódtak.

Az egyetemek és a regionalitás összefonódása a 20. század második felében

A második világháborút követő gazdasági konjunktúra elhozta az egyetemek általános növekedését, ekkor még leginkább a fővárosi régiókba koncentrálódva (Evers, 2019). Az európai hallgatói létszám alig tíz év alatt (1960 és 1970 között) több mint a duplájára nőtt és ez nemcsak a nagy centrumországokat (pl.: Franciaország vagy Németország) jellemezte, de például a skandináv országok is nagy energiát fektetettek a hallgatói létszám megnövekedésére (Horváth, 1999). Az egyetemek robbanásszerű növekedését több összetevő is segítette. Az egyre inkább specializált kutatások és az azokat támogató eszközök alkalmazásához több, speciálisan képzett szakemberre és kutatóra volt szükség. Ez természetesen újabb források bevonását is eredményezte a megfelelő működési rend kialakításához. Fontos volt, hogy a második világháború eldöntéséhez hozzájárultak a tudományos áttörések, ez pedig komoly kormányzati, bizalmi és anyagi tőkét jelentett a korszak egyetemi kutatásai számára. A világháborút követően egy fokozódó társadalmi nyomás keletkezett az egyetemek irányába arra vonatkozóan, hogy a működésük ne csak az elit számára jelentsen garanciát a státuszuk megőrzésére, hanem az eddig a felsőoktatásból kirekesztett szegényebb rétegek számára is egy elérhető intézménnyé váljon, ahol inkább a képességek számítanak az érvényesülésben. Talán a legfontosabb indok mégis az általános demográfiai robbanás volt, mely a világháborút követő korszakot jellemezte. Jóval nagyobb tanuló létszám jött ki a középiskolákból, ami megteremtette az igényt a továbbtanulásra és az egyetemi felvételi eljárásba való becsatlakozásra. Az 1960-es évek körülbelül 1 millió hallgatója a 1990-es évekre az Európai Unió területén megkilencszereződött (Geuna, 1996; Horváth, 1999).

Témánkat tekintve ekkor zajlott le az egyik legfontosabb átalakulás is az egyetemekre és a főiskolákra vonatkozóan. Ez pedig a regionális gazdaságfejlesztés megjelenése volt, amely újra felértékelte a felsőoktatás és az adott régió kapcsolatát. A második világháborút követő német gazdasági csoda és az NSZK európai vezető pozíciójának visszaszerzése az 1970-es évekre jutott holtpontra. Az Amerikai Egyesült Államok gazdasági problémái és a dollár meggyengülése beszivárgott az európai piacokra is és ezen folyamatok érzékenyen érintették a német gazdaságot is. A Helmut Schmidt kancellár vezette kormányzat megpróbált új lendületet adni a német gazdaságnak és több gazdaságélénkítő programot is életbe léptetett (Németh, 2006).

Az 1970-es évek legelején az NSZK már célul tűzte ki a regionális alapon nyugvó felsőoktatás fejlesztést. Letettek arról, hogy a nagy központi egyetemeket támogassák újabb forrásokkal és a régiók kezébe került az egyetemfejlesztés. A lépést az váltotta ki, hogy még a német gazdaság motorjának számító Ruhr-vidék is komoly nehézségekkel küzdött és inkább regionális szinten próbálták meg orvosolni a gazdasági visszaesést. Hasonló volt a probléma Bajorországban is, ahol ugyancsak nagyarányú egyetemfejlesztés zajlott az említett időszakban (Horváth, 1999).

A 20. század második felében a németországi mellett kiemelkedővé vált a skandináv felsőoktatási reform eredményessége is. A svéd egyetemfejlesztés célja az volt, hogy az adott régió sajátosságaihoz alkalmazkodjon a felsőoktatási intézmény és célzottan olyan

szakok induljanak, amik elősegítik a régió tudatos és irányított fejlesztését. Ennek köszönhetően több közgazdasági és műszaki szakot indítottak, illetve ezen szakokat összekötötték a regionális hatóságokkal és kamarákkal. Ez az átszervezés volt az egyik alapja annak, hogy a svéd ipar visszanyerte korábbi pozícióit és újra a világgazdaság egyik kiemelt szereplőjévé vált. Finnország ugyancsak ebben az időben kezdett hozzá a terület alapú felsőoktatási reformhoz. A nagyvárosok egyetemei mellett további 14 létesült. Fontos cél volt, hogy Helsinki központi szerepét mérsékeljék. A főváros centrumpozíciója és az abból fakadó regionális problémák a többi európai országban is gondokat okoztak, ezért fontos célkitűzés volt, hogy csökkentsék az ott tanuló diákok részarányát. Több európai ország is sikeresen levezényelte ezt a programot és újabb felsőoktatási intézményeket létesített a főváros kárára, hogy a hallgatói létszámból való részesedés inkább a vidéki egyetemi központok felé tolódjon. A közel három évtizedes program (1960 és 1990 között) látványos eredményeket is hozott. Franciaországban több, mint 30 százalékkal csökkent a fővárosban tanuló diákok aránya, de hasonlóan kiemelkedő számot produkált Norvégia is a közel 50 százalékos csökkenésével. Kiemelkedően sikerült még Dánia, Írország és Ausztria leválása is a fővároscentrikusságról a 20 százalék körüli létszámarány változással. A 20. század második felében a regionális szemlélet több fontos ponton is erősítette az egyetemek versenyképességét. A kutatás-fejlesztés terén a felsőoktatás pozíciója megkerülhetetlen volt, hiszen olyan helyzeti előnyből indult az ipari és vállalati szektorral szemben, amely utólérhetetlennek tűnt. Emellett a felsőoktatás a korszak egyik fontos gazdasági innovációjában vállalt vezető szerepet, hiszen a klaszteresedés nem jöhetett volna létre a megfelelő egyetemi központok segítségével nélkülül. Értelemszerűen a lokális-regionális igényeknek megfelelő szakemberképzés egyfajta katalizátorként hatott az ipari tömbösödés folyamatában (Horváth, 1999).

Az ezredforduló hozta el a „harmadik generációs” egyetemek megjelenését. Ezen egyetemek legfontosabb célkitűzése, hogy a társadalom számára hasznos tevékenységet folytassanak. Elvárás az irányukba, hogy nemcsak az ipar által elvárt műszaki és gazdasági innovációk jelenjenek meg a működésükben, de élénk kapcsolatot tartsanak fenn a környező társadalommal és a megfogalmazott társadalmi igények is jelenjenek meg az oktatási-kutatási tevékenységük során (Cai & Liu, 2020). Érdekes, hogy van olyan ország, amely ezt a fajta felsőoktatási célkitűzést jogszabályi formába is öntötte. Finnország a „társadalom szolgálatát” törvényi szinten is az egyetemek feladatává tette (Keczer, 2014). Az egyetemek ilyen irányú fejlődésének köszönhetően a tudásteremtés, tudásmenedzsment és tudástermelés, illetve az innovációk megjelenésének és kialakulásának formái is átalakultak. Ezen új metódusok leírására több elmélet és modell is készült a 21. század első évtizedeiben. Ezek az összetett modellek egy egyre kiterjedtebb és komplexebb ökoszisztéma résztvevőiként próbálták meghatározni a felsőoktatást és a vele együttműködő partnereket (állami szereplők, ipar, cégek, média stb.). Ami közös a modellekben, hogy már vállalkozói egyetemeket vizsgál, a felsőoktatás olyan formáját, amely belépett a piacra és célja az iparral való fokozottabb együttműködés. Emellett ezek a modellek megkerülhetetlenek amennyiben a felsőoktatás regionális beágyazottságának és hatékonyságának vizsgálatáról beszélünk, hiszen területileg behatárolt működést feltételeznek. Kiemelendő a modellek közül a Triple Helix, amit Henry Etzkowitz és Loet Leydesdorff

alkotott meg és az Elias G. Carayannis vezette csoport által továbbfejlesztett változatai, úgymint a Quadruple Helix és Quintuple Helix modellek (Cai & Lattu, 2022; Etzkowitz & Leydesdorff, 2000; Carayannis & Campbell, 2009; Carayannis et al., 2012).

A helix rendszerek regionális értelemezését a tudásátadás, termelés és teremtés területi behatároltsága adja. Azon esetek, ahol a 3-5 spektrum együttműködésére lehetőség nyílik, földrajzilag determináltak. Ezért lehet ezen modelleket alkalmazni nemzeti vagy regionális szinten az innovációs ökoszisztéma és a tudásteremtés vizsgálatára, és éppen a szükséges kapcsolódási pontok hiánya miatt alkalmazható nehezebben az Etzkowitzék, majd Carayannisék által megalkotott modellstruktúra a globális fejlemények leírására (Vas, 2012).

A regionális gazdaság- és tudásfejlesztés modellei tehát napjainkra kiváló elméleti hátteret biztosítanak a felsőoktatás-orientált, területi alapú fejlesztéseknek. Ezen alapokat azonban fontos társadalmi tőkét fejleszteni, ami nem működhet komoly szakmai műhelyek és jól felkészült szakemberek nélkül. Ezért is jött létre a RUNIN program, melynek alapvető célkitűzése volt olyan doktori kutatások és szakemberek segítése, akik munkájukkal hozzájárulnak a felsőoktatás regionális fejlődésre gyakorolt hatásának mélyebb megértéséhez és további karrierjük során gyakorlati szinten is képesek legyenek azt alkalmazni, az akadémiai vagy akár az állami szféra keretei között.

RUNIN – The Role of Universities in Innovation and Regional Development

A projekt megpróbált olyan egyetemeket bevonni az együttműködésbe, akik kifejezetten élen járnak a regionális egyetemi és ipari kapcsolatok feltérképezésében, illetve maguk is egy jól működő területi együttműködés részesei. Így került be a programba a University of Stavanger (Norvégia), a University of Linköping (Svédország), az Aalborg University (Dánia), a University of Aveiro (Portugália), a University of Twente (Hollandia), az Universitat Autònoma de Barcelona (Katalónia) és a University of Lincoln (Egyesült Királyság). A hét egyetem közül hat az ECIU (European Consortium of Innovative Universities) felsőoktatási társulás tagja, ezáltal az ECIU egyfajta ernyőszervezetként segítette a RUNIN projekt megszületését és sikeres lefolytatását. Az ECIU társulás 1997-ben alakult meg 12 részt vevő egyetemmél, ami napjainkra 14-re emelkedett. A ECIU célja, hogy összefogja a társulás egyetemeit egy közös programba, amely pozitív társadalmi és gazdasági eredményeket képes végigvinni összeurópai szinten. Az ECIU szerint napjaink társadalmi és környezeti kihívásai megkövetelik a magasabb szintű együttműködést az európai egyetemek részéről, hogy megfelelő, egyöntetű megoldásokat találjanak ezen kérdésekre. Hosszútávú programjuk alapján összefognák az egyetemek környezetében tömörülő ipari, céges, civil és állami szereplőket is, hogy egy olyan felsőoktatási ökoszisztéma alakuljon ki, amely megfelelően lesz képes kezelni a kontinens előtt álló innovációs kihívásokat. Egy gyorsan reagáló, innovatív, az újtásra hajlamos európai egyetemi rendszert szeretnének megalkotni, amelyet nem kötnek a régi, becsontosodott reflexek. Emellett képes olyan tudás átadására, amely az európai közösség számára hasznos készségekkel felvértezett, vállalkozószellemű és kritikai gondolkodású polgárokat képez. A társulás

egyetemei majdnem teljesen lefedik az Európai Unió nyugati felét, hiszen találunk tagintézményt Portugáliában, Spanyolországban, Olaszországban, Hollandiában, Írországon, Németországban, Svédországban és Finnországban (emellett az EU-n kívüli Norvégiában is. Azonban, ha az Európai Unió keleti felére tekintünk, már bántóan kevés egyetemmel találkozunk ebből a régióból, hiszen csak Lengyelországból és Litvániából képviselteti magát egy-egy intézmény. A területi megoszlás tehát az EU nyugati felére koncentrálódik, ami a RUNIN programra is hatást gyakorolt (ECIU University, n.d.-b).

A RUNIN keretein belül az egyetemek és régiók 14 PhD-ösztöndíjasukat szervezték négy kutatócsoportba, akik cserekutatóként érkeztek a többi egyetemhez, hogy mélyebben megértsék a vendéglátó felsőoktatási intézmények regionális berendezkedését, továbbá formális és informális kapcsolatait az üzleti, ipari vagy kormányzati szereplőkkel. A négy csoport a következő elnevezéseket kapta: People and Networks (4 ösztöndíjossal), Policies and Interventions (3 ösztöndíjossal), Places and Territories (3 ösztöndíjossal), Practices and Governance (4 ösztöndíjossal). Fontos összekötő elem volt, hogy a PhD hallgatók olyan csoportokba kerüljenek, amelyek relevánsak a doktori kutatásuk irányát tekintve, így elősegítve a készülődő doktori dolgozat elkészítését (RUNIN, 2021). A következő fejezetben megpróbálom röviden összefoglalni, hogy a 14 ösztöndíjas 4 különálló csoportjának mi volt a fő célkitűzése, és ezekhez milyen kutatási projekteket rendeltek.

A Projekt kutatási irányai

A People and Networks kutatási csoport igyekezett megvizsgálni, hogy az akadémiai közeg miképpen tudja érvényesíteni informális kapcsolatait a helyi ipari, illetve a gazdasági szereplők körében. Feltérképezték, hogy az egyetemek frissen végzett hallgatói milyen esélyekkel helyezkednek el a lokális cégeknél, milyen az egyetem beágyazottsága ezen a téren. Külön kutatást szenteltek annak, hogy megvizsgálják, hogy a végzett PhD-hallgatók miként tudnak munkát vállalni a regionális munkaerőpiacon, amennyiben nem kívánják folytatni akadémiai karrierjüket, illetve milyen típusú álláslehetőségek érhetőek el számukra. Végezetül azt is górcső alá vették, hogy milyen képességeket tudnak használni a frissen doktoráltak, amennyiben a piacon szeretnének elhelyezkedni, mi az a készség, ami a leginkább megkönnyíti az átmenetet a felsőoktatás világából az akadémiai világba. A projekt végén a fontosabb észrevételek mellett természetesen az ajánlásaikat is megtették a kutatók a regionális szereplők irányába, amelyekkel tovább mélyíthetik az együttműködésüket. Kiemelésre került a részükről, hogy egy egyetem hatása a regionális fejlődésre nem automatikus, alsóbb szinteken mindenképpen szorosabban kell felügyelni a felsőoktatás és a többi szereplő kapcsolatát, hogy valóban eredményeket produkáljon az együttműködés. A régiós politikának bátorítania kell a kapcsolati hálók mélyítését és erősebbé válását az egyetemi és a piaci, üzleti csoportosulások között. Ajánlást tettek a mikroszintű kapcsolattartás fenntartására is, egy olyan metódus megvalósítására, ahol az egyetemek, a vállalkozói szféra és a kormányzati szereplők mint foglalkoztatók is észrevételeket és visszajelzéseket tehetnek a felsőoktatás irányába. Kiemelendő, hogy a négy részt vevő kutató nem csak csoport szinten, de egyénileg, a saját kutatása alapján is megtette az észrevételeit és ajánlásait a hatékonyabb regionális együttműködés elősegítésére. Ebből az irányból is érdekes és értékes meglátásokat publikáltak, amelyekből érdemes

néhány példát kiragadni: Az egyéni ajánlások alapján nagyobb fokú bizalom és rugalmasság lenne szükséges az ipar részéről, amennyiben az akadémiai szférából érkező kutatóval kezdenek együttműködésbe; fontos lenne a lokális és globális kapcsolatok erősítése, hiszen ez a regionális versenyképességet is erősítené; több transzdiszciplináris lehetőséget kell biztosítani a regionális szereplők számára. Figyelni kell a tudásátadás folyamatát egyetemek és az ipari szereplők között és a lehetséges akadályozó tényezőket szűkíteni, vagy megszüntetni (RUNIN, 2021).

A Policies and Interventions csoport feladata az volt, hogy megvizsgálják, hogy az egyetemek miképpen tartják fenn együttműködésüket a regionális politikai döntéshozókkal és ezek milyen eredményeket jelentenek az intézmények számára. A csoport kutatta, hogy az egyetemek milyen úton tartanak kapcsolatot a döntéshozó szervekkel, és ezek a stratégiák eltérnek-e a centrum országokban, illetve a perifériában. Megvizsgálták a régiót irányító szereplők közötti csoportdinamikát és azt, hogy az egyetemi innovációk miképpen tudják ezeket befolyásolni. Emellett kutatást szenteltek annak, hogy az Európai Strukturális és Beruházási Alapok miképpen segítik az egyetemek és a hozzájuk kapcsolódó régiók fejlődését, és hogyan képesek a felsőoktatási intézmények megfelelni az alap által elvárt kritériumoknak. Természetesen ez a csoport is megtette az észrevételeit és az ajánlásait. Fontosnak tartották megjegyezni, hogy regionális politikának és az illetékes döntéshozóknak még inkább támaszkodniuk kellene a felsőoktatási szereplőkre, mint a területi innovációk és fejlesztések megvalósításának kulcsszereplőire. Kiemelték, hogy a döntéshozók által elfogadott és meghatározott regionális politikának minden szinten érvényesülnie kell, hogy megfelelő eredményt tudjon produkálni, odafigyelve a mikro- és mezo szintekre is. Természetesen a három ösztöndíjas kutató is részletezte az egyéni ajánlásait. Ezek közül érdemes kiemelni azt az ajánlást, amely szerint az egyetemeknek érdemes megvizsgálni, hogy a regionális elköteleződés milyen hasznossággal jár számukra, érheti esetleg valamilyen szintű hátrány a területi szemlélet erőltetéséért az intézményt. További ajánlásként szerepelt, hogy pontosabban fogalmazzák meg az egyetemek, hogy milyen bejövő adatokra, információra van szükségük a partneri közreműködők részéről, ezzel is hatékonyabbá téve a működésüket. Természetesen a kormányzati, állami, regionális politikai döntéshozók is kaptak ajánlásokat: érdemes lenne olyan kreatív terek létrehozása, megalkotása, ahol a felsőoktatási, az iparági és az állami szereplők kötöttségek nélkül dolgozhatnak és gondolkozhatnak együtt. Ezen kollaborációk jó alapot nyújthatnak a későbbi innovatív fejlesztésekhez és az emberi kapcsolatok terén is lenne lehetőség előrelépésre, egymás megismerésére és megértésére (RUNIN, 2021).

A Places and Territories csoport leginkább azt vizsgálta, hogyan hatnak a területi kapcsolatok például a PhD-hallgatók motivációjára, inkább az anyagiak vagy a regionális beágyazottság segíti jobban az elhelyezkedést. Fontos kutatási téma volt még az egyetemek és az ipari és gazdasági szereplők kapcsolatának megértése. A kisebb, leginkább regionális fókuszú egyetemek sokat köszönhetnek végzett hallgatóiknak ezen a téren, akik később szívesen vették fel a kapcsolatot alma materükkel egy cég vagy vállalat képviselőjeként, kialakítva ezzel újabb összefonódásokat az egyetem és a térségi piaci szereplők között. A csoport tagjai vizsgálták azt is, hogy a földrajzi távolságok miként határozzák meg az oktatási intézmények és a vállalatok kapcsolatait. A földrajzi közelség alapból

determinálta a jó kapcsolatokat ám amennyiben az egyetem és a vállalat profilja eltérő volt, akkor nehezebben ment az együttműködés a kisebb távolság dacára. A csoport főbb megállapításai rezonáltak a Policies and Interventions csapat által megfogalmazottakkal, miszerint érdemes a felsőoktatási és az ipari szereplők kapcsolatát először informális alapon mélyíteni, amelyből később esetleg hasznos fejlesztési ötletek és megoldások alakulhatnak. Az egyéni ajánlások közül fontosnak tartom kiemelni azt, amely felhívta a felsőoktatási szektor figyelmét, hogy az egyetemeknek elengedhetetlen lesz figyelni az akadémiai karriert választó kutatóik szakmai előmenetelére. Sok kutató ugyanis nem látja biztosítottnak karrierjét amennyiben elköteleződik egy adott regionális fejlesztési projekt irányába. A kutatók félelme szerint ilyen esetben lelassulhat a szakmai életútjuk, ezért inkább nem is vesznek részt ilyen egyetemen kívüli közös projektekben. A felsőoktatást irányító aktoroknak tehát figyelemmel kell lennie erre a felvetésre és lehetővé tenni a kutatók számára, hogy akadémiai karrierjük ne szenvedjen csorbát egy esetleges „külsős” regionális fejlesztési projektben való részvétel miatt (RUNIN, 2021).

A Practices and Governance csoport fő kutatási területe volt az egyetemek hatása a régiós gyakorlatokra, az, hogy mennyiben formálták az egyetemek a döntéshozói szemléletet sikeres projekteken keresztül. Ugyancsak vizsgálat tárgyát képezte, hogy miként befolyásolta az egyetemek határfokát az, hogy fejlett vagy valamelyik perifériális régióban helyezkedtek el. Emellett vizsgálták az egyetemek és az ipar összefogásának gyakorlati hasznosságát is: azt, hogy milyen regionális eredményt hozott ez az együttműködés, úgy, hogy társadalmi szinten is hasznosítható és nem csak a két szereplő számára hoz megteremtést a kooperáció. Kiemelt téma volt még a Quadruple Helix modellbe való átmenet: hogyan jelent meg a negyedik helix a vizsgált régiókban, mennyire sikerült integrálni a már bejáratott három szereplő együttműködésébe, milyen szerepet kaptak a civil szervezetek és az állampolgárok. Fontos ajánlást tett a csoport az egyetemek számára a stratégiaalkotást illetően. Meglátásuk szerint a felsőoktatási intézmények regionális stratégiája és azok megvalósítása között még mindig nagy különbségek lehetnek, ezért ezeket az eltéréseket érdemes minél előbb kiküszöbölni vagy legalábbis csökkenteni. Az egyéni ajánlások közül érdemes kiemelni azt, amely felhívja az ipari szektor figyelmét, hogy nemcsak azokat a technikai jellegű innovációkat érdemes elősegíteniük, amelyből direkt profitot tudnak előállítani, érdemes lehet megfontolniuk az egyéb jellegű innovatív gondolatok (pl.: szociális tartalmú projektek) esetleges támogatását is, mert hosszútávon valószínűleg ezek a megoldások is az ipar és a vállalkozói szféra hasznára lehetnek (RUNIN, 2021).

A RUNIN projekt sokat kísérletezett önmaga szélesebb körű megismertetésével is. Szinte minden felsőoktatási intézményben tartottak a programhoz kapcsolódó konferenciát vagy workshopokat, emellett kiadványok formájában is próbálták minél hatékonyabban megismertetni a célkitűzéseket a résztvevő egyetemeken. Szükséges lépés volt az önálló Youtube-csatorna elindítása, ahol szinte az összes résztvevő bemutatta kutatási programját és célkitűzéseit, emellett rövid videókban és infógrafikákban megpróbálták összefoglalóan ismertetni a már meglévő kutatási eredményeket is. Ami azonban bántóan szembeötlő, hogy a csatorna milyen kevés érdeklődőhöz ért el. Mindösszesen 22 rövid

videó került feltöltésre és alig tudtak pár százas megtekintéseket elérni, a csatorna feliratkozóinak száma 2023 októberében 140-nél kevesebb volt (RUNIN, n.d.-b). A mai digitális platform és közösségi média uralta nyilvánosságban ezek bántóan alacsony számok egy hét egyetemet és régiót lefedő program esetében. A projekt, lezárását követően, megvizsgálta a résztvevő 14 PhD-hallgató későbbi szakmai útját is, hiszen ez a fajta karrier átmenet szervesen beleilleszkedett a kutatási fókuszba, amely az egyetemek és hallgatóik, illetve végzett doktori ösztöndíjasaik és az ipar esetleges munkakapcsolatára is fókuszált. A projekt lezárultát követően a 14 ösztöndíjas közül 12 tudott rövid időn belül sikerrel elhelyezkedni valamilyen szinten a kutatási területtel összefüggésben. Ez jelenthetett további egyetemi pályafutást, vagy regionális szintű üzleti-gazdasági karriert is (RUNIN, 2021).

Összegzés

Az Európai Unió évtizedek óta nagy hangsúlyt fektet a regionális fejlesztési politikájára. Ennek volt egyik kutatási projektje a RUNIN, amely megpróbált szakmai alapot adni az egyetemek és a partnereik (cégek, kormányzati és önkormányzati szervek) között meglévő regionális fejlesztési irányoknak. Sok kérdés a regionális felsőoktatás és klaszterek párhuzamos fejlődésével kifejezetten aktuálissá vált. A piacra kilépő vállalkozói egyetem ma már elengedhetetlen szereplője a világgazdaságnak, de azon belül meghatározhatja egy-egy régió fejlődési ütemét és gazdasági lehetőségeit. A megfelelő szakmai és tudományos alap, a problémagócok részletes feltérképezése elengedhetetlen, amennyiben hatékony válaszokat szeretnének adni a döntéshozók azokra a kihívásokra, amelyek az egyetemeket és a velük együttműködő gazdasági szereplőket és kormányzati, önkormányzati szerveket érik. Ezért nyújthat jó alapot egy a RUNIN-hoz hasonló kezdeményezés, amikor a felsőoktatási intézmények a stakeholderekkel közösen vizsgálják meg az elért eredményeiket, azokat a fejlesztési és kitörési pontokat, amelyekre nagyobb figyelmet kell fordítaniuk. A program ötlete tehát kifejezetten aktuális és előremutató volt, emellett fontos kérdéseket vetett fel. A megvalósítás terén azonban a hiányosságok is feltűnhetnek a külső szemlélő számára. A projekt keretében összesen 83 publikáció készült, ami önmagában már egy jelentős eredmény, ráadásul ezek közül 9 doktori disszertáció is született (European Commission n.d.-d), ami meglátásom szerint a program egyik legfontosabb eredménye. A szakmai-tudományos rész tehát mindenképpen meggyőzően alakult, kifejezetten annak fényében, hogy az utánkövetés alapján a legtöbb résztvevő sikeresen helyezkedett el az adott szakterületen, ami az egész projekt egyik legfontosabb célkitűzése volt (European Commission, n.d.-a; European Commission, n.d.-c). A RUNIN rendkívül kurrens kérdéskört járt körbe: A regionális innováció és fejlesztéspolitika megfelelő finanszírozása és menedzselése az Európai Unió egyik legfontosabb feladata, ha versenyre szeretne kelni a tengerentúli riválisaival, ehhez pedig jó alapot nyújtanak az ilyen átfogó kutatási projektek. A RUNIN megítélését negatív irányba tereli, hogy a program teljes egészében az Európai Unió nyugati felére, a mag-Európára korlátozódott kihagyva a közösség keleti tagállamait és azok egyetemeit. A probléma annál inkább is szembetűnőbb, hogy a ECIU rendelkezik kelet-európai tagokkal (Lengyelországból a Lodz Univer-

sity of Technology és Litvániából a Kaunas University of Technology), tehát a programhoz támogatást nyújtó ernyőszervezeten belül is tudtak volna esetleg partnereket találni (ECIU University, n.d.-a). Egy hozzávetőlegesen 4 millió eurós projekt (3 709 815 euró volt a projekt teljes költsége) (European Commission n.d.-c) esetében különösen exkluzív hatást kelt, hogy a regionális gazdaságfejlesztés és innováció kutatását csak a nyugati tagállamokra szűkítették. Annak ellenére, hogy a RUNIN projekt nem elemezte a kelet-közép-európai régió és így a magyarországi egyetemek hatását, szerepét a területi gazdaságfejlesztések vonatkozásában, a kérdéskör továbbra is fontos aktualitással rendelkezik. Ezért is alapvető a RUNIN programhoz hasonló kutatások eredményeit részletesen vizsgálni akár magyarországi, akár közép-európai szemszögből egyaránt. Hazánk vonatkozásában megjegyezendő, hogy a felsőoktatás és a regionális gazdaságfejlesztés kölcsönhatásának és kapcsolatának legújabb trendjei nem állnak meg a földrajzi határoknál, ezért azok az intézmények és régiók, amelyek gyorsabban adaptálják a legújabb kutatási eredményeket, előnybe kerülhetnek regionális versenytársaikkal szemben. Mindazonáltal nemcsak nemzetállami szempontból vizsgálandó a kérdéskör, hiszen a kelet-közép-európai egyetemek együttműködésének a RUNIN programhoz hasonlóan megvan a területi megalapozottsága. Bár egy gazdasági érdekközösséget képvisel az Európai Unió egésze, amennyiben valamely fontosabb kutatási programból a kontinens keleti fele kimarad, annak mielőbbi pótlása az egész régió számára alapvető fontossággal bír.

Irodalomjegyzék

- Benneworth, P., & Nieth, L. (2018). The Persistent Problems of Universities' Contributions to Regional Development. *Regions Magazine (Regional Studies Association)*. <https://doi.org/10.1080/13673882.2018.00001007>
- Cai, Y., & Lattu, A. (2022). Triple Helix or Quadruple Helix: Which Model of Innovation to Choose for Empirical Studies. *Springer, Minerva 60 (2)*. 257-280. <https://doi.org/10.1007/s11024-021-09453-6>
- Cai, Y., & Liu, C. (2020). The Role of University as Institutional Entrepreneur in Regional Innovation System: Towards an Analytical Framework. In M.T. Preto, M.T., A. Daniel, & A. Teixeira, (Eds.), *Examining the Role of Entrepreneurial Universities in Regional Development* (pp. 133-155). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-0174-0.ch007>
- Carayannis, E., & Campbell, D. F. J. (2009). „Mode 3” and „Quadruple Helix”: Toward the 21st Century Fractal Innovation Ecosystem. *International Journal of Technology Management 46*. 201-234 <https://doi.org/10.1504/IJTM.2009.023374>
- Carayannis, E., Barth, T. D., & Campbell, D.F.J. (2012). The Quintuple Helix Innovation Model: Global Warming as a Challenge and Driver for Innovation. *Journal of Innovation and Entrepreneurship. 2012(1)*, 2. <https://doi.org/10.1186/2192-5372-1-2>
- ECIU University (n.d.-a). *About the Future of Education*. <https://www.eciu.eu/about-eciu>. Letöltés ideje: 2023.10.09. <https://www.eciu.eu/about-eciu>
- ECIU University (n.d.-b). *ECIU University 2030 – Connects U for Life*. https://assets-global.website-files.com/562fb917aa38ca2e349b422e/5fa153b1c8e6ad03c125f699_20201195%20ECIU%20-%20Op-maak%20visie%202030%204.pdf. Letöltés dátuma: 2023. december 12.
- Etzkowitz, H. & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: from National Systems and „Mode 2” to a Triple Helix of university – industry – government relations. *Research Policy, 29(2)*. 109-123. [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00055-4](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00055-4)
- European Commission (n.d.-a). *About MSCA*. <https://marie-sklodowska-curie-actions.ec.europa.eu/about-msca>. Letöltés dátuma: 2023.10.11.
- European Commission (n.d.-b). *Horizon Europe*. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en. Letöltés dátuma 2023.10.12.

- European Commission (n.d.-c). *The Role of Universities in Innovation and Regional Development*. CORDIS. <https://cordis.europa.eu/project/id/722295>. Letöltés dátuma: 2023.10.12.
- European Commission (n.d.-d). *The Role of Universities in Innovation and Regional Development*. CORDIS. <https://cordis.europa.eu/project/id/722295/results>. Letöltés dátuma: 2023.12.22.
- Evers, G. (2019). The impact of the establishment of a university in a peripheral region on the local labour market for graduates. *Regional Studies, Regional Science*, 6(1). 319–330.
- Fonseca, L., & Nieth, L. (2021). The role of universities in regional development strategies: A comparison across actors and policy stages. *European Urban and Regional Studies*, 28 (3), 298-315. <https://doi.org/10.1177/0969776421999743>
- Fonseca, L., Rodrigues, C., & Capellares, J. L. (2021). The Organizational adaptation of universities to smart specialization: the emergence of strategic network interface units. *European Planning Studies*. 29(8), 1514–1537. <https://doi.org/10.1080/09654313.2020.1854188>
- Germain-Alamartine, E. (2020). *Doctoral education in the entrepreneurial university: enhanced employability?* PhD Thesis. Linköping University.
- Geuna, A. (1996). *European Universities: An Interpretative History*. UNU-MERIT 12.
- Horváth, Gy. (1999). Kutatás, felsőoktatás és regionális átalakulás – Az innováció szerepe a regionális fejlődésben. *Magyar Tudomány*, 44(4), 447-458.
- Keczer, G. (2014). *Az egyetemek szerepe, irányítása és működése a 21. század elején*. Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- Mezei, K. (2008). *Az egyetemek szerepe a regionális gazdaságfejlesztésben – Az innovációs rendszer alapú megközelítések összevetése*. Kiadatlan doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.
- Németh, I. (2006). A szociálliberális koalíció (1969–1982). In Németh, I. (Szerk.).(2006). *20. századi egyetemek történet – I. Európa*. (pp. 290-292). Osiris.
- Nieth, L. (2020). *It Takes Two Sides to Build a Bridge – Universities as Institutional Entrepreneurs in Knowledge-Based Regional Development*. PhD Thesis. University of Twente.
- Nieth, L., & Radinger-Peer, V. (2022). Universities as Strategic Agents in Regional Path Development? *European Planning Studies*. 30 (7). 2128-2147 <https://doi.org/10.1080/09654313.2022.2104604>
- Olvera, C., Pique, J. M., Cortés, U., & Nemirovsky, M. (2020). Evaluating University-Business Collaboration at Science Parks: a Business Perspective. *Triple Helix Journal*, 8(3), 445–485.
- RUNIN (2021). *The Role of Universities in Innovation and Regional Development – Findings of the RUNIN Project*. Final Report. <https://runinproject.eu/results/report/>
- RUNIN (n.d.-a). *About us. RUNIN – The Role of Universities in Innovation and Regional Development*. <https://runinproject.eu/about/> Letöltés dátuma: 2023.12.21.
- RUNIN (n.d.-b). *Home* [YouTube csatorna]. YouTube. www.youtube.com/@RUNINproject. Letöltés dátuma: 2023.10.12.
- Vas Zs. (2012). Tudásalapú gazdaság és társadalom kiteljesedése: A Triple Helix továbbgondolása – a Quadruple és Quintuple Helix. In Rechnitzer J. & Rácz Sz. (Szerk.), *Dialógus a regionális tudományról* (pp.198-206). Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola.

Várnagy Péter

AZ ÉLETEN ÁT TARTÓ NEVELÉS A CSERKÉSZETBEN

Absztrakt

Jelen cikkem megírásának egyik szubjektív háttere időben a rendszerváltoztatás tájékára nyúlik vissza. A nyolcvanas évek végén érdeklődéssel fordultam az újjáéledő ifjúsági mozgalom, a cserkészlet felé. Igaz, jó egy évtizedet az úttörő élet keretei között volt szerencsém eltölteni (akkor kötelező jelleggel), amelynek következtében keveset tudtam az 1946-ban bezűntetett Magyar Cserkészszövetségről. Időközben érdeklődésem – elméleti ismereteim megszerzése mellett – a gyakorlati alkalmazás felé sodródott olyannyira, hogy – a mai terminus szerint – a vándor korosztályba tartozóként beléptem az újjáéledő 217. sz. „Keresztény Munkás Ifjú” nevű cserkészcsapatba, amelynek alapítása 1922-re nyúlik vissza. Ekkor még egyetemi tanulmányokat folytattam, az ún. „fiatalkorú felnőtt” periódusban voltam, és a csapat „öregcserkészei” várakozással fogadtak, sőt rövidesen megbíztak a jelentkező fiatalok irányításával. Vonzódásom a témához fokozódott, így igyekeztem az elmúlt évek során minél több forrást felkutatni magyar és angol nyelven egyaránt, amely a cserkészethez, de főként annak nevelési tevékenységéhez kapcsolódik. Ez vezetett a 2014-ben megjelent könyvemhez (Mozaikok a XX. század eleji magyar cserkészéletből), amely alapvetően történeti megközelítésű volt. A mostani tanulmányom rövid áttekintést ad a cserkészlet életen át tartó nevelésének meghatározó jellemzőiről. A téma feldolgozásához a dokumentumelemzés módszerén belül tartomelemzésre fókuszáltam, amelyhez jó alapot nyújtottak korábbi szakirodalmi kutatásaim, illetve azokban személyes tapasztalataim visszatükröződései.

Kulcsszavak: cserkészlet; nevelés; életmód

Bevezetés

A rendszerváltozás idején, a 80-as évek végén, illetve a 90-es évek elején, az akkori iskoláskorú gyerekek szülei egyre többet hallottak a cserkészetről, de a többségük keveset tudott róla, hiszen az korosztályuk már nem lehetett részese ennek az ifjúsági mozgalomnak, mivel a korábbi politikai hatalom betiltotta, sőt az illegális formában működő ún. „katakombacserkészlet”-ben résztvevő fiatalokat és vezetőiket üldözte. Ismereteiket elsősorban az előttük járó „öregcserkészekről” (szülők, nagyszülők, rokonok, ismerősök stb. – mai terminológiával felnőtt cserkészlet) szerezték az akkori ifjú vezetők.

Először elődeim, családom és felmenőim körében érdeklődtem, élő szóban (édesapám), másrészt a rám maradt írott dokumentumokból (nagyapám) merítettem tájékozódó ismereteket a cserkészlet eredetéről, fejlődéstörténetéről. Később örömmel olvastam az időközben megjelent Magyar Katolikus Lexikonban, a rövid családtörténeti leírásban a cserkészetre vonatkozó megjegyzéseket. (Diós & Viczián, 2009)

Szívem szerint nagyapai-apai örökségként a Nagy Lajos Gimnázium – ahol magam is négy évig diákoskodtam – „47. sz. (P. C. F.) Szent László király Cserkészcsapat” tagja

szerettem volna lenni, azonban a VI. Cserkész Kerület választott vezetősége a 217-esekhez osztott be, ahol idővel csapatparancsnok lettem. Talán e feladat volt az első lépés, hogy jogi tanulmányaim ellátása mellett a pedagógia elméleti kérdéseivel is foglalkozzak, alkalmazva azokat a cserkészcsapat vezetésében. Majd rövidesen a VI. Cserkész Kerület Intézőbizottságának a tagja lettem.

A cserkészlet még ma is a legnagyobb gyermek- és ifjúsági mozgalom. *„A Magyar Cserkészszövetség több mint 200 csapatában több, mint 13 ezer cserkész tevékenykedik, az ország minden megyéjében.”* (Magyar Cserkészszövetség, n.d.-b) Az 1990-es évek eleji „újrakezdés”-sel járó kimagasló érdeklődés kissé alábbhagyott, hiszen nagyon nehéz felvenni a versenyt pl. a rohamos technikai fejlődésnek köszönhető szórakoztató eszközökkel, de a cserkészlet nevelési rendszerében több olyan elem is van, mint pl. a nyári táborozás, amely „robinsoni” életmódján keresztül életre szóló élményt jelent a fiataloknak; vagy a próbarendszernek való megfelelés, amely testi, szellemi és lelki feladatok megoldása elé állítja őket.

Az elmúlt több, mint három évtized alatt is sokat változott a mozgalom, hiszen a korosztályom még az elődöktől átvett tudásanyagra építve próbálta meg lerakni az alapokat, így sokkal kevesebb volt az innováció a cserkészletben, mint az tapasztalható volt az ezredfordulótól.

A cserkészlet meghatározása

A cserkészlet fogalmi meghatározását jelenleg a MCSSZ hatályos alapszabálya így írja le:

„3. § A cserkészlet vallásos alapokon nyugvó, önkéntes, nem politikai ifjúságnevelő mozgalom, amely nemre, származásra, bőrszínre vagy vallásra való tekintet nélkül nyitott mindenki számára, összhangban az alapító Lord Baden-Powell of Gilwell által megfogalmazott alábbi célokkal, elvekkkel és módszerrel.

4. § A cserkészlet küldetése, hogy a cserkészfogadalmon és a cserkésztvénnyen alapuló értékrend révén hozzájáruljon a fiatalok neveléséhez, ezáltal segítsen egy olyan jobb világ építésében, ahol az ember, mint egyén, kiteljesíti önmagát, és építő szerepet játszik a társadalomban. A cserkészmozgalom önkéntesei által ifjúságnevelést végez, illetve életmodellt nyújt, saját nem-formális nevelési módszerével, a helyi közösségekkel együttműködve mindenkinek, aki nyitott elveire és cserkészközössége életében tevékenyen részt vállal. (Magyar Cserkészszövetség, n.d.-a, p. 3)

A cserkészlet alapvető célja az is, hogy tagjai lelki, szellemi és fizikai felkészültségét, valamint interperszonális érzelmi intelligenciáját fejlessze. Felhívja a fiatalok figyelmét – elsősorban az informális nevelés útján – a magyar kulturális hagyományok megőrzésének fontosságára, a demokrácia értékeinek tiszteletben tartására, amely által növekszik a társadalmi felelősség vállalásuk. (Magyar Cserkészszövetség, n.d.-a)

Az előbbi sorokban láttuk egyrészt, hogy a cserkészlet önkéntes, vallásos, politikamentes ifjúsági mozgalom, amely mindenki előtt nyitott származási, faji és vallási megkülönböztetés nélküli életforma. A cserkészlet nyíltsága feltétlen toleranciájában testesül meg. A mozgalomba történő belépés önkéntes: a saját szabad akaratukból és elhatározásuk következtében tartoznak a cserkészlethez, miután elfogadták a cserkésztvényeket, akár fiatalok, akár idősebbek. Másrészt a cserkészlet politikamentes olyan értelemben, hogy

születésétől kezdve nem vesz részt a politikai élet hatalmi küzdelmeiben, nem tartozik sehoh a világon valamely politikai párthoz.

Karácsony Sándor tömören így fogalmazza meg a cserkészzet lényegét:

- *„A cserkészzet az egyetemes létezés egyik szerves része.*
- *A cserkészzet életforma: a serdülők élete.*
- *A cserkészzet életrendezés: a tíz törvény a demokrácia törvényeinek gyűjteménye.”*
(Karácsony, 1945, p. 61)

Cserkész-törvények

Térjünk rá a cserkész-törvényekre. A mózesi törvénytár többnyire tiltó, felszólító mondatokból álló normarendszert mutat. A Tízparancsolatnak több mint fele a „ne tedd” ezt vagy azt felszólítással indítja a törvényt. A cserkészzet éppen ellenkezőleg, negatív tiltások helyett pozitív ajánlatokat tesz életünk sikeres megélése érdekében. A törvénytárnak több változata van hely- és idődimenziót tekintve, a magyar felsorolás is némileg módosult az idők folyamán, lényeges mondanivalóját azonban mindvégig megtartotta:

1. *„A cserkész egyeneslelkű és feltétlenül igazat mond*
2. *A cserkész híven teljesíti kötelességeit, melyekkel Istennek, hazájának és embertársainak tartozik*
3. *A cserkész, ahol tud, segít*
4. *A cserkész minden cserkészt testvérének tekint*
5. *A cserkész másokkal szemben gyöngéd, magával szemben szigorú*
6. *A cserkész szereti a természetet, jó az állatokhoz és kíméli a növényeket*
7. *A cserkész feljebbvalóinak jó lélekkel és készségesen engedelmeskedik*
8. *A cserkész vidám és meggondolt*
9. *A cserkész takarékos*
10. *A cserkész testben és lélekben tiszta”* (Magyar Cserkészszövetség, n.d.-c)

A cserkész-törvények „megújítására” azért volt szükség, mert a magyar cserkészmozgalom ugyan nem „hitbuzgalmi” társaság, de pedagógiai szemléletmódja a zsidó-keresztény vallásosságból fakad Magyarországon. Éppen ezért a cserkész fogalom szövege is tükrözi a hazai cserkészzet világnézeti elkötelezettségét. *„A vallásosságot a természet világának, az Isten teremtette makro- és mikrokozmosznak megismeréséből ... vezeti le. Ez a századforduló apologetikus szemléletét tükrözi. De az érvelés csúcsa az a gondolatmenet, hogy az emberi lélek szeretetre teremtett. ... Így kapcsolódik a cserkészpedagógiába a vallás-, az erkölcs- és jellemnevelés.”* (Szerdahelyi, 1988, p. 4) Azt mondhatjuk, hogy az Ószövetség Tízparancsolata szinte szinkronban van a cserkészek törvényeivel, az Újszövetségi Hegyi Beszéd (Biblia: Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás, 2013, Máté evangéliuma, 5:3-10) pedig Lord Baden-Powell (akit a cserkészek röviden csak Bi-Pi-nek szólítottak) nyolc boldogság-koncepciójával.

Az előbbieket illusztrálására olvassuk el a cserkész fogadalom szövegét:

„Én fogadom, hogy híven teljesítem kötelességeimet, melyekkel Istennek, hazámnak és embertársaimnak tartozom. Minden lehetőet megteszek, hogy másokon segítek. Ismerem a cserkész törvényt és azt mindenkor megtartom.” (Magyar Cserkészszövetség, n.d.-c)

A cserkészlet nem csodaszer a nevelésben, de hosszú évtizedek óta alkalmazzák módszereit és jól működik hazánkban is. Ennek alapvető okai lehetnek, hogy őrzi önazonosságát; folyamatosan megújul; követi a nemzeti értékeket és a társadalom igényeit. (Várnagy, 1992)

A ma cserkészete is az érett személyiség autonómiájának kialakítására törekszik.

A cserkészlet és a nevelés

Az iskola napjainkban is csak részben nevel az életre, oktató jellegű hangsúllyal teljesítménycentrikus, az intelligencia fejlesztését nem tudja igazán felvállalni. Tapasztalható, hogy a jellemfejlesztő erkölcsi nevelés keretei szűkösek, ugyanúgy a szomatikus nevelés, illetve a gyakorlati ügyességek kialakítása is csak másodlagos. A cserkészlet elsősorban az iskolán kívüli életvitelre szóló tevékenységeket ajánl, nem kizárólag gondolkodni tanít. Kiindulópont, hogy egészséges lehetőségeket biztosít a test és lélek számára, amelyek során a fiatalok aktív cselekvőkké válnak, nem csupán befogadói az iskolában oktatott ismereteknek (Várnagy, 2016).

A cserkészpedagógiában nagyon lényeges szerepet játszott az állampolgári nevelés. „A cserkészletben a kezdetektől hangsúlyos az állampolgárságra nevelés kérdésköre ...” (Nyúl, 2018, p. 240) Ennek talán napjainkban jobban a fókuszba kellene kerülni, főleg az aktív állampolgárság tükrében. A cserkésznevelés célja, hogy jövőbeli állampolgáraink jobbakké legyenek, különösen jellemben és egészségben, hogy az önérdek helyébe a szolgálat lépjen, a fiú erkölcsileg és fizikailag rátermettebbé váljék, és hogy e rátermettséget embertársai szolgálatába állítsa. A jó állampolgárságot röviden úgy lehet meghatározni, hogy az »aktív hűség a közösséghez.« (Baden-Powell, 1992, p. 25) „Hasonlóan fontos része a cserkésznevelésnek az, önérzetre, az önbizalomra való nevelés is: »meg kell találni a fiúkban, hogy mi van bennük jó, meg kell velük éreztetni, hogy ismerjük jó tulajdonságaikat s rá kell mutatnunk azokra a többiek előtt is.«” (Erdey, 1924, p. 8) A cserkészletben nem a hagyományos értelemben vett nevelés folyik, hanem önnevelés. A cserkész-képzés nem prelegál, hanem a különböző próbák („kihívások”) letételével sikerélményhez juttatja a fiatalokat (Várnagy, 2016).

A cserkésznevelés jelenlegi alapelvei:

- *„Modern, korszerű pedagógia, neveléstudományi és pszichológiai szempontból egyaránt.*
- *Hatékony pedagógia: tízezrek nőttek fel e nevelési elvek szellemében; tízezreknek biztosított derűs egyéni és közösségi fejlődést eredményező gyermek- és ifjúkort. A cselekedve tanulás által az ismeretek elsajátítása közben a készségei közé is beépül, és a cserkész bármikor alkalmazni is tudja a tanultakat.*

- *Humánus pedagógia: az emberek egyenlőségét, az emberek közötti szolidaritást és szeretetet, a megkülönböztetés nélküli segítőkészséget, a személyiség tiszteletét hirdeti.*
- *Személyiségközpontú fejlesztés: Ma hazánkban is egyre jellemzőbbé válik az a pedagógiai szemlélet, amely szerint a gyermeket egyénként kell kezelni, tehát saját képességeinek megfelelő, személyére koncentrált oktatási-nevelési folyamatban is részesíteni kell őket. Ez az igény és az erre adott válasz a magyar cserkészletben a kezdetektől jelen van.” (Constantinovits, 2015, pp. 27-28)*

A cserkészlet nevelési eszközeinek a meghatározó eleme a már említett próbarendszer. Ennek folyamatában a testi és szellemi erőfeszítések mellett, ügyességi feladatokat is meg kell oldani, amelyek a fiatalok életkorának, érettségének megfelelően differenciálódnak. Másik meghatározó eszköz a táborozás. *„Nem tudom a vezetők számára eléggé hangsúlyozni a tábor értékét a cserkésznevelésben; azt hiszem, valójában az egésznek a lényege függ tőle.”* (B.-P. HORIZONTJA, 2008, p. 18) Ennek során a résztvevők 10-14 napra kikerülnek a „komfortzónájukból” és „nomád” körülmények között egymást segítve rendezik maguk körül a természetet, annak sérelme nélkül, építik önmagukat és társas kapcsolataikat.

Az előbbieket mellett és az utóbbi visszatérő gondolatból (személyiségközpontúság) kiindulva a cserkészletben a nevelésnek az egyik fő célja az intelligencia fejlesztése, különösen a társas intelligenciaé. A pszichológia tudomány különböző ágai más-más oldalról foglalkoznak a kérdéssel. Úgy gondolom, hogy a cserkészpedagógiára teljes mértékben adaptálható Pléh Csaba (1999) konstruktivizmus koncepciója, amelyet három tételben rögzít:

- A mentális élet belső szerveződése nem preformáltak, hanem környezetelvűen bontakoznak ki.
- A mentális konstrukciók a saját tevékenységhez kapcsolódnak.
- Az én a másokkal folytatott interakciókból alakul ki.

Pléh is kiegészíti az első elvet azzal, hogy felfogása merően szembe áll a veleszületettségi nézetekkel (Pléh, 1999).

A két világháború között tevékenykedő cserkészvezető, Temesi Győző (1877-1977), „Az intelligencia ereje” c. írásában kérdéseket tesz fel a cserkészlettel kapcsolatban: *„Mi az intelligencia?”* *„Miért törekedjünk intelligenciára?”* *„Milyen intelligenciára törekedjünk?”* (Temesi, 1930, p. 352) *„Mi módon érhető el az intelligencia?”* (Temesi, 1930, p. 353)

A fentieket nem hagyta válasz nélkül, amelyeket az alábbiakban foglalok össze:

- *Mi az intelligencia? – Valahol az értelmesség és a lelki megértés között húzódik (tanultság, empátia, lelki finomság, vezetői képesség – évelés, stílus, önreflexió).*
- *Miért legyünk intelligensek? – Mert jellemstruktúránkban magasabb szintet alakít ki (tudatosan képesek vagyunk cselekedni); megóv bennünket a túlzásoktól; kelles a környezetünknek; lehetővé teszi adottságaink megismerését és fejlesztését (pl. kitartást a munkában); nem vállalkozunk olyanra, amely meghaladja rátermettségünket.*

- Milyen intelligenciára törekedünk? – Az alkalmazkodás intelligenciájára: lemondás nélkül nincs boldogság; a mások megértése.
- Hogyan érhetjük el az intelligenciát?
 - Eszközök hozzá:
 - Jó modor (fellépés, beszédstílus, pontos időbetartás).
 - Önkritika, amely nem könnyű: az alázat összefér a büszkeséggel és a reális önítélettel; nem azonos a megalázkodással és a kihívó önbecsmérléssel.
 - Tanulás: Életen át tartó tanulás (LLL).
 - Lelkiismeretvizsgálat: hogyan tervezem az életutamat és végrehajtottam-e? (Nem azonos az önkritikával, amely azt vizsgálja mennyi az erőm, értékem, jó tulajdonságom, hibáim.)
 - Testedzés, sportok: bármelyik jó, ha szenvedélymentes. Megcsodálom a rendkívüli teljesítményt, de ne tegyük a nevelés középpontjába.
 - Dönteni: melyik cselekedetünk az intelligens és melyik nem; az intelligens ember mindig kész jóvátenni, ha tévedett, mert a hiba helyrehozása által ön-maga is előbbre lép, ítélőképessége folytán személyiségfejlődése nem áll le. (Temesi, 1930)

A felnőttcserkész tevékenységek a nevelés rendszerében

A felnőttcserkész nevelésben pedagógia és andragógia kapcsolatrendszeréről van szó. Mindkettő az antropogógia (embernevelés) tudományában keresendő, amely fölérendelt fogalma mind a pedagógiának, mind az andragógiának. A cserkészzetben nem egy bizonyos módon felfogott, a pedagógiától hangsúlyosan elhatárolt tudományról (Knowles, 1984) van szó, hanem éppen ellenkezőleg: a cserkésznevelés vonatkozásában az előbb említett alárendeltségi viszony alapján egymással nem mellérendeltségi kapcsolatban vannak, hanem az ún. részleges egybeesés viszonyát tükrözi.

Az előbb említett elméleti modellt gyakorlati élettapasztalataim is megerősítik a cserkészzet vonatkozásában. A Bevezetésben hivatkozom már ismerttetett szubjektív epizódra, cserkészsé válásom történetére, felmenőim említett példáira. E családi késztetések mellett, egyéni motivációk is sodortak a cserkészzet felé, ahol andragógiai, pedagógiai szempontok is vezettek – akkor még ösztönösen, és nem a későbbi tudatosság szintjén. Ezzel az utalással azt kívánom igazolni, hogy a családi gyermek-szülő viszonylatban mindkét tudományágnak (andragógia és pedagógia) – a saját súlyukat arányosan mérlegelve döntő szerepe lehet a személyiségfejlesztésben.

A cserkészzetben megtapasztalt életforma megélése permanens folyamat, éppen olyan tartós személyiségépítés, mint (egyébként a neveléstől nem elválasztható) életen át tartó tanulás. A felnőttcserkészzetben, ahogy a fiataloknál is, elengedhetetlen az önképzés.

Ha az életkori besorolásra gondolunk, akkor eltérő tagolódást mutat a jelenlegi felosztás, mint a múlt században, különösen a kiskorúak/nagykorúak vonatkozásában, beleértve azok megnevezését is. A 18 év alatti generáció tagjai, az ún. „kószák” (korábban a cserkészek). A közülük kilépők – ha úgy döntenek – az ún. „vándorok” között (korábban roverek) folytathatják, többen akár valamilyen vezetői funkciót ellátva. Majd 24 éves kortól ún. felnőttcserkészek (korábban öregcserkész) lesznek. A vándorok gerincét

zömmel a középiskolából kilépő és a felsőoktatásba belépő fiatalok alkotják, amely természetesen nem jelenti azt, hogy a különböző tanulmányaikat már nem folytató, illetve azt lezáró, már foglalkoztatásban lévő fiatalok ki lennének zárva. Viszont ebben a strukturális szeletelésben a felnőttcserkésznek felfelé nincsen korhatára. Ők legtöbbször valamilyen támogatói szerepet vállalnak a cserkészcsapatokban, a cserkészletben. A felnőttcserkészeknek fontos szerepük van a fiatalabb cserkészek mentorálásában is. A cserkészvezetés lényege a vezető helyzetéből fakadóan az, hogy felelős a rábízott emberekért. Ennek egyik bizonyítéka a fiatal-öregcserkész reláció.

Magam a rendszerváltozáskor – jelenlegi terminussal élve vándorként – váratlanul lettem cserkészvezető mint egyetemi hallgató, hisz nem éltem a gyakorlatban a cserkészéletet, mégis koromnál fogva néhány év múlva már felnőttcserkésznek számítottam. Abban az időszakban számomra kevésbé volt fontos tisztázni a felnőttcserkész funkciókat, de későbbi tapasztalataim, vizsgálódásaim alapján megfogalmazódott benne a kérdés: Milyen társadalmi küldetése van ennek a korosztálynak? Ennek három pillérét emelem ki. Az első a közös összejövetelek és egymás segítése az egyéni életalakítás feladataiban. Ezen belül az egyik a saját szakmában a tökéletességre és a saját hivatás lelkiismeretes betöltésére való törekvés. A második a jelentős nemzeti és szociális kérdések megoldásában intenzív részvétel (önképzés, előadások, szemináriumok, tanfolyamok, olvasmányok, dialógusok stb.). A harmadik pedig a cserkészszellemnek a társadalomban történő terjesztése, egyrészt ki-kí a saját környezetében, másrészt a csapatokban, különféle szociális, karitatív szervezetekben megvalósuló tevékenységek által.

A felnőttcserkészek hozzájárulnak a cserkészmozgalom értékeinek és alapelveinek továbbviteléhez, és gyakran hosszú éveken keresztül maradnak aktív tagjai a cserkész közösségnek. Az életkor és a tapasztalat miatt sokféle tudással és készséggel rendelkeznek, amelyeket átadhatnak a fiatalabb nemzedékeknek, és segíthetnek a cserkészmozgalom fejlődésében és erősítésében.

Összegzés

A siker és a boldogság egymást feltételező jelentéstartalmak fiatalok és felnőttek életében egyaránt. Lord Baden-Powell szerint: *„Az egyetlen igazi siker: a boldogság.”* (Baden-Powell, 1930, p. 57) Zárásként hadd említsek néhány neves egyéniséget, akik már tapasztalt felnőttcserkészekként adtak tanácsokat saját élményeik alapján a cserkészpedagógia művelőinek. Baden Powell mellett, Sík Sándortól és Karácsony Sándortól deduktív úton érthettem meg a cserkészpedagógia és andragógia elméleti alapjait, amelyeket összevettem saját, múlt század végi cserkészvezetői tapasztalataimmal. Baden-Powell kenuba ültet minket, evezőlapátokat ad kezünkbe, s a szirtek sikeres elkerülése révén vízen halad előre; Sík Sándor a szeretet pedagógiáját ajánlja, Karácsony Sándor a béke és az öröm útján vezet bennünket, cserkészeket. A cserkésznevelés lényegét talán Platón ragadja meg egyik dialógusában az Állam c. művében, Szókratésszal kimondatva, amelynek lényege a következő: nincs kényszer, önként lépsz be, s ha nem tetszik, kimaradsz (Platón, n.d.).

Irodalomjegyzék

- Baden-Powell, R. (1992). *A Cserkészvezető - Vezérfonal a cserkész neveléséhez*. Magyar Cserkészcsapatok Szövetsége.
- Baden-Powell, R. (1930). *A boldogulás ösvényein*. (Harangi L., Ford.) Pax Hill: Sztrilich Pál.
- Biblia: Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás (2013). Szent István Társulat.
- B.-P. HORIZONTJA. Válogatás a The Scouter folyóiratban 1909 és 1941 között megjelent írásokból a cserkészmozgalom alapítójától (2008). (Babos G., Ford.) Alapítvány a Szegedi Cserkészéletért. <https://www.96solyom.hu/wp-content/uploads/2011/10/B.P.-Horizontja.pdf>
- Constantinovits, M. N.-N. (Szerk.). (2015). *Egységes Ifjúságnevelési kézikönyv*. <https://www.cserkesz.hu/sites/default/files/2020-04/Egyse%CC%81ges%20ifju%CC%81sa%CC%81nevele%CC%81si%20konceptio%CC%81.pdf>
- Diós, I., & Viczián, J. (szerk.). (2009). *Magyar Katolikus Lexikon (14. kötet)*. Szent István Társulat.
- Erdey, F. (1924). *A cserkészpedagógia alapelve*. Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája.
- Karácsony, S. (1945). *A magyar demokrácia*. Exodus Kiadó.
- Knowles, M. S. (1984). *Andragogy in Action. Applying Modern Principles of Adult Education*. Jossey Bass.
- Magyar Cserkészszövetség (nd-a). *Alapszabály*. https://www.cserkesz.hu/sites/default/files/2023-08/ASZ_MCSSZ_2023-06-13_0.pdf Letöltés dátuma: 2023. november 3.
- Magyar Cserkészszövetség (n.d.-b). *Bemutakozás*. cserkesz.hu. <https://www.cserkesz.hu/magunkrol/bemutakozas> Letöltés dátuma: 2023. november 1.
- Magyar Cserkészszövetség (n.d.-c). *Cserkész módszer*. cserkesz.hu. <https://www.cserkesz.hu/magunkrol/cserkeszmodszere> Letöltés dátuma: 2023. november 1.
- Nyúl, E. A. (2018). Gyermekszemlélet Baden Powell cserkészletében. In Endrődy-Nagy O. & Fehérvári A. (Szerk.), *Innováció, kutatás, pedagógusok* (p. 699). Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete.
- Platón (n.d.). *Az állam*. (Jánosy I., Ford.). <https://mek.oszk.hu/03600/03629/03629.htm>. Letöltés dátuma: 2023. november 4.
- Pléh, C. (1999). A konstrukcionizmus és a pszichológia. *Iskolakultúra*, 9(6-7), 3-14.
- Szerdahelyi, C. (1988. december 25). A boldogulás ösvényén. *Piarista pedagógus a cserkészetről*. *Új Ember*, 44 (52), 4.
- Temesi, G. (1930). Az intelligencia ereje. *A magyar cserkész*, 11(1), 352-353.
- Várnagy, E. (1992). *Mi a cserkészlet?* Márton Áron Lap- és Könyvkiadó.
- Várnagy, P. (2016). A „Sándorok” cserkészpedagógiái. *Tudásmenedzsment*, 17(1), 195-205.

Oláh Róbert

*PETŐFI SÁNDOR NAGYKŐRÖSÖN ŐRZÖTT
AUTOGRÁF VERSEINEK KRITIKAI ÖSSZEHASONLÍTÁSA
ÉS ANNAK LEGÚJABB EREDMÉNYEI II. – AZ 1848-AS ÉV HAGYATÉKA*

Absztrakt

2023-ban ünnepeljük a magyar irodalom lánglelkű költőjének, Petőfi Sándor (1823–1849) születésének 200. évfordulóját, amely során az esztendőt emlékévknek nyilvánították a 2017-es Arany bicentenáriumhoz hasonlóan. Tanulmányomban Petőfiről és azon kevésbé ismert nyolc autográf verseiről emlékezem meg, amelyeket az Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjteményben őriznek. A poétának tulajdonított dokumentumok közül az 1848-as évre koncentrálni három művet szöveghűen hasonlítottam össze az első nyomtatott kiadásokkal, valamint a kritikai átnézetekkel. Célom volt az írásképek összehasonlítása mellett megállapítani, hogy a szóban forgó autográf iratok közül melyek azok, amelyek valóban Petőfi kézírásainak tekinthetők, és melyek zárhatók ebből ki. A források eredeti közlésével eddig nem kutatott módon szeretném ezen versek hitelességét megerősíteni vagy cáfolni. Hiszem, hogy a tanulmányommal közelebb kerülhetünk azon örökséghez, amelyet a fiatal költő hagyott ránk, és amely a magyar nyelv és irodalom egyik legértékesebb lenyomata a XXI. században is. A textológiai összehasonlítással válhat teljesebbé Petőfi életművének megismerése, így ez a feltáró, összehasonlító, elemző és kritikai eredményt felmutató munkák alapja lehet. Az itt közölt adatokkal tovább pontosíthatjuk egy esetleges újabb, átfogóbb kritikai kiadás vonatkozó részeit, illetve azon muzeológiai adattárakat, amelyek a Petőfi-versek kutatásának alapját képezik.

Kulcsszavak: Petőfi Sándor; autográf versek; kritikai összehasonlítás

Bevezetés, célok és módszerek

Nagykőrös hazánk településtörténeti kutatásainak szempontjából kiemelkedő helyet foglal el. Az alföldi klasszikus mezőváros egyedi története több szálon összefonódott az ország történelmével. Elég csupán a városhatárban felfedezett XIII. századi ludasi processziós keresztre mint a korai kereszténység egyik legfontosabb szimbólumára, a tatárjárás során tapasztalt pusztítások emlékét őrző Sirató városrészre, a török hódoltság – így a khász városi rang – időszakára, vagy a településen a reformáció szinte azonnali és markáns térnyerésére gondolnunk. A település históriája nem csupán a háborúkkal és a válással kapcsolatosan mutatható be, hanem az oktatással, így a helyi gimnázium közel öt évszázados meghatározó szerepével, valamint az ehhez tevőlegesen is hozzájáruló pedagógiai, tudományos, közéleti és művészeti eredményekkel is.

Arany János (1817–1882) kilenc évig élt Nagykőrösön (1851–1860). Ez az időszak a balladaköltészetének kibontakozását jelentette. Arany hatása „uralta” ezen évtizedben Nagykőrös kulturális életét, sőt, a közép-alföldi térségét is. De nem szabad elfelednünk,

hogya a poéta mellett számos tanár- és költőtárs is járt a mezővárosban, akik közül kiemelhető Tompa Mihály (1817–1868), Jókai Mór (1825–1904) vagy éppen Gyulai Pál (1826–1909) neve. Az Aranyról tett „*nagy vendégjárások*” (Törös, 1978) mellett kiemelkedő szerepe volt Petőfi Sándornak (1823–1849), aki bár Arany legjobb barátja volt, korai halála miatt Nagykőrösön sohasem találkozhattak, annak ellenére, hogy korábban járt a városban. Sőt, édesapja, Petrovics István (1791–1849) rövid ideig dolgozott a település mézárszékén, illetve a poéta fia, Petőfi Zoltán (1848–1870) a gimnázium tanulója is volt. Petőfi rövid élete ellenére hatalmas irodalmi hagyatékat hagyott az utókorra, amelyből számunkra kiemelkedő jelentőséggel bírnak azon autográf iratok, amelyeket az Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjteményben őriznek. Ezen kéziratokat sem szöveghűen, sem autográf, sem kritikai közlésként még soha nem mutatták be olyan kontextusban, ahogyan a jelen tanulmányban megtalálhatók. Ezek szükségességét az alábbiak teszik indokolttá:

- 1.) 2023-ban, a költő születésének bicentenáriumi évében minden, a Petőfivel kapcsolatos kutatás és eredmény különösen fontos.
- 2.) A Petőfi kéziratok a digitalizálásukkal és közléseikkel biztosan megmenthetők az utókorok számára, mivel a versek papírszáma és az azokon olvasható tinta a leggyorsabb ütemű őrzés ellenére is fokozatos állapotromlásra mennek keresztül. Például a salétromsav és a kén-dioxid magas légköri koncentrációja sárgítja, míg az UV-fény kifakítja a papírt, a páratartalom pedig katalizátora lehet a baktériumképződéseknek.
- 3.) A napjainkig megjelent kritikai kiadás-sorozatokban ezen versek is rendre szerepelnek, bár nem azonos textológiai formában.
- 4.) A legutolsó, 2008-ban megjelent kritikai kiadás nem tartalmazza az 1848-as év költői hagyatékát, így azokban egyetlen, a tanulmányban szereplő releváns verset sem találunk meg.
- 5.) Az írásképek és a filológiai változatok miatt olykor jelentős eltérések mutatkoznak az egyes közölt versekben.

Mindezek hiánypótlásaként jelen művemben a Nagykőrösön őrzött Petőfi versek közül az 1848-ban keletkezett művekre koncentráltam, míg korábbi munkámban (Oláh, 2023) a korai évek (1843–1844) hagyatékát, az őrző gyűjtemény rövid történetét és a vonatkozó kritikai kiadásokat mutattam be.

Kutatásomban elsődleges szempontnak tartottam minden vers esetében az eredeti, vagy eredetinek vélt dokumentumot felkutatni. Így a célul kitűzött három vers esetében hétoldalnál több kéziratos, a kritikai kiadások közül Havas (Hahn) Adolf (1859–1904) 1893-as, valamint Varjas Béla (1911–1985) 1951-es műveit vettem alapul. A Kiss (1973) kritikai kiadás sajtó alá rendezésében Martinkó András (1912–1989), a Kiss (1983) kötetnél Ratzky Rita (1952–) és Szabó G. Zoltán (1943–2018), a Kerényi (1997) kötetnél Kiss József (1923–1992), Martinkó András, Ratzky Rita és Szabó G. Zoltán működtek közre. A 2003-ban és 2008-ban megjelent kritikai kiadásokat Kerényi Ferenc (1944–2008) szerkesztette és rendezte sajtó alá (Kerényi 2003; Kerényi, 2008). Ezen monumentális kritikai kiadások 1847-ig veszik sorra Petőfi munkáit, így a releváns 1848-as év három verséről

még nem jelent meg ilyen munka Havast (1893) és Varjast (1951) követően. A három autográf vers (valamint a Budapesten őrzött ugyanezen vers további három kézírata) három első kiadása mellett hat kritikai változatot sikerült fellelnem, így mindösszesen három vers tizenöt változatát vizsgáltam meg. A kritikai kiadások természetesen törekedtek az eredeti szövegek folyamatos emendálására (és nem eredeti szövegközlésre), de azt látnunk kell, hogy az autográfok a lehető legpontosabb források, így ezek megkerülése lehetetlen.

Jelen tanulmányomban a könnyebb követhetőség érdekében a vonatkozó verseket időrendben és külön fejezetekben mutatom be, amelyek felépítése a következő:

- 1.) A vers és az autográf irat általános bemutatása.
- 2.) A dokumentum Nagykőrösre kerülésének története.
- 3.) Az autográfok összehasonlítása.
- 4.) A vers első nyomtatott megjelenése és ennek összehasonlítása az autográf szövegekkel.
- 5.) A kritikai kiadások hasonlóságainak és különbségeinek feltárása.
- 6.) Konklúzió a vers eredetiségére vonatkozólag.

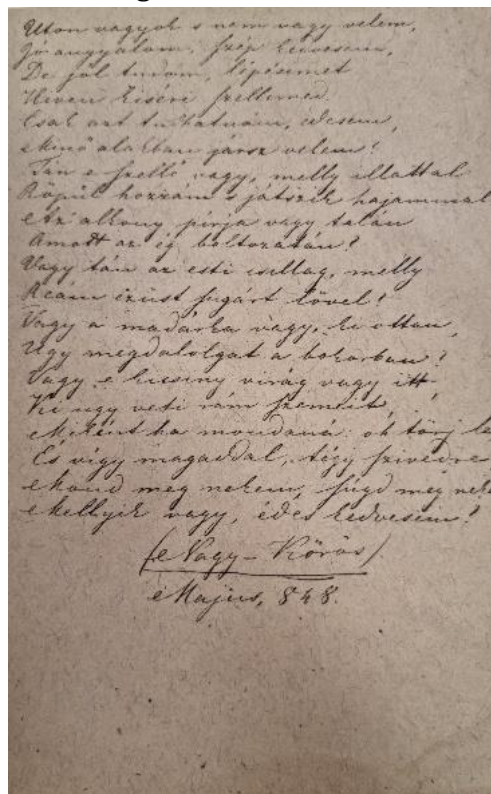
Fontos megjegyezni, hogy utóbbi megítélésének esetében az írásképre, valamint a fellelhető információkra támaszkodtam, így mélyebb stilisztikai vagy filológiai, illetve a műtárgyvédelmi és a konzerválási technológiákra nem tértem ki.

Uton vagyok s nem vagy velem... (1848) című vers textológiai vizsgálata

Petőfi kronológiailag első, 1848-ban írt és Nagykőrösön őrzött autográf verse az *Uton vagyok s nem vagy velem...* címet viseli (1. sz. ábra). Az egy oldalas dokumentum kézzel írt, pontos címet és dátumot nem tartalmaz. A keletkezés ideje igen bizonytalan, ugyanis az eredeti kézíraton 1848 májusa van feltüntetve, míg az első kiadáson és az első kritikai közlésben ez a vers végéről hiányzik. Varjas (1951) viszont megadja, bár az autográfhoz képest eltérő dátummal: 1848. június 5–6. A vers keletzési helye viszont egyértelmű (Nagy-Kőrös), ugyanis azt minden forrás megerősíti, csupán annak helyesírási alakjában van némi eltérés. A település nevét a kötőjelet elhagyva adta meg Varjas (1951), míg Havas (1893) a művében konkrétan nem adja meg a vers keletzését, de leírja, hogy Petőfi 1848. június 3-a és 8-a között a szabadszállási kerületben, azaz a szülőföldjén járt. A korbéli úthálózatot és Petőfi úti állomásait ismerve mindenképp keresztül kellett mennie a poéta kocsijának Nagykőrösön (Novák, 2015), kivéve, ha a költő más úticélt nem választott (és mint tudjuk, ez nem következett be). Novák (2015, pp. 38–39) művében így fogalmazott erről: *„Nagykőrösön nem maradtak fenn erre vonatkozó dokumentumok. Mivel nem csupán egy napot tölthetett a városban a költő (átmenő utasként nem valószínű, hogy verset írt volna a városban), valószínűen olyan ismerős civis vagy kishíves családnál szállhatott meg, akikkel még korábban, színi előadás alkalmával ismerkedhetett meg, amikor Kecskemétről színtársulattal vendégszerepelt Nagykőrösön.”* Petőfi a választói körében tett első útja során kellett, hogy írja ezen költeményét, ugyanis június 11-e után állapotos feleségével, Szendrey Júliával (1828–1868) közösen újra Szabadszálláson és Kunszentmiklóson

időztek a választások lezajlásáig, egészen június 15-ig (Novák, 2018; Petőfi, 1848e). Így művét csak akkor írhatta a feleségéhez, amikor az nem volt vele, tehát adott, hogy az első út során keletkezett a vers, annak is az első felében, amikor Petőfi kocsija Pestről tartott a választókerülete felé. A poéta dátumbejegyzése azért lehet téves, mert a verset később letisztázva emlékezetből írhatta (erre enged következtetni, hogy a kézírás kiegyensúlyozottabb, tisztább, mint az 1843–1844. évi versek esetében (Oláh, 2023)). Az utazásuk az ellenzék miatt igencsak „*kalandosra és kissé erőszakosra*” sikeredett, hiszen Petőfit a feltüzelt helybeli lakosok meg akarták verni. Erről a poéta így számolt be 1848. június 15-én Kunszentmiklósról: „... ennek ma kellett történnie, hogy engem, mint orosz spiont, mint hazaárulót, agyon akart verni a magyar nép, ma június 15-kén . . . ma három hónapja, hogy martius 15-dike volt, midőn első valék azok közt, kik a magyra nép szabadságáért szót emeltek, síkra szálltak! — De én azért nem a népet kárhoztatom, hanem ámitóit, félrevezetőit, kiket egykor törvény és isten egyaránt meglakoltat . . . a nép is előttem szent, annyival inkább szent, mert gyöngé, mint a gyermek. — Dicsértessék a nép neve most és mind örökké!” (Petőfi, 1848e, p. 329). Ugyanezt Bankós/Bankos Károly (1821–1905), a kunszentmiklósi tanács tagja, későbbi bíró is megerősítette az 1848. június 27-i Pesti Hirlapban megjelent írásában, amelyet így zárt: „*De Petőfi kalandja csak nem mehet ki eszemből. Meggondolták-e azon emberek, kik Petőfi ellen a népet felbőszítették, hogy olyan kincse Petőfi a magyar hazának, mellynek vesztét Szabadszállás kincses ládája meg nem térítheti.*” (Bankós, 1848, p. 594).

1. ábra: Uton vagyok s nem vagy velem... (1848) című vers nagykőrösi autográf dokumentuma

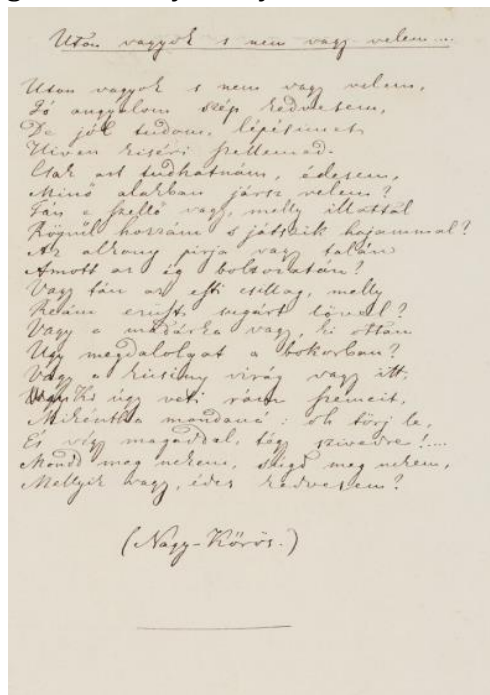

Forrás: Petőfi, 1848f

A vers autográfja nem tartalmaz címet, így a mű első sora egyben a cím is. Ezt vette át Emich Gusztáv (1814–1869) kiadó, aki a Petőfivel 1846. június 26-án kötött szerződés értelmében az 1847-es év összkiadási és az 1848. január 1-ét követő valamennyi megjelent vers kizárólagos kiadója volt. A poéta ezen alkotásának első, Emich általi kiadásait a császári rendőrség 1850 nyarán lefoglalta és megsemmisítette. A később forgalomba hozott kötetek alapja mégis ezen kiadás volt. Emich-nek a szigorú cenzúra ellenére ebből sikerült egy saját példányt megőriznie (Emich, 1852), amit egyetlen teljes, egybekötött és címlappal ellátott példányként a Petőfi Irodalmi Múzeumban őriznek.

A költemény Nagykőrösre kerülésének története egyetlen kritikai kiadásban sem jelent meg. Varjas (1951) művében két autográf kéziratról tesz említést, amelyek az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának (a továbbiakban OSZK) tulajdonában vannak. Ezen költemény a Nagykőrösön őrzött versek közül azon szempontból jelentős, hogy ez az egyetlen, amelyet itt írt Petőfi, így az OSZK gyűjteményében lévő iratokat is tárgyalnunk kell a jelen kutatásban. A Fond VII/8. fol. 34v raktári jelzetű iratot a 2. ábra mutatja be.

2. ábra: Uton vagyok s nem vagy velem... (1848) című vers egyik kézírata az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában

Forrás: Petőfi, 1848g

Az autográf érdekessége, hogy Petőfi a mű címét ezen megadta, és ez megegyezik az Emich-féle és a későbbi kiadásokban feltüntetett címmel, ellenben a keltezési dátumot nem tüntette fel a költő. Érdekességképpen megemlítendő, hogy Varjas (1951) művében nem olvasható azon tény, amelyet Kopa (1928) adott közre az 1928. december 9-én megjelent újságcikkében. Ebből megtudhatjuk, hogy Szendrey Júlia rokonára hagyott levelesládájának tartalmát 1928. december 11-én nyilvános aukció keretében elárverezték a Lantos Könyvkereskedésben Budapesten, a Múzeum körút 3. szám alatt. A láda több Arany kézirat mellett tartalmazta Petőfi vizsgált versét is, amelyet a tudósító 1848. májusi

keltezéssel említett. Ezen költemény nem önállóan, hanem két másikkal együtt (A hegyek közt és a Hideg idő, hús őszi éj... című 1848-ban keltezett Petőfi autográfokkal) 1500 pengő kikiáltási áron került kalapács alá. Az alkotás megszerzéséért városi mozgalom alakult, amelynek célja Kopa tudósítása szerint az alábbi volt: „*Petőfi Nagykőrösön járta örök értékű gyümölcsének az Uton vagyok c. versnek Nagykőrösön volna a helye...*” (Kopa, 1928, p. 3). Végül az aukció sikeres volt, így nem csupán az egyetlen Nagykőrösön írt Petőfi vers autográfja, hanem két másik, azóta is itt őrzött – és jelen tanulmányomban a későbbiekben tárgyalt – alkotás került közel 100 évvel ezelőtt az alföldi településre.

Egy érdekes adatra bukkanhatunk Mezősi (1973) közlésében, amely szerint a verseket (és két másik iratot) Dezső Kázmér (1883–1959) nagykőrösi polgármester személyesen vásárolta meg 2328 pengő és 75 fillérért. Mezősi (1973) művében rámutatott, hogy a fenti három vers négy oldala ugyan bár különböző dátummal és helyszínnel íródtak, de azok összefüggnek egymással, ugyanis az alkotások azonos papírlapon találhatóak meg. Szendrey Júlia ezeket a verseket más művekkel és iratokkal együtt hűen őrizte a levelesládájában, amelynek kulcsát a nyakában hordta (Mezősi, 1973). Petőfi özvegye újra házasodott, de ez a nász számára gyötrelmes volt, végül mindössze 39 évesen, halálos ágyán azt kérte utolsó kívánságként, hogy a fent nevezett ládáját vele együtt temessék el (Mezősi, 1973). Gyulai Pál, Szendrey Júlia sógora erről úgy nyilatkozott, hogy teljesítették az elhunyt végakarátát, ám 1908-ban, Szendrey koporsójának felnyitásakor – hogy az értékes iratokat múzeumba helyezhessék – megállapították, hogy a levelesláda eltűnt. Mezősi (1973) művében ezen történetet igen részletesen körbe járta, így munkájából ismert, hogy végül 1925-ben a sajtó szenzációs címekkel tudósította a közönséget, hogy előkerült a több évtizede eltűnt láda és annak tartalma, de közelebbi információkat nem tudhattunk meg azon felül, hogy a láda őrzője 1912-ben meghalt és így az iratok Szendrey örököseire szálltak. Természetesen nem maradt titokban az elhunyt személye, így hamar kiderült, hogy Szendrey halála előtt négy nappal, 1868. szeptember 2-án a naplóját és iratait Tóth József (1839–1912) hagyta a kiadás jogaival együtt. A későbbi aukció során Dezső Kázmér a kifizetéskor 1050 pengőt viszont nem tudott kifizetni, így az aukció szervezője visszaigazolási kérelmében a város tanácsához fordult, amelyen a főszámvevő piros tintával az alábbiakat jegyezte fel: „*ilyen címen ekkora összeg nincs a költségvetésben*” (Mezősi, 1973, p. 322). Szintén Mezősi (1973) művéből ismert, hogy ekkor a tőzsdén ebből az összegből száz mázsa búzát lehetett volna vásárolni, amelyből jól látszott a város elkötelezettsége, hogy ezeket az értékes iratokat megszerezhessék a nagykőrösi múzeum számára.

A költő sajnos már nem élhette meg az 1848-ban keltezett verseinek kinyomtatását. Az első kiadás Emich gondozásában jelent meg, így ezt kell alapul vennünk az autográfokkal való összehasonlítás során. A Nagykőrösön és az OSZK-ban őrzött autográfok között több jelentős különbség is látható:

- 1.) A nagykőrösi dokumentumon nem, míg a budapestin szerepel cím.
- 2.) A nagykőrösi kéziratnál található év és hónap jelölés, a budapestinél csupán a keltezés helye van feltüntetve.
- 3.) A második sorban a „Jó angyalom” után a nagykőrösi autográfban található egy vessző.

- 4.) A „pírja”, az „amott”, a „Ki ugy” és a „Miként ha” kifejezések a budapesti autográfban „pírja”, „Amott”, „Ki úgy” és „Mikéntha” alakban találhatók meg.
- 5.) Petőfi a budapesti változatnál a „Ki úgy veti rám szemeit” sorban az első szó előtt kitörölte a „Vagy” kifejezést, míg ez a nagykőrösi változaton nem látszik.
- 6.) Ugyanezen sor végén a nagykőrösi autográf esetében felkiáltó jel, míg a Budapesten őrzött változatban vessző található.
- 7.) „És vígy magaddal, tégy szivedre” nagykőrösi sorvégén vessző, míg az OSZK példányában felkiáltó jel és négy pont található.

Mindezek alapján nem lehet egyértelműen meghatározni, hogy melyik irat keletkezett előbb, bár vélelmezhető, hogy a nagykőrösi. Ezt alátámasztja, hogy a nagykőrösi autográfot Petőfi a feleségének ajándékozta, míg a Budapesten őrzött dokumentum az Emich-féle kiadás alapja lehetett (mivel az OSZK és az Emich kiadása jobban hasonlít egymásra, mint az első nyomtatott kiadás a nagykőrösi autográfra). A két autográf között csupán csak egy vessző feltüntetése és egy sorbehúzás az eltérés, amely mutatja, hogy a verset a kiadás előtt Petőfi tisztázhatta (Novák, 2018). A Varjas (1951) kritikai kiadásban feltüntetett dátum szerint 1848. június 5–6-án Petőfi már a választókerületében volt, így versét nem írhatta ugyanekkor Nagykovácsán. Ezt Novák (2018) műve mellett – amelyben szövegkritikai összehasonlítást ugyan nem találunk – az OSZK Kézirat adatbázisa is megerősíti.

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattári leltárkönyvében Fond VII/85. raktári jelzet alatt, valamint Varjas (1951) művében is megtalálható Petőfi Uton vagyok s nem vagy velem... (1848) című verésnek egy másik autográf irata is. Sajnos ezen dokumentum a Kézirattár 2023. október 4-én írásban feltett kérdésemre adott tájékoztatása szerint lap-pang. Ennek fényében sajnos ezen hiányzó dokumentum textológiai vizsgálata nem lehetséges, pusztán reményünk van arra, hogy előkerül majd.

A kritikai kiadások között alapvetően tördelési különbségek (mondat végi írásjelek és vesszők előtti szóközök), valamint keltezési eltérések találhatók. Utóbbi esetében Havas (1893) nem adta meg a vers keltezési dátumát, míg Varjas (1951) igen pontosan azonosította azt. A szöveg stilisztikai eltérései az alábbiak: Havas (1893) esetében „tudom”, „Röpül”, „melly” és „Mellyik”, míg Varjas (1951) esetében ugyanezek „tudom,”, „Röpül”, „mely” és „Melyik”. A nagykovácsi autográfhoz a szövegek összehasonlítása alapján mindkét kritikai szöveggözlés erősen hasonlít, a fellelhető eltérések ugyanis mindkét textológiai közlésnél megtalálhatók.

Az ismert autográfok összehasonlítása során látnunk kell, hogy azok jelentős írásképi hasonlóságot mutatnak, ami magyarázható a XIX. század közepén tanított és tanult betűvezetéssel. Kiemelném a nagy kezdőbetűk hasonlóságát, a „Nagy-Kőrös” írásképet, illetve a felső paráfok közötti egyezőséget. Ugyanezek az alsó betűhurkok esetében is megjelennek, kivéve a „gy” első tagjának alsó vonalvezetésénél. Itt feltűnő különbség tapasztalható, így míg az OSZK példányánál rövidült, olvashatatlan alsó paráf jelenik meg, addig a nagykovácsi esetében szépen ívelt betűvezetéssel találkozhatunk. A két autográf közötti legnagyobb eltérés a betűk dőlésszögében, a vonal- és betűvezetés sűrűségében és a nagykovácsi dokumentumra jellemző elvékonyodott betűhasználatban látható. Mindezek ugyan nem zárják ki, hogy nem Petőfitől származnak ezen dokumentumok, csupán ezen információk további, döntően grafológiai kutatások alapját képezhetik majd. Véleményem szerint a két

dokumentum eredeti, amit megerősít Szendrey Júlia levelesládájának a megtalálása. Érdekességképp megemlítendő, hogy Varjas (1951) művében nem említette a nagykőrösi autográfok meglétét, pedig azt az irodalomtörténésznek feltétlen ismernie kellett.

Petőfi, 1848f, It.70.8.1

Petőfi, 1848g, OSZK Kézirattár, Fond
VII/8. fol. 34v

Emich, 1852, p. 439

Uton vagyok s nem vagy velem. . . .

Uton vagyok s nem vagy velem. . . .

Uton vagyok s nem vagy velem,
Jó angyalom, szép kedvesem,
De jól tudom, lépésimet
Hiven kíséri szellemed.
Csak azt tudhatnám, édesem,
Minő alakban jársz velem?
Tán e szellő vagy, melly illattal
Röpül hozzám s játszik hajammal?
Az alkony pírja vagy talán
amott az ég boltozatán?
Vagy tán az esti csillag, melly
Reám ezüst sugárt lövel?
Vagy a madárka vagy, ki ottan
Ugy megdalolgat a bokorban?
Vagy e kicsiny virág vagy itt,
Ki úgy veti rám szemeit, !
Miként ha mondaná: oh törj le,
És vígy magaddal, tégy szivedre,
Mond meg nekem, súgd meg nekem,
Mellyik vagy, édes kedvesem?

Uton vagyok s nem vagy velem ,
Jó angyalom szép kedvesem ,
De jól tudom , lépésimet
Hiven kíséri szellemed.
Csak azt tudhatnám , édesem ,
Minő alakban jársz velem ?
Tán e szellő vagy , melly illattal
Röpül hozzám s játszik hajammal ?
Az alkony pírja vagy talán
Amott az ég boltozatán ?
Vagy tán az esti csillag , melly
Reám ezüst sugárt lövel ?
Vagy a madárka vagy , ki ottan
Ugy megdalolgat a bokorban ?
Vagy a kicsiny virág vagy itt ,
Ki úgy veti rám szemeit ,
Miként ha mondaná : oh törj le ,
És vígy magaddal , tégy szivedre !
Mondd meg nekem , súgd meg nekem ,
Mellyik vagy , édes kedvesem ?

Uton vagyok s nem vagy velem ,
Jó angyalom , szép kedvesem ,
De jól tudom , lépésimet
Hiven kíséri szellemed.
Csak azt tudhatnám , édesem ,
Minő alakban jársz velem ?
Tán e szellő vagy , melly illattal
Röpül hozzám s játszik hajammal ?
Az alkony pírja vagy talán
Amott az ég boltozatán ?
Vagy tán az esti csillag , melly
Reám ezüst sugárt lövel ?
Vagy a madárka vagy , ki ottan
Ugy megdalolgat a bokorban ?
Vagy a kicsiny virág vagy itt ,
Ki úgy veti rám szemeit ,
Miként ha mondaná : oh törj le ,
És vígy magaddal , tégy szivedre !
Mondd meg nekem , súgd meg nekem ,
Mellyik vagy , édes kedvesem ?

Nagy-Kőrös, Május, 848

(Nagy-Kőrös.)

Nagy-Kőrös

Havas, 1893, p. 348

Uton vagyok s nem vagy velem . . .

Varjas, 1951, p. 75

Uton vagyok s nem vagy velem . . .

Uton vagyok s nem vagy velem,
Jó angyalom, szép kedvesem,
De jól tudom lépésimet
Hiven kíséri szellemed.
Csak azt tudhatnám, édesem,
Minő alakban jársz velem ?
Tán e szellő vagy , melly illattal
Röpül hozzám s játszik hajammal ?
Az alkony pírja vagy talán
Amott az ég boltozatán ?
Vagy tán az esti csillag, melly
Reám ezüst sugárt lövel ?
Vagy a madárka vagy , ki ottan
Ugy megdalolgat a bokorban ?
Vagy a kicsiny virág vagy itt,
Ki úgy veti rám szemeit,
Miként ha mondaná : oh törj le ,
És vígy magaddal, tégy szivedre !
Mondd meg nekem, súgd meg nekem,
Mellyik vagy, édes kedvesem ?

Uton vagyok s nem vagy velem,
Jó angyalom, szép kedvesem,
De jól tudom, lépésimet
Hiven kíséri szellemed.
Csak azt tudhatnám, édesem,
Minő alakban jársz velem?
Tán e szellő vagy, mely illattal
Röpül hozzám s játszik hajammal?
Az alkony pírja vagy talán
Amott az ég boltozatán?
Vagy tán az esti csillag, mely
Reám ezüst sugárt lövel?
Vagy a madárka vagy, ki ottan
Ugy megdalolgat a bokorban?
Vagy a kicsiny virág vagy itt,
Ki úgy veti rám szemeit,
Miként ha mondaná: oh törj le,
És vígy magaddal, tégy szivedre! . . .
Mondd meg nekem, súgd meg nekem,
Melyik vagy, édes kedvesem?

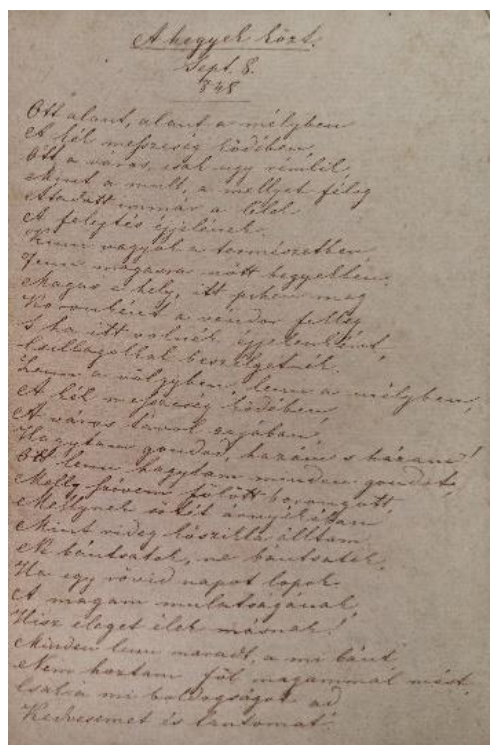
Nagy-Kőrös

Nagykőrös, 1848. június 5–6.

A hegyek közt (1848) című vers textológiai vizsgálata

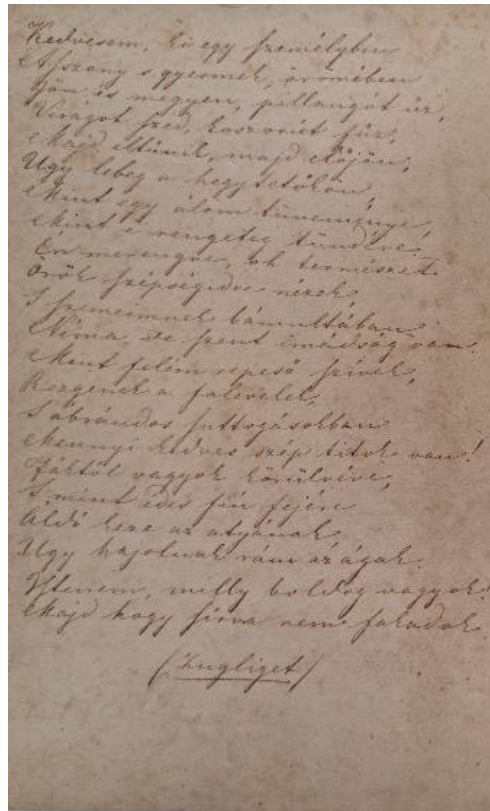
Petőfi kronológiailag második, Nagykőrösön őrzött verse A hegyek között címet viseli (3. és 4. sz. ábra). A mű ugyanazon méretű és típusú papírra íródott két oldalban, mint az Uton vagyok s nem vagy velem... című költemény. Ezen versnek a költő címet is adott, továbbá ismert az autográf alapján a megírás helye (Zugliget) és ideje (Sept. 8. 848) is. A Nagykőrösre a kerülésének története és a megtalálásának a körülményei megegyeznek a korábban bemutatott Szendrey-levegládában őrzött verssel. A keltezés dátumát Emich (1852) és Havas (1893) mellőzte, míg Varjas (1951) változatában az autográfal azonos időpont szerepel. Az első megjelenés Emich fent bemutatott kötetében (1852) található meg. Havas (1893) a művében nem tért ki a vers történetére, csupán annyit közölt, hogy „Mint a következő költemény datuma bizonyítja, Petőfi szeptember elején a Zugligetbe vonult. Úgy látszik, itt végezte az utolsó simítást az Apostolon, mely augusztus 16-ikán már be volt fejezve.” (Havas, 1893, p. 642). Varjas (1951) ennél is szűkszavúbb, bár az alapadatokot, így a kézirat és az első megjelenés fellelhetőségének helyét megadta, de ezen kívül csupán egyetlen eltérést írt le az autográf és a kritikai kiadás között. Külön megemlítendő, hogy Varjas (1951) nem az 1928-ban Nagykőrösre került kéziratot hasonlította össze Emich munkájával, hanem az OSZK-ban tárolt másik autográfot (Fond VII/8. fol. 49r raktári jelzettel), amely az 5. ábrán látható.

3. ábra: A hegyek közt (1848) című vers nagykőrösi autográf dokumentumának első oldala

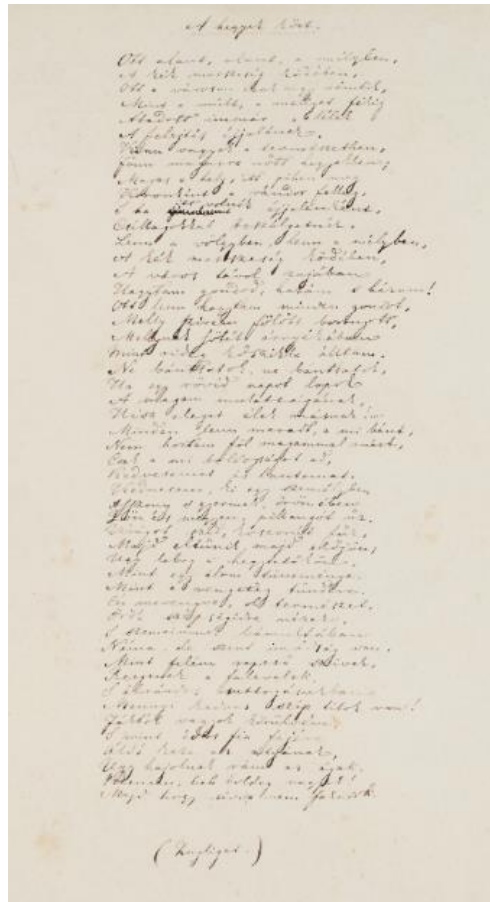
Forrás: Petőfi, 1848a

4. ábra: A hegyek közt (1848) című vers nagykőrösi autográf dokumentumának második oldala

Forrás: Petőfi, 1848a

5. ábra: A hegyek közt (1848) című vers kézírata az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában

Forrás: Petőfi, 1848b

A két autográf között szembetűnő különbség, hogy a Budapesten őrzött vers címének végén pont található, valamint a mondatvégi írásjelek és vesszők előtt a nagykőrösi változatnál nem láthatók szóközök. A stilisztikai különbségek az alábbiak: a nagykőrösi változatnál a „város, csak”, a „mult”, a „hegyekben”, az „élet másnak!”, az „ami bánt”, az „oh természet”, a „szívek” és a „milly”, míg a budapesti változatban ugyanezek „város . . . csak”, „múlt”, „hegyekben ;”, „élek másnak ! . . .”, „a mi bánt”, „oh természet”, „szívek” és „beh” alakban vannak lejegyezve. Az OSZK-ban őrzött kéziratban az „itt volnék” szavak javítottak, az „éjenként” kifejezést Petőfi törölte és helyette a ma ismert lexémát használta, amelyre Varjas (1951) a művében felhívta a figyelmet (ezzel is alátámasztva, hogy munkájához a budapesti autográfot használta fel).

Emich a szerkesztésben ugyanazt a szöveget adta közre, amit az OSZK Kézirattárban őriznek, annyi különbséggel, hogy a keltezés helyét nem tette zárójelbe és nem tett a végére pontot.

A kritikai kiadások között szembetűnő különbség, hogy a címben Havas (1893) használja a mondatvégi pontot, míg Varjas (1951) nem. Emellett nem következetes, hogy Havas (1893) a közlésében olykor plusz szóközt használ a mondatvégi írásjel előtt (de nem mindenhol): „hegyekben ;”, „házam !”, „előjön ;”, „van ,” és „vagyok !”, amelyek Varjas (1951) művében így szerepelnek: „hegyekben;”, „házam!”, „előjön;”, „van” és „vagyok!”. Ezen felül nem csupán szerkesztési, hanem kisebb tartalmi változtatások is akadnak, így

Havas (1893) esetében „élek másnak! . . .”, „a mi” és „beh” helyett Varjas (1951) művében ezen „élek másnak! . . .”, „ami” és „de” változatok találhatóak meg.

Ezen költemény kézírásának hasonlósága és különbsége esetében is ugyanazon megállapításokat tehetjük, mint az Uton vagyok s nem vagy velem... címűnél. A nagykőrösi változat itt is pontosabb, hiszen konkrét keltezési dátum található rajta, de a budapesti dokumentum nagyobb hasonlóságot mutat az első nyomtatásban megjelent verssel. A hegyek közt nagykőrösi vonalvezetése feltűnően ferde, összehasonlítva a szintén nagykőrösi korábbi Petőfi kézírásokkal (Oláh, 2023). A Budapesten őrzött autográfon is megjelennek a szerzői javítások, illetve a következetes cím, keltezési hely és idő megadása.

Petőfi, 1848a, It.70.8.1

A hegyek közt

Ott alant, alant a mélyben
A kék messzeség kódében,
Ott a város, csak úgy rémlik,
Mint a múlt, a mellyet félig
Átadott immár a lélek
A felejtés éjjelének.
Kinn vagyok a természetben,
Fönn magasra nőtt hegyekben,
Magas e hely, itt pihen meg
Koronként a vándor felleg,
S ha itt volnék éjjelenként,
Csillagokkal beszélgetnék.
Lenn a völgyben, lenn a mélyben,
A kék messzeség kódében,
A város távol zajában
Hagytam gondod, hazám s házam!
Ott lenn hagytam minden gondot,
Melly szívem fölött borongott,
Mellynek sötét árnyékában
Mint rideg kőszikla álltam.
Ne bántsatok, ne bántsatok,
Ha egy rövid napot lopok
A magam multságának,
Hisz eleget élek másnak!
Minden lenn maradt, ami bánt,
Nem hoztam föl magammal mást,
Csak ami boldogságot ad,
Kedvesemet és lantomat.
Kedvesem, ki egy személyben
Asszony s gyermek, örömében
Jön és megyen, pillangót űz,
Virágot szed, koszorút fűz,
Majd eltűnik, majd előjön,
Ugy lebeg a hegytetőkön,
Mint egy álom tüneménye,
Mint e rengeteg tündére.
Én merengve, oh természet
Örök szépségidre nézek,
S szemeimnek bámultában
Néma, de szent imádság van.
Mint felém repeső szívek,
Rezgenek a falevelek,

Petőfi, 1848b, OSZK Kézirattár,
Fond VII/8. fol. 49r

A hegyek közt.

Ott alant, alant, a mélyben,
A kék messzeség kódében,
Ott a város . . . csak úgy rémlik,
Mint a múlt, a mellyet félig
Átadott immár a lélek
A felejtés éjjelének.
Kinn vagyok a természetben,
Fönn magasra nőtt hegyekben;
Magas e hely, itt pihen meg
Koronként a vándor felleg,
S ha itt volnék éjjelenként,
Csillagokkal beszélgetnék.
Lenn a völgyben, lenn a mélyben,
A kék messzeség kódében,
A város távol zajában
Hagytam gondod, hazám s házam!
Ott lenn hagytam minden gondot,
Melly szívem fölött borongott,
Mellynek sötét árnyékában
Mint rideg kőszikla álltam.
Ne bántsatok, ne bántsatok,
Ha egy rövid napot lopok
A magam multságának,
Hisz eleget élek másnak!
Minden lenn maradt, a mi bánt,
Nem hoztam föl magammal mást,
Csak a mi boldogságot ad,
Kedvesemet és lantomat.
Kedvesem, ki egy személyben
Asszony s gyermek, örömében
Jön és megyen, pillangót űz,
Virágot szed, koszorút fűz,
Majd eltűnik, majd előjön;
Ugy lebeg a hegytetőkön,
Mint egy álom tüneménye,
Mint e rengeteg tündére.
Én merengve, oh természet,
Örök szépségidre nézek,
S szemeimnek bámultában
Néma, de szent imádság van.
Mint felém repeső szívek,
Rezgenek a falevelek,

Emich, 1852, pp. 460–461

A hegyek közt.

Ott alant, alant, a mélyben,
A kék messzeség kódében,
Ott a város . . . csak úgy rémlik,
Mint a múlt, a mellyet félig
Átadott immár a lélek
A felejtés éjjelének.
Kinn vagyok a természetben,
Fönn magasra nőtt hegyekben;
Magas e hely, itt pihen meg
Koronként a vándor felleg,
S ha itt volnék éjjelenként,
Csillagokkal beszélgetnék.
Lenn a völgyben, lenn a mélyben,
A kék messzeség kódében,
A város távol zajában
Hagytam gondod, hazám s házam!
Ott lenn hagytam minden gondot,
Melly szívem fölött borongott,
Mellynek sötét árnyékában
Mint rideg kőszikla álltam.
Ne bántsatok, ne bántsatok,
Ha egy rövid napot lopok
A magam multságának,
Hisz eleget élek másnak!
Minden lenn maradt, a mi bánt,
Nem hoztam föl magammal mást,
Csak ami boldogságot ad,
Kedvesemet és lantomat.
Kedvesem, ki egy személyben
Asszony s gyermek, örömében
Jön és megyen, pillangót űz,
Virágot szed, koszorút fűz,
Majd eltűnik, majd előjön;
Ugy lebeg a hegytetőkön,
Mint egy álom tüneménye,
Mint e rengeteg tündére.
Én merengve, oh természet,
Örök szépségidre nézek,
S szemeimnek bámultában
Néma, de szent imádság van.
Mint felém repeső szívek,
Rezgenek a falevelek,

S ábrándos suttogásokban
Mennyi kedves szép titok van!
Fáktól vagyok körülvéve,
S mint édes fiú fejére
Áldó keze az atyának,
Ugy hajolnak rám az ágak.
Istenem, milly boldog vagyok!
Majd hogy sírva nem fakadok.

Sept. 8. 848
Zugliget

Havas, 1893, pp. 393–395
A hegyek közt.

Ott alant, alant, a mélyben,
A kék messzeség ködében,
Ott a város . . . csak úgy rémlik,
Mint a múlt, amelyet félig
Átadott immár a lélek
A felejtés éjjelének.
Kinn vagyok a természetben,
Fönn magasra nőtt hegyekben ;
Magas e hely, itt pihen meg
Koronként a vándor felleg,
S ha itt volnék éjjelenként,
Csillagokkal beszélgetnék.
Lenn a völgyben, lenn a mélyben,
A kék messzeség ködében,
A város távol zajában
Hagytam gondod, hazám s házam !
Ott lenn hagytam minden gondot,
Mely szívem fölött borongott,
Melynek sötét árnyékában
Mint rideg kőszikla álltam.
Ne bántsatok, ne bántsatok,
Ha egy rövid napot lopok
A magam mulatságának,
Hisz eleget élek másnak! . . .
Minden lenn maradt, a mi bánt,
Nem hoztam föl magammal mást,
Csak a mi boldogságot ad,
Kedvesemet és lantomat.
Kedvesem, ki egy személyben
Asszony s gyermek, örömeiben
Jön és megyen, pillangót íz,
Virágot szed, koszorút fűz,
Majd eltűnik, majd előjön ;
Úgy lebeg a hegytetőkön,
Mint egy álom tüneménye,
Mint e rengeteg tündére.
Én merengve, oh természet,
Örök szépségidre nézek,
S szemeimnek bámultában
Néma, de szent imádság van.
Mint felém repeső szivek
Rezgenek a falevelek,
S ábrándos suttogásukban
Mennyi kedves, szép titok van !

S ábrándos suttogásukban
Mennyi kedves szép titok van !
Fáktól vagyok körülvéve ,
S mint édes fia fejére
Áldó keze az atyának ,
Ugy hajolnak rám az ágak.
Istenem , beh boldog vagyok !
Majd hogy sírva nem fakadok.

(Zugliget.)

Varjas, 1951, pp. 180–181
A hegyek közt

Ott alant, alant, a mélyben,
A kék messzeség ködében,
Ott a város . . . csak úgy rémlik,
Mint a múlt, amelyet félig
Átadott immár a lélek
A felejtés éjjelének.
Kinn vagyok a természetben,
Fönn magasra nőtt hegyekben;
Magas e hely, itt pihen meg
Koronként a vándor felleg,
S ha itt volnék éjjelenként,
Csillagokkal beszélgetnék.
Lenn a völgyben, lenn a mélyben,
A kék messzeség ködében,
A város távol zajában
Hagytam gondod, hazám s házam!
Ott lenn hagytam minden gondot,
Mely szívem fölött borongott,
Melynek sötét árnyékában
Mint rideg kőszikla álltam.
Ne bántsatok, ne bántsatok,
Ha egy rövid napot lopok
A magam mulatságának,
Hisz eleget élek másnak! . . .
Minden lenn maradt, ami bánt,
Nem hoztam föl magammal mást,
Csak ami boldogságot ad,
Kedvesemet és lantomat.
Kedvesem, ki egy személyben
Asszony s gyermek, örömeiben
Jön és megyen, pillangót íz,
Virágot szed, koszorút fűz,
Majd eltűnik, majd előjön;
Ugy lebeg a hegytetőkön,
Mint egy álom tüneménye,
Mint e rengeteg tündére.
Én merengve, oh természet,
Örök szépségidre nézek,
S szemeimnek bámultában
Néma, de szent imádság van.
Mint felém repeső szivek,
Rezgenek a falevelek,
S ábrándos suttogásukban
Mennyi kedves, szép titok van!

S ábrándos suttogásukban
Mennyi kedves szép titok van !
Fáktól vagyok körülvéve ,
S mint édes fia fejére
Áldó keze az atyának ,
Ugy hajolnak rám az ágak.
Istenem , beh boldog vagyok !
Majd hogy sírva nem fakadok.

Zugliget

Fáktól vagyok körülvéve,
S mint édes fia fejére
Áldó keze az atyának,
Ugy hajolnak rám az ágak.
Istenem, beh boldog vagyok!
Majd hogy sírva nem fakadok.

Zugliget

Fáktól vagyok körülvéve,
S mint édes fia fejére
Áldó keze az atyának,
Ugy hajolnak rám az ágak.
Istenem, de boldog vagyok!
Majd hogy sírva nem fakadok.

Zugliget, 1848. szeptember 8.

A nagykőrösi és a budapesti autográfok grafológiai összevetése javasolt, amelyből további értékes információkat nyerhetünk. Ezzel pontosíthatjuk a mai tudásunkat Petőfi költészetével kapcsolatosan. Véleményem szerint a nagykőrösi autográf a fent vázolt eltérések miatt korábban keletkezett, mint a budapesti, így előbbi egy korábbi piszkozat lehet, míg utóbbi a nyomdának benyújtott dokumentum.

A Hideg idő, hús őszi éj... (1848) című vers textológiai vizsgálata

A Nagykőrösön őrzött, kronológiailag utolsó Petőfi vers a Hideg idő, hús őszi éj... címet viseli (6. sz. ábra). Mind a papíryanaga, mind annak a mérete megegyezik a korábbi nagykőrösi autográfoknál látottakkal, továbbá Petőfi itt is megadta a kelezés helyét (Debreczen) és idejét (november 5. 848), míg az OSZK Kézirattárában őrzött Fond VII/8. fol. 55v raktári jelzetű dokumentumon (7. sz. ábra) csak a versírás helye található meg. Utóbbi az első nyomtatott és a kritikai kiadásokon is megjelenik, ellenben a dátum csak Varjas (1951) művében olvasható. Az OSZK adatbázisában ennél későbbi időintervallum jelenik meg: 1848. november 15–16. Havas (1893, p. 647) jegyzeteiben csupán ennyi olvasható a versről: „*L. a Bucsú cz. költeményhez írt jegyzetet.*”, míg ennél a versnél Havas egyértelműsíti, hogy mettől meddig tartózkodott Petőfi Debreczenben, a Hideg idő, hús őszi éj... című versének megírás helyén: „... világos, hogy Petőfi, miután székelyföldi missióját nem teljesíthette, visszatért a fővárosba, de október közepe tájt már ismét Erdődön volt, s innen 22-ikén indult Nagy-Károlyon keresztül Debreczenbe, zászlóaljához. Itt november közepéig újonczok betanításával foglalkozott.” (Havas, 1893, p. 646). Varjas (1951) a kritikai kiadásának jegyzetében a versről minimális információt közölt. Ebből csupán az ismerhető meg, hogy a mű Petőfi életében már nem jelent meg, illetve az irodalomtörténész megadta a kézirat őrzési helyét és az első nyomtatásban való megjelenés forrását.

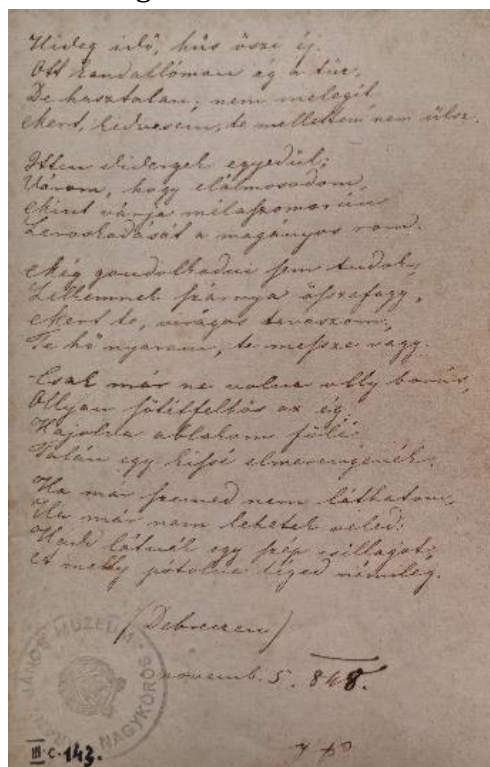
Az OSZK autográfiáján látható cím, míg a nagykőrösi példányon nem. Ez jól összevethető a fentebb tárgyalt dokumentumokon található „szokásokkal”, kivéve A hegyek közt című Nagykőrösön őrzött verssel, mert ott szintén szerepel önálló címzés. Mindkét kézirat írásképe – így ezek valamennyi grafológiai jegyei – megegyezik a két őrzési helyen fellelhető további autográfokkal. A Nagykőrösre kerülés története azonos az Uton vagyok s nem vagy velem..., valamint A hegyek közt című versek esetében ismerttetett aukciós leírással. A két autográf irat között szembetűnő különbség, hogy a mondatvégi írásjelek és vesszők előtt a nagykőrösi változatnál nem találhatók szóközök, valamint egyes esetekben ugyanitt pontosvesszők is előfordulnak a sima vesszők helyett. A stilisztikai különbségek az alábbiak: a nagykőrösi változatnál az „olly”, az „Ollyan” és a „némileg”, a budapesti változatban „illy”, „Illyen” és „némileg!” alakban kerültek lejegyzésre. Emich a szerkesztésben közreadott kötetben ugyanazon szöveget vette át, amit az OSZK Kézirattárban őriznek,

annyi különbséggel, hogy a keltezés helyét nem tette zárójelbe és nem tett a végére pontot.

A kritikai kiadások között nagyfokú a hasonlóság, annak ellenére, hogy minimálisan modernebb íráskép jelenik meg Varjas (1951) művében. Erre példa a Petőfi nagykőrösi autográfjában az „Olyan” kifejezés, amely az OSZK példányban és Emich közreadásában „Illyen”, míg Havas (1893) és Varjas (1951) kiadásaiban „Ilyen” alakban található meg. Havas (1893) kiadásban a négy, míg Varjas (1951) művében három pont található a címben, amelyek mellett előbbiben az „ég:”, a „veled:”, az „A mely” és a „némileg!” kifejezések az utóbbiban „ég:”, „veled:”, „Amely” és „némileg!” formákban találhatók meg.

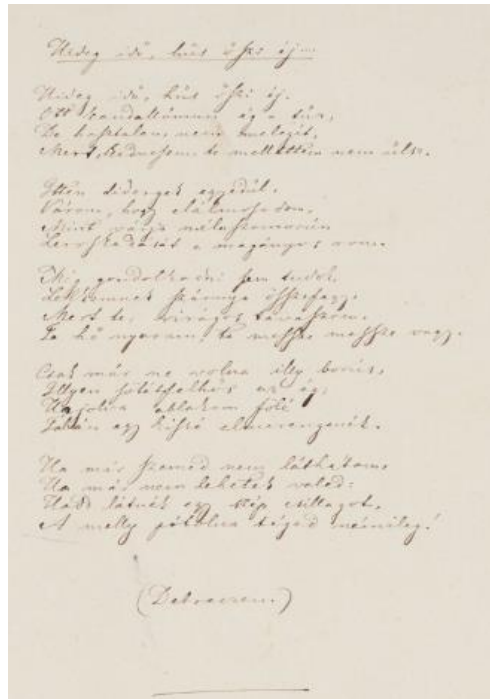
Ezen vers esetében is ugyanazon megállapításokat tehetjük, mint az Uton vagyok s nem vagy velem... és A hegyek közt címűeknél, ugyanis a kézírások hasonlósága és különbsége ugyanúgy felfedezhető a két autográf dokumentum között. A nagykőrösi változat itt is pontosabb, hiszen azon konkrét keltezési dátum található, de a budapesti dokumentum nagyobb hasonlóságot mutat az első nyomtatásban megjelent verssel. A hegyek közt című költemény nagykőrösi vonalvezetése itt is feltűnően ferde, összehasonlítva a szintén nagykőrösi korábbi Petőfi kézírásokkal (Oláh, 2023).

6. ábra: A Hideg idő, hűs őszi éj... (1848) című vers nagykőrösi autográf dokumentuma

Forrás: Petőfi, 1848c

7. ábra: Hideg idő, hús őszi éj... (1848) című vers kézírata az Országos Széchényi
Könyvtár Kézirattárában

Forrás: Petőfi, 1848d

Petőfi, 1848c, It.70.8.1

Petőfi, 1848d, OSZK Kézirattár, Fond
VII/8. fol. 55v
Hideg idő , hús őszi éj . . .

Emich, 1852, pp. 470–471

Hideg idő , hús őszi éj . . .

Hideg idő, hús őszi éj.
Ott kandallómon ég a tűz,
De hasztalan; nem melegít,
Mert, kedvesem, te mellettem nem ülsz.

Hideg idő , hús őszi éj.
Ott kandallómon ég a tűz,
De hasztalan , nem melegít,
Mert , kedvesem , te mellettem nem ülsz.

Hideg idő , hús őszi éj.
Ott kandallómon ég a tűz,
De hasztalan , nem melegít,
Mert , kedvesem , te mellettem nem ülsz.

Itten didergek egyedül;
Várom, hogy elálmosodom,
Mint várja mélaszomorún
Leroskadását a magányos rom.

Itten didergek egyedül,
Várom , hogy elálmosodom,
Mint várja mélaszomorún
Leroskadását a magányos rom.

Itten didergek egyedül,
Várom , hogy elálmosodom,
Mint várja mélaszomorún
Leroskadását a magányos rom.

Még gondolkodni sem tudok,
Lelkemnek szárnya összefagy,
Mert te, virágos tavaszom,
Te hó nyaram, te messze messze vagy.

Még gondolkodni sem tudok,
Lelkemnek szárnya összefagy,
Mert te , virágos tavaszom,
Te hó nyaram , te messze messze vagy.

Még gondolkodni sem tudok,
Lelkemnek szárnya összefagy,
Mert te , virágos tavaszom,
Te hó nyaram , te messze messze vagy.

Csak már ne volna illy borús,
Olyan sötétfelhős az ég;
Hajolva ablakom fölé
Talán egy kissé elmerengének.

Csak már ne volna illy borús,
Illyen sötétfelhős az ég;
Hajolva ablakom fölé
Talán egy kissé elmerengének.

Csak már ne volna illy borús,
Illyen sötétfelhős az ég;
Hajolva ablakom fölé
Talán egy kissé elmerengének.

Ha már szemed nem láthatom,
Ha már nem lehetek veled:
Hadd látnék egy szép csillagot,
A mely pótolna téged némileg.

Ha már szemed nem láthatom,
Ha már nem lehetek veled :
Hadd látnék egy szép csillagot,
A mely pótolna téged némileg !

Ha már szemed nem láthatom,
Ha már nem lehetek veled :
Hadd látnék egy szép csillagot,
A mely pótolna téged némileg !

(Debreczen) novemb. 5. 848.

(Debreczen.)

Debreczen

Havas, 1893, pp. 414–415
Hideg idő, hűs őszi éj . . .

Hideg idő, hűs őszi éj.
Ott kandallómon ég a tűz,
De hasztalan, nem melegít,
Mert, kedvesem, te mellettem nem ülsz.

Itten didergek egyedül,
Várom, hogy elálmosodom,
Mint várja mélaszomorún
Leroskadását a magányos rom.

Még gondolkodni sem tudok,
Lelkemnek szárnya összefagy,
Mert te, virágos tavaszom,
Te hó nyaram, te messze messze vagy.

Csak már ne volna ily borús,
Ilyen sötétfelhős az ég ;
Hajolva ablakom fölé
Talán egy kissé elmerengének.

Ha már szemed nem láthatom,
Ha már nem lehetek veled :
Hadd látnék egy szép csillagot,
A mely pótolna téged némileg !

Debreczen

Varjas, 1951, p. 195
Hideg idő, hűs őszi éj . . .

Hideg idő, hűs őszi éj.
Ott kandallómon ég a tűz,
De hasztalan, nem melegít,
Mert, kedvesem, te mellettem nem ülsz.

Itten didergek egyedül,
Várom, hogy elálmosodom,
Mint várja mélaszomorún
Leroskadását a magányos rom.

Még gondolkodni sem tudok,
Lelkemnek szárnya összefagy,
Mert te, virágos tavaszom,
Te hó nyaram, te messze messze vagy.

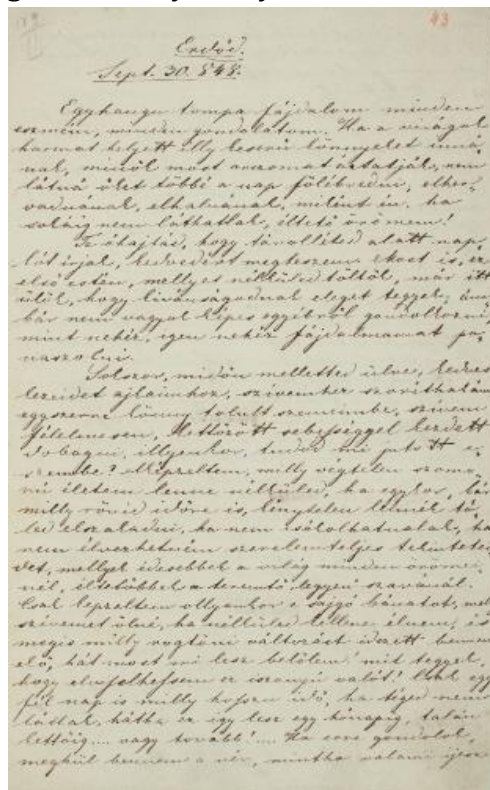
Csak már ne volna ily borús,
Ilyen sötétfelhős az ég;
Hajolva ablakom fölé
Talán egy kissé elmerengének.

Ha már szemed nem láthatom,
Ha már nem lehetek veled:
Hadd látnék egy szép csillagot,
Amely pótolna téged némileg!

Debreczen, 1848. október vége – november 16.

A korábban bemutatott budapesti autográfok esetében szerzői javítások jelennek meg, míg ezen vers esetében ilyen nem található a következetes cím- és keltezési hely megadása mellett. A nagykőrösi dokumentum hitelességét nem tudjuk megcáfolni, ellenben ezen autográf kapcsán is javasolt a jövőben egy átfogóbb grafológiai, illetve szövegkritikai és textológiai vizsgálat, amely nem csupán Petőfi, hanem Szendrey Júlia kézírását is összehasonlítja ezen dokumentumok írásképeivel, így zárva le végérvényesen a Nagy-kőrösre került autográfok körüli esetlegesen felmerülő bármilyen bizonytalanságokat. A Petőfi versek keletkezésének dátumához legközelebbi részletet mutatja be Szendrey naplójából a 8. ábra, amelyet a poéta neje 1848. szeptember 30-án Erdődön jegyzett le (Szendrey, 1848). Ezen részlet alapján több hasonlóságot fedezhetünk fel a napló és az autográfok között, amelyek feltárása további kutatásokat igényel.

8. ábra: Szendrey Júlia (1828–1868) változó kézírásának példája Erdődről az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában

Forrás: Szendrey, 1848

Konklúzió és a lehetséges jövőbeli irányok

A jelen és a korábbi (Oláh, 2023) tanulmányomban sorra vettem Petőfi valamennyi Nagykőrösön őrzött versét, amelyeket eddig soha nem tárgyalt kontextusban hasonlítottam össze más autográfokkal, az első nyomtatott kiadásokkal, valamint a kritikai kiadásokkal. Ennek összegzéseként az 1843–1844 között írt versek esetében öt autográf kézirat öt első nyomtatott kiadása mellett három kritikai kiadás tizenöt versét sikerült összehasonlítanom, így huszonöt mű került be a tanulmányomba. Az 1848-ban írt verseknek három nagykőrösi és ugyanennyi budapesti autográfját, ezek további három első kiadását, valamint két kritikai kiadásban közreadott hat művet sikerült fellelnem, így ezek összesen tizenöt változatát ismertettem jelen tanulmányban. A fentieket figyelembe véve nyolc Nagykőrösön és három Budapesten őrzött autográf esetében nyolc első kiadást és huszonegy kritikai kiadást vettem alapul, így a két tanulmányomban a nyolc Petőfi vers negyven változatát dolgoztam fel. Munkám során az eltérések és hasonlóságok mellett nagy figyelmet fordítottam az autográfokkal megegyező szöveghű közlésekre – elsőként Petőfi verseinek kutatástörténetében –, továbbá a kéziratok, a kiadások és a kritikai közlések közötti összefüggéseket is feltártam.

Az egyetlen Nagykőrösön írt és őrzött Petőfi verset eddig még senki sem hasonlította össze a vonatkozó fellelhető autográfjal, az első nyomtatásban megjelent változatokkal és a kritikai kiadásokkal. Véleményem szerint mindezek segítik a későbbi Petőfi vizsgálatokat, valamint a költő életének és hagyatékának mind jobb megismerését és megértését. Szorgalmaznunk kell Petőfi fent bemutatott verseinek grafológiai vizsgálatát is, hiszen

csak így bizonyosodhatunk meg arról, hogy valóban a poétához köthető autográfokkal van dolgunk. Szendrey Júlia és Petőfi kézírásának hasonlósága, valamint az iratok özvegy halála utáni több évtizedes ismeretlen kallódása felvetheti a gyanút az autográfok hitelességével kapcsolatosan. Ezért ennek feltárásához további kutatásokat kell szorgalmaznunk a jövőben.

Remélem, hogy Petőfi 1848. január 1-e után megjelent verseiből hamarosan új és egyben záró kritikai kiadás jelenhet meg, ami további kutatások alapja lehet majd. Emellett bízom benne, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában a Fond VII/85. raktári jelzet alatt vezetett *Uton vagyok s nem vagy velem...* című lappangó Petőfi autográf előkerül, amivel teljesebb képet alkothatnánk a kérdésköréről. Mindezekkel nem csupán Petőfi születésének bicentenáriuma, hanem a poéta életműve előtt is tisztelgek a jeles alkalomból!

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni a nagykőrösi Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjtemény munkatársainak és egyben volt kollégáimnak az autográf iratok, valamint a Petőfi Irodalmi Múzeumnak a releváns adatok rendelkezésemre bocsátását. Külön köszönöm a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár, az Országos Széchényi Könyvtár és Budapest Főváros Leváltára gyűjteménykezelőinek a nélkülözhetetlen adattári információkat. Végül köszönet illeti feleségemet, Oláhné Gulácsi Évát, aki a kutatásomban mindvégig mellettem állt és segített.

Irodalomjegyzék

- Bankós, K. (1848). Kun-Szentmiklós. *Pesti Hirlap*, 92, 593–594.
- Emich, G. (szerk.). (1852). *Petőfi újabb költeményei. 1847–1849. Egy kötetben*. Emich Gusztáv. Petőfi Irodalmi Múzeum, leltári szám: C 1.921-P. Petőfi Irodalmi Múzeum engedélyével. <https://opac.pim.hu/record/-/record/PIM1850419>
- Havas, A. (1893). *Petőfi Sándor Összes Művei III. Költemények 1847–1849*. Athenaeum Részvény Társulat.
- Kerényi, F. (szerk.). (1997). *Petőfi Sándor összes művei III. Petőfi Sándor összes költeményei (1844. szeptember – 1845. július)*. Akadémiai Kiadó.
- Kerényi, F. (szerk.). (2003). *Petőfi Sándor összes művei IV. Petőfi Sándor összes költeményei (1845. augusztus – 1846)*. Akadémiai Kiadó.
- Kerényi, F. (szerk.). (2008). *Petőfi Sándor összes művei V. Petőfi Sándor összes költeményei (1847)*. Akadémiai Kiadó.
- Kiss, J. (szerk.). (1973). *Petőfi Sándor összes művei I. Petőfi Sándor összes költeményei (1838–1843)*. Akadémiai Kiadó.
- Kiss, J. (szerk.). (1983). *Petőfi Sándor összes művei II. Petőfi Sándor összes költeményei (1844. január–augusztus)*. Akadémiai Kiadó.
- Kopa, L. (szerk.) (1928). Eladják Szendrey Julia levelesládájának kincseit. *Duna-Tiszaközi Nagykovácsi Hirlap*, 95, 3.
- Mezősi, K. (1973). Kiseb Petőfi-tanulmányok. In Ikvai, N. (szerk.), *Studia Comitatus* 2 (pp. 315–332), Pest megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Novák, L. (2015). Az Alföld szülötte Petőfi és Nagykovácsi. *Forrás*, 47(1), 36–48.
- Novák, L. (2018). „Uton vagyok, s nem vagy velem”: Petőfi Nagykovácsin. *Honismeret*, 46(4), 61–69.
- Oláh, R. (2023). Petőfi Sándor Nagykovácsin őrzött autográf verseinek kritikai összehasonlítása és annak legújabb eredményei I. – A korai évek hagyatéka (1843–1844). *Tudásmenedzsment*, 24(1), 87–117.

- Petőfi, S. (1848a). *A hegyek közt*. Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjtemény, Irodalomtörténeti Gyűjtemény, leltári szám: NAJM It.70.8.1.
- Petőfi, S. (1848b). *A hegyek közt*. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, leltári szám: Fond VII/8. fol. 49r. <https://copia.oszk.hu/poem/a-hegyek-kozt/>
- Petőfi, S. (1848c). *Hideg idő, hűs őszi éj . . .* Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjtemény, Irodalomtörténeti Gyűjtemény, leltári szám: NAJM It.70.8.1.
- Petőfi, S. (1848d). *Hideg idő, hűs őszi éj . . .* Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, leltári szám: Fond VII/8. fol. 55v. <https://copia.oszk.hu/poem/hideg-ido-hus-oszi-ej/>
- Petőfi, S. (1848e). Kun-Szent-Miklos, jun. 15 1848. *Marczius Tizenötödike*, 82, 327–329.
- Petőfi, S. (1848f). *Uton vagyok s nem vagy velem . . .* Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjtemény, Irodalomtörténeti Gyűjtemény, leltári szám: NAJM It.70.8.1.
- Petőfi, S. (1848g). *Uton vagyok s nem vagy velem . . .* Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, leltári szám: Fond VII/8. fol. 34v. <https://copia.oszk.hu/poem/uton-vagyok-s-nem-vagy-velem/>
- Szendrey, J. (1848). *Napló*. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, leltári szám: Fond VII/190. fol. 1r-72r. <https://copia.oszk.hu/poem/szendrey-julia-naploja/>
- Törös, L. (1978). *Arany János Nagykőrösön*. Nagykőrös Város Kiadása.
- Varjas, B. (főszerk.).(1951). *Petőfi Sándor összes művei III. Petőfi Sándor költeményei (1848–1849)*. Akadémiai Kiadó.

Baros-Tóth Ágnes

A SZOCIO-EMOCIONÁLIS VAGYON (SEW) JELENTŐSÉGE A CSALÁDI VÁLLALKOZÁSOK KUTATÁSÁBAN

Absztrakt

A családi vállalkozások kutatása az 1980-as években kezdődött, így viszonylag fiatal tudományterületnek tekinthető. A családi vállalkozásokkal foglalkozó kutatást már a kezdetektől a tudományos legitimáció kialakítására való törekvés jellemzi, aminek eredményeként a kutatások elméleti megalapozásához a közgazdaságtudomány meghatározó jelentőségű elméletei közül többet is integráltak a családi vállalkozás kutatásba, amelyen belül a legtöbbet hivatkozott elméletek az ügynökelmélet, az erőforrás-alapú szemlélet, a stewardship-elmélet, a szocio-emocionális vagyon elmélete és az intézményi közgazdaságtan. A szocio-emocionális vagyon elmélete azért emelendő ki a felsorolt elméletek közül, mert ez nem egy ismert közgazdaságtudományi elmélet adaptálása a családi vállalkozásokra, hanem a családi vállalkozás kutatás által kidolgozott és folyamatosan fejlesztett önálló elmélet. A tanulmány célja, hogy részletesen bemutassa a szocio-emocionális vagyon fogalmát, kialakulását és fejlődését szakirodalmi kutatás alapján. A szocio-emocionális vagyon jelentősége, hogy segítségével érthetőbbé váltak a családi vállalkozások egyedi jellemzői, különösen az a befolyás, amit a család gyakorol a vállalkozás kockázatvállalási hajlandóságára.

Kulcsszavak: szocio-emocionális vagyon; családi vállalkozás; életciklus

Bevezető

A családi vállalkozások kutatása viszonylag fiatal tudományterület, azonban a kezdetektől törekszik a tudományos legitimáció kialakítására és megerősítésére, aminek fontos eleme, hogy a közgazdaságtudomány jelentős és meghatározó elméleteit igyekszik következetesen integrálni a családi vállalkozás kutatásokat alátámasztó elméleti megközelítésekbe. Odom és munkatársai (2019) 2006 és 2013 között publikált 800 családi vállalkozás kutatással foglalkozó, szakmailag lektorált cikket elemeztek azzal a céllal, hogy megállapítsák, a kutatók milyen elméleti megközelítések alapján vizsgálták a családi vállalkozásokat. Az elemzésük eredményeként megállapították, hogy a legtöbbet hivatkozott elméletek az említésük gyakorisága alapján sorrendben: az ügynökelmélet, az erőforrás-alapú szemlélet, a stewardship-elmélet, a szocio-emocionális vagyon elmélete és az intézményi közgazdaságtan. Jelen tanulmány célja, hogy a fenti elméletek közül bemutassa a szocio-emocionális vagyon elméletét, amelynek a családi vállalkozások kutatásán belüli kiemelt jelentősége részben annak köszönhető, hogy ez az elmélet nem korábbi, már meglévő közgazdaságtudományi elmélet integrálása a családi vállalkozások vizsgálatába, hanem az ezzel a területtel foglalkozó kutatók által kidolgozott és folyamatosan fejlesztett önálló elméleti közelítési mód.

A témát feldolgozó legfontosabb, legtöbbet hivatkozott szakirodalmak összegzésére és elemzésére támaszkodva mutatom be a szocio-emocionális vagyon elméletének kialakulását és integrálását a családi vállalkozások kutatásába. Az itt megfogalmazott megállapítások és következtetések egy jövőbeni empirikus kutatás alapjául szolgálhatnak, aminek célja annak vizsgálata, hogy a családi vállalkozások azon törekvése, hogy megőrizzék a szocio-emocionális vagyonukat, milyen hatást gyakorolhat a családi vállalkozások generációváltási folyamatára.

A szocio-emocionális vagyon jelentőségének felismerése

A szocio-emocionális vagyon koncepció megjelenése óta jelentős hatást gyakorol a családi vállalkozások kutatására, mert elméleti keretbe foglalja azt a jellegzetességet, amelyik megkülönbözteti a családi vállalkozásokat a nem családi vállalkozásoktól, és ez a vállalkozó család hatása a vállalkozás működésére, és ennek következményei.

A szocio-emocionális vagyon fogalma az angol eredeti socio-emotional wealth (SEW) kifejezés egyik lehetséges fordítása. A magyar szakirodalomban az általam is használt szocio-emocionális vagyon (Németh & Németh, 2019; Kálmán, 2020; Kárpáti, 2021) fordítás mellett használatos a társas-érzelmi vagyon megfogalmazás (Wieszt, 2021; Mosolygó-Kiss et al., 2022), illetve a társas-emocionális vagyon változat is (Wieszt & Drótos, 2018). Azért döntöttem a szocio-emocionális vagyon fordításváltozat mellett, mert más tudományterületek is használják a szocio-emocionális kifejezést, valamint a Google Scholar több találatot adott a szocio-emocionális vagyon kifejezésre, mint a másik két változatra, ami alapján az feltételezhető, hogy ennek használata elfogadottabb.

A szocio-emocionális vagyon (SEW) a Wiseman & Gomez-Mejia (1998) által kidolgozott viselkedésalapú ügynökelméletből (behavioral agency model – BAM) származik, amelyik a kilátáselméletre (prospect theory) épült. A szerzők azt vizsgálták, hogy a cégek miként keretezik a problémákat és hogyan viszonyulnak a kockázathoz. Abból indultak ki, hogy a problémák keretezhetők a lehetséges nyereségek közötti választásként vagy a lehetséges veszteségek közötti választásként is. A viselkedésalapú ügynökelmélet előre jelezheti, hogy a döntéshozók kockázatkerülő preferenciák alapján döntenek, amikor a pozitívan keretezett kilátások és nyereségek között választanak, vagy pedig kockázatkereső viselkedést mutatnak, amikor azonos, de negatívan keretezett kilátások és veszteségek között választanak (Wiseman & Gomez-Mejia, 1998).

Gomez-Mejia és munkatársai (2007) erre alapozva dolgozták ki a szocio-emocionális vagyon koncepcióját. Meghatározásuk szerint a szocio-emocionális vagyon egy cég azon nem pénzügyi aspektusait jelenti, amelyek a család affektív (érzelmi) szükségleteit elégítik ki, mint például az identitás, a családi befolyás gyakorlásának képessége és a családi dinasztia fennmaradása (Gomez-Mejia et al., 2007, p. 106.). Tanulmányukban megkérdőjelezték azt az addig közkeletű vélekedést, hogy a családi vállalkozások inkább kockázatkerülők, szemben a nem családi vállalkozásokkal. A viselkedésalapú ügynökelméletre támaszkodva azt állították és empirikus vizsgálattal igazolták, hogy a családi vállalkozások számára az elsődleges referenciapont a szocio-emocionális vagyonuk elvesztésétől való félelem. Amennyiben felmerül ennek eshetősége, a családi vállalkozások hajlandóak

akár a teljesítményüket érintő jelentős kockázatot is vállalni annak érdekében, hogy a szocio-emocionális vagyonukat ne érje veszteség (Gomez-Mejia et al., 2007). A családi vállalkozások veszteségkerülők, ha a szocio-emocionális vagyonukról van szó (Odom et al., 2019). A kutatáshoz használt minta 1.237 dél-spanyolországi, családi tulajdonú olívaolajmalomból állt. Ezek a családi vállalkozások egy 54 éves időperióduson keresztül azzal a választási lehetőséggel szembesültek, hogy vagy megmaradnak önálló vállalkozásnak, vagy belépnek egy szövetkezetbe. Utóbbi döntés következménye egyrészt a családi irányítás elvesztése, másrészt az üzleti kockázatok mértékének csökkenése. Ha az előző opciót választják, akkor függetlenek maradnak, megőrzik a cég szocio-emocionális vagyonát. A vizsgálat eredménye, hogy a legtöbb családi vállalkozásként működő olívaolajmalom inkább vállalta az alacsonyabb teljesítmény magasabb kockázatát azért, hogy megőrizhessék a családi irányítást. A családhoz tartozó tulajdonosok nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a cég nem gazdasági jellegű előnyeinek (SEW), mint a gazdasági előnyöknek (Odom et al., 2019).

A családi vállalkozással foglalkozó szakirodalom a kezdetek óta igyekezett meghatározni a családi vállalkozások és a nem családi vállalkozások közötti különbségeket. A vizsgálati eredmények alapján a menedzseri döntéshozás öt olyan tágabb kategóriája különíthető el, melyek megkülönböztethetik a két vállalkozástípust (Gomez-Mejia et al., 2011): a menedzsment folyamatokat érintő szervezeti választások, a vállalati stratégia, a vállalatirányítás, a stakeholder kapcsolatok és az üzleti vállalkozás. Gomez-Mejia és munkatársai (2011) szerint a családi cégek tulajdonosainak szocio-emocionális vagyona vagy affektív adottságai magyarázatot adhatnak ezek közül többre is. A szerzők több olyan tényezőt (a családi életszakasz, a cég mérete, a céget érintő kockázatok és a nem családtag részvényesek jelenléte) is vizsgáltak, amelyek esetlegesen befolyásolhatják a szocio-emocionális vagyon megtartását, ami a családi vállalkozásokon belüli menedzseri döntéshozatal esetében referenciapontnak tekinthető (Gomez-Mejia et al., 2011).

A családi vállalkozáson belül gyakran elmosódnak a család és a vállalkozás közötti határok, és ennek következtében több, nem gazdasági jellegű tényező is befolyásolja a vállalkozás működését. Az egyik ilyen tényező az érzelmek jelenléte a vállalkozásban, ami a családi részvételnek köszönhető, és hatása sokkal erőteljesebb a családi vállalkozás tevékenységeire nézve, mint egy nem családi vállalkozás vonatkozásában (Gomez-Mejia et al., 2011). A másik ilyen tényezőt a családdal kapcsolatos egyedi értékek jelentik, mivel ezek az értékek átszövik magát a vállalkozást is, és fontos céllá válik az, hogy a családi értékeket a vállalkozáson keresztül is fenn tudják tartani, megőrizzék a családi dinasztiát és a család társadalmi tőkéjét. Ezeknek az értékeknek kiemelkedő jelentősége van, mert a családi vállalkozás szervezeti kultúrájának alapjait ezek az értékek adják. A nem gazdasági jellegű tényezők sorába tartozik a családi vállalkozás tulajdonosának altruista viselkedése is, ami azon a vágyon alapul, hogy biztosítsa a családi egység jólétét, azaz megélhetést biztosítson a vállalkozó család számára (Gomez-Mejia et al., 2011). A példaként említett nem gazdasági jellegű tényezőkből származó hasznosságokat lehet együttesen szocio-emocionális vagyonnak vagy affektív adottságnak nevezni (Gomez-Mejia et al., 2007), mely döntő hatást gyakorol a legfontosabb menedzseri döntések meghozatalára. A szocio-emocionális vagyon fontosságát nagy mértékben befolyásolja, hogy a vállalkozó család éppen

melyik életszakaszában jár, mekkora a cég mérete, milyen kockázatok vannak jelen a vállalkozás életében, valamint, hogy rendelkeznek-e nem családtagok is a cég részvényeivel. A szocio-emocionális vagyon megőrzésére tett erőfeszítések kihatnak a menedzsment folyamatokra, köztük az utódlás, a professzionalizálódás és a humán erőforrással kapcsolatos gyakorlatokra, továbbá meghatározzák a cég stratégiai döntéseit, szervezeti irányítási gyakorlatát, stakeholder kapcsolatait és üzleti vállalkozásait, amelyeknek mind döntő jelentősége van a vállalkozás pénzügyi teljesítményének szempontjából (Gomez-Mejia et al., 2011).

A szocio-emocionális vagyon empirikus vizsgálatai

A szocio-emocionális vagyon koncepcióját növekvő számú empirikus kutatás elméleti keretrendszerként alkalmazták, mivel a családi vállalkozások működésében megfigyelhető számos jelenségre racionális magyarázattal szolgált (Berrone et al., 2010; Chrisman & Patel, 2012; Zellweger et al., 2012; Miller et al., 2013).

A szocio-emocionális vagyon koncepciója szempontjából fontos mérföldkő volt Berrone és munkatársai (2010) tanulmánya. A szerzők 194 nyilvánosan működő részvénytársaságot vizsgáltak az USA-ban, amelyek közül 101 céget azonosítottak családi tulajdonú vállalkozásnak. A mintába csak olyan gyártással foglalkozó cégeket vontak be, amelyeknek a károsanyag-kibocsátási szintjüket jelenteniük kellett a Környezetvédelmi Hivatalnak (Environmental Protection Agency). A szerzők vizsgálatuk során a viselkedésalapú ügynökelméletből (BAM) és az intézményi közgazdaságtanból indultak ki, és az volt a hipotézisük, hogy a családi vállalkozások kevésbé környezetszennyezőek, mint a nem családi vállalkozások azért, hogy megőrizhessék a szocio-emocionális vagyonukat. A családi vállalkozások tulajdonosai számára fontos, hogy milyen a megítélésük a helyi közösségben, ezért jóval nagyobb figyelmet fordítanak a cégük károsanyag-kibocsátási szintjére. A vizsgálat igazolta, hogy a családi vállalkozások környezetvédelmi teljesítménye jobb volt, mint a nem családi cégeké. Ezt befolyásolta a családi cégek földrajzi elhelyezkedése is, hiszen ezek a vállalkozások nagyobb súlyt helyeznek arra, hogy milyen a hírnevük és milyen társadalmi kapcsolataik vannak a helyi közösségen belül. A nem családi vállalkozások számára ez kevésbé döntő tényező (Berrone et al., 2010; Odom et al., 2019).

Chrisman & Patel (2012) empirikus vizsgálat segítségével próbálták meg értékelni a családi vállalkozások hosszú távú beruházásaival kapcsolatos ellentmondó szakirodalmi véleményeket azzal a céllal, hogy magyarázattal szolgáljanak a családi vállalkozások innovációs tevékenységeit illetően. A szerzők 964, az S&P 1500 indexben (Standard & Poor 1500 index) szereplő vállalat, köztük 473 családi cég, K+F beruházásait elemezték a viselkedésalapú ügynökelméletből (BAM) és a szocio-emocionális vagyon koncepciójából kiindulva. Előbbi azt feltételezi, hogy a családi vállalkozások veszteségkerülők a szocio-emocionális vagyonuk védelme érdekében, amiből következően alacsonyabb szintű a K+F beruházások aránya körükben. Ehhez kapcsolódik a rövidlátó veszteségkerülés jelensége, ami miatt a cégek általában nem a hosszú távú érdekeiket nézik, a befektetéseik rövid távra irányulnak, aminek következtében negatívan reagálhatnak a legutóbbi vesztesége-

ikre anélkül, hogy figyelembe vennék, hogy hosszú távon mi az előnyös a számukra (Thaler et al., 1997). A családi vállalkozások egy részére azonban mégsem a rövidlátó veszteségkerülés jellemző, mert hajlandóak nagyobb arányban befektetni a cég hosszú távú céljainak megvalósításába. A vizsgálatuk másik figyelemreméltó eredménye az volt, hogy amikor a cég teljesítménye az általuk célul kitűzött szint alá esett, akkor a családi vállalkozások nagyobb arányú K+F beruházásokat hajtottak végre, mint a nem családi vállalkozások, azonban a beruházások variabilitása csökkent a családi vállalkozások esetében (Chrisman & Patel, 2012).

Zellweger és munkatársai (2012) svájci és német családi vállalkozásokat vizsgáltak. Abból a feltevésből indultak ki, hogy a szocio-emocionális vagyon csak akkor létezik, ha a cég családi irányítás alatt áll. Azt vizsgálták, hogy növekszik-e a szocio-emocionális vagyon attól függően, hogy mekkora a családi vállalkozáson belül a család által gyakorolt, a vizsgálat időpontjában aktuális kontroll mértéke, mennyi ideig áll fenn a kontroll és van-e szándék arra, hogy az irányítást átadják a következő generációnak (transzgenerációs kontroll szándéka), továbbá, hogy ezáltal növekszik-e az ár, amennyiért a tulajdonosok hajlandóak lennének eladni a cégüket családon kívüli vevőnek. A vizsgálat eredménye mind Svájcban, mind Németországban az volt, hogy az aktuális kontroll mértékének nincs ilyen hatása, a kontroll időtartama vegyes hatású, viszont a transzgenerációs kontrollra irányuló szándék következetesen pozitív hatást gyakorol az érzékelhető elfogadható eladási árra (Zellweger et al., 2012; Berrone et al., 2012).

Miller és munkatársai (2013) a szocio-emocionális vagyon elméletét használták arra, hogy empirikus kutatás keretében megvizsgálják, hogy amennyiben a tőzsdén jegyzett családi nagyvállalatok a szocio-emocionális vagyonhoz kapcsolódó célok megvalósítására törekednek, akkor nagyobb stratégiai konformitás jellemző-e rájuk. Vizsgálatuk eredménye, hogy minél inkább befolyik a család a tulajdonlásba és a vállalat vezetésébe, annál nagyobb a valószínűsége, hogy kialakul a stratégiai konformitás.

A fenti tanulmányok eredményei alátámasztják a szocio-emocionális vagyon jelentőségét. A családi vállalkozásokban a szocio-emocionális vagyon megőrzése kulcsfontosságú nem gazdasági jellegű referenciapont a döntéshozatali folyamatokban (Berrone et al., 2012). A szerzők azonban arra is figyelmeztetnek, hogy a szocio-emocionális vagyon védelme mellett, kétféle negatív következménye lehet annak, ha mégis rossz a vállalkozás teljesítménye. Az egyik, hogy az esetlegesen súlyos pénzügyi nehézségek következtében csökkenhet a család életszínvonala, illetve, akár felmerülhet a szocio-emocionális vagyon megszűnésének eshetősége is, ha el kell adni a céget, vagy beolvad egy másik cégbe, esetleg csődbe megy (Berrone et al., 2012).

A szocio-emocionális vagyon mérésének kérdése

Az elmélet fejlődésével párhuzamosan azonban a vele kapcsolatos kritikai észrevételek is megjelentek főként a módszertani alkalmazását illetően. Az egyik fontos kifogás arra vonatkozott, hogy milyen módon lehetne mérni a szocio-emocionális vagyon dimenzióit. Berrone és munkatársai (2012) ezt a hiányosságot próbálták orvosolni egy öt dimenzióból, és azon belül 27 tényezőből álló skála, a FIBER-skála kidolgozásával. A dimenziók

kezdőbetűiből alkotott betűszó, a FIBER jelöli ezeket a dimenziókat. A dimenziók azonosítása a korábbi szakirodalmi kutatásokon alapult és a cél az volt, hogy egy olyan rendszert alkossanak meg, amelyik megbirkózik a témához kapcsolódó egyik legnagyobb kihívással, a szocio-emocionális vagyon operacionalizálásával, meghatározza a szocio-emocionális vagyon különböző dimenzióit és kísérletet tesz azok mérésére is (Berrone et al., 2012). A FIBER-skála dimenzióit és az azokhoz tartozó tényezőket a 1. sz. táblázat foglalja össze. A szerzők többféle módszert is javasolnak arra, hogy ezen dimenziók validitását tudományosan igazolni lehessen. Szerintük szükséges lenne az egyes dimenziókhoz tartozó tényezőket sztenderd pszichometrikus tesztekkel ellenőrizni, illetve javasolják a tartomelemzés módszerét is, aminek segítségével a különböző mentális modelleket, percepciókat és hiedelmeket vizsgálni lehet, amit más módszerek nem tesznek lehetővé (Berrone et al., 2012)

A szocio-emocionális vagyon elméletének és az ahhoz szorosan kapcsolódó FIBER-skálának a megjelenése óta egyre növekvő számú tanulmány és empirikus vizsgálat készült, melyek különböző szempontok alapján igyekeztek szigorú tudományos módszerekkel és statisztikai elemzésekkel igazolni a két koncepció érvényességét és tudományos hasznosságát. Swab és munkatársai (2020) a szocio-emocionális vagyonnal és a FIBER-skála különböző dimenzióival foglalkozó megjelent lektorált publikációk éves számát vizsgálták, és arra a következtetésre jutottak, hogy 2007 után dinamikus növekedett az ez irányú tanulmányok száma, azonban 2014 után csökkent a témával kapcsolatos kutatói érdeklődés (Swab et al., 2020), ami részben annak is köszönhető, hogy a családi vállalkozások vizsgálatában más olyan ígéretesnek bizonyuló aspektusok is megjelentek, mint a heterogenitás kérdése (Nordqvist et al., 2014; Miller et al., 2018), az innovációs képesség aspektusa (De Massis et al., 2015; Chrisman et al., 2015; Duran et al., 2016), a professzionalizálódás hatása (Stewart & Hitt, 2012; Dekker et al., 2015; Madison et al., 2018), a nemzetköziesedés (Kontinen & Ojala, 2012; Arregle et al., 2017) és a bifurkációs torzítás (bifurcation bias) (Verbeke & Kano, 2012; Daspit et al., 2018; Madison et al., 2018).

1. sz. táblázat: A FIBER-skála dimenziós tényezői
a szocio-emocionális vagyon (SEW) mérésére

SEW dimenziók		Javasolt tényezők dimenzióként
F	Családi irányítás	<ol style="list-style-type: none"> 1. A család többségi részvénytulajdonos 2. A családtagok a fő döntéshozók 3. A családtagok a vezetők 4. Családon kívüli vezetők kinevezése csak a családtagok engedélyével 5. Családtagokból álló vezetőség 6. Fő cél az irányítás és a függetlenség megtartása
I	A családtagok azonosulása a céggel	<ol style="list-style-type: none"> 1. A családtagok erős azonosulása a céggel 2. A családtagok azonosulása a vállalkozás sikerével. 3. A családtagok személyes kötődése a vállalkozáshoz 4. Az önazonosság erősítése a vállalkozásban való részvétel által 5. A családtagok öntudatossága a vállalkozásnak köszönhetően 6. A család nevének azonosítása a cég termékeivel és szolgáltatásaival
B	A társadalmi kötelek	<ol style="list-style-type: none"> 1. A társadalmi események és tevékenységek támogatása 2. A nem családtag alkalmazottak befogadása 3. A szerződéses kapcsolatok alapja a bizalom és a kölcsönösség 4. Szoros kapcsolatok ápolása más intézményekkel 5. Tartós és hosszú távú beszállítói szerződések
E	A családtagok érzelmi kötődése	<ol style="list-style-type: none"> 1. Az érzelmek hatása a döntéshozatalra 2. A családtagok jólétének védelme 3. Erős családi kötelek jelenléte 4. Az érzelmi szempontok jelentősége 5. Az érzelmi kapcsolatok hozzájárulása a családtagok pozitív önazonosságához 6. A családtagok egymás iránti elkötelezettsége
R	A családi kötelek megújítása generációváltás révén	<ol style="list-style-type: none"> 1. A családi örökség és hagyomány megőrzése 2. A családtag tulajdonosok befektetésének inkább hosszú távú értékelése 3. A családi vállalkozás megtartásának valószínűsége 4. A sikeres generációváltás jelentősége

Forrás: Berrone et al., 2012, p. 266. alapján saját szerkesztés

A szocio-emocionális vagyon negatív következményei

Kellermanns és munkatársai (2012) a szocio-emocionális vagyon pozitív hatásai mellett annak lehetséges negatív hatásait is elemezték tanulmányukban. Megfogalmazásuk szerint a szocio-emocionális vagyonnak van fényes, de sötét oldala is. Az előbbi alatt azt értik, hogy a fenntartása miatt érzett aggodalomnak kedvező kimenete is lehet, mert olyan intézkedésekre és tevékenységekre sarkallja a vállalkozást, amelyik munkavállalói elkötelezettséget, érzelmi kötődést, jobb környezetvédelmi teljesítményt eredményezhet. Azonban, ha a szocio-emocionális vagyon túlságosan dominánssá válik, annak negatív következményei lehetnek, altruizmus, alkalmatlan családtag menedzserek foglalkoztatása vagy a cég forrásainak nem hatékony felhasználása (Kellermanns et al., 2012; Schepers et al., 2014). A szocio-emocionális vagyon megőrzésére tett túlzott erőfeszítések

miatt szülői altruizmus vagy menedzseri beágyazottság alakulhat ki, aminek következtében a családi vállalkozások teljesítménye is csorbát szenvedhet (Schepers et al., 2014).

Goel és munkatársai (2013) empirikus vizsgálat keretében arra kerestek választ, hogy vajon, ha egy családi cég vezetője erősen empatikus, akkor nem hajlamos-e túlhangsúlyozni a szocio-emocionális vagyon megtartásának jelentőségét, továbbá arra is irányult a kutatásuk, hogy a családon kívülről érkező vezetők milyen befolyást gyakorolhatnak a szocio-emocionális vagyonra. A vizsgálatot 354 belga és holland kis- és közép méretű családi vállalkozásból álló mintán végezték, amihez az adatokat belgiami és hollandiai adatbázisokból gyűjtötték. Tanulmányuk megállapítása, hogy a család a vállalkozói folyamat fontos eleme, ami lehet a vállalkozás hajtómotorja, de akár korlátozhatja is a vállalkozói tevékenységet. Szerintük a szocio-emocionális vagyon az egyik legfontosabb korlátozó tényező a családi vállalkozásokban. A másik következtetésük, hogy fontos megérteni a családi vállalkozások érzelmi aspektusait, mert az érzelmek befolyásolhatják a családi vállalkozások döntéshozatali folyamatát (Goel et al., 2013).

Részben ehhez a gondolatmenethez áll közel Schepers és munkatársai (2014) közelítési módja. A szerzők abból a feltevésből indultak ki, hogy a szocio-emocionális vagyon megtartására való törekvés gátolhatja, hogy a családi vállalkozás vállalkozói orientációja pozitív hatást fejtsen ki a teljesítményre. A 232 elemes mintát a belgiami családi vállalkozások adatbázisából gyűjtötték. Lineáris regresszió analízissel elemezték a felmérésük eredményét, ami megerősítette, hogy csökken az a pozitív hatás, amit a vállalkozói orientáció a pénzügyi teljesítményre gyakorol, ha a szocio-emocionális vagyon megőrzésének szintje nő (Schepers et al., 2014). Ez a vizsgálati eredmény is azt a feltevést támasztja alá, hogy a szocio-emocionális vagyon bizonyos helyzetekben negatív hatással van a családi vállalkozás teljesítményre és tevékenységére. A vizsgálatuk arra is rávilágított, hogy az életciklusuk érett fázisában lévő családi vállalkozásokban a szocio-emocionális vagyon jelentősége csökkenni kezd. Ugyanezt tapasztalták a cégméret növekedése esetén is (Schepers et al., 2014).

A szocio-emocionális vagyon típusai

Miller és Le Breton-Miller (2014) tanulmányukban a szocio-emocionális vagyon számos lehetséges típusát azonosították. Ide sorolták a vállalkozásnak azokat az adottságait, hogy képes a család hírnevét és társadalmi státusát javítani a közösségben a vállalkozás hozzájárulása révén, a céges pénzügyi forrásokat felhasználja a család vagy a gyermekek javára, értékes karrierlehetőségeket biztosít a családtagok számára, valamint, hogy erősíti a családi öntudatot (Miller & Le Breton-Miller, 2014). Azonban felvetették azt is, hogy néha olyan jelenségeket is a szocio-emocionális vagyon megőrzésére tett erőfeszítésnek tulajdonítanak, amelyek ténylegesen más tevékenység eredményeképpen alakultak ki. Példaként a diverzifikáció korlátozását, a kockázatvállalást és az adósságot említették, mivel előfordulhat, hogy ezek nem a szocio-emocionális vagyon védelmének köszönhetőek, hanem motivációjuk ténylegesen a rövid távú pénzügyi megtérülés elérése volt. A szerzők véleménye szerint ilyen esetben további bizonyítékokra van szükség ahhoz, hogy a szocio-emocionális vagyon hatását egyértelműen igazolni lehessen (Miller & Le Breton-Miller, 2014).

A szocio-emocionális vagyont további értelmezéséhez egy általuk kidolgozott alaptipológiát javasoltak, amelynek keretében a szocio-emocionális vagyont (SEW) prioritásait két fő kategóriába sorolták abból kiindulva, hogy bizonyos prioritások kisebb, rövid távú haszonnal járnak a vállalkozásra nézve, míg más prioritások haszna szélesebb körű és hosszú távon éreztetik hatásukat. Az előző kategóriát korlátozott SEW-nak, míg az utóbbit kiterjesztett SEW-nak nevezték (Miller & Le Breton-Miller, 2014; Makó et al., 2018).

A korlátozott SEW vonatkozásában az alábbi jellemzőket azonosították a szerzők: a tipikus prioritást az állandó munkahelyi biztonság jelenti, valamint, hogy minden családtag hozzáférhet a cég erőforrásaihoz. A közvetlen család tekinthető kiemelt érdekelt félnek és az irányítási rendszereket a család dominanciája jellemzi a vezetésben és a kormányzásban is függetlenül attól, hogy az érintett családtagok milyen képességekkel rendelkeznek. A stratégiai eredményeket illetően tipikus a stratégiai konzervativizmus vagy stagnálás, ritkán fordul elő a vállalkozásba történő befektetés, jellemző a kockázatkerülés és az, hogy a család inkább kivonja a pénzeszközöket a vállalkozásból. A kereskedelmi eredmények tekintetében kisebb növekedés és rövidebb élettartam figyelhető meg, míg a szocio-emocionális vagyont eredményei szempontjából a nepotizmus, a beágyazottság és a cég családi ellenőrzése dominál. A korlátozott szocio-emocionális vagyonthoz kapcsolható elméletek az ügynökelmélet, a viselkedés alapú ügynökelmélet és a családi altruizmus (Miller & Le Breton-Miller, 2014).

A kiterjesztett SEW esetén a céget támogatni képes és hajlandó, későbbi generációk hosszú távú jóllétének biztosítása a tipikus prioritás. Kiemelt érdekelt félnek már nem csak a közvetlen család számít, hanem a tágabb család, maga a vállalkozás és az összes érdekelt fél. Az irányítási rendszer szempontjából csak a kompetens, motivált családtagok számítanak, illetve a kialakult egyensúly a családi és nem családi vezetők és igazgatók között. A stratégiai eredményeket a termékekbe, folyamatokba és magába a vállalkozásba történő nagyvonalú befektetés, valamint a vállalkozás megújítása jellemzi. A kereskedelmi eredményeket a kiváló növekedés és hosszú élettartam tükrözi, míg a SEW eredmények abban nyilvánulnak meg, hogy a család büszke a felajánlásokra, valamint az érdekelt felekkel és a közösséggel ápolta kapcsolataira. A kiterjesztett SEW esetén a stewardship és a stakeholder-elmélet, valamint a fenntarthatóság említhető meg kapcsolódó teóriaként (Miller & Le Breton-Miller, 2014).

A SEWi skála

Jelentős lépésnek tekinthető Debicki és munkatársai (2016) tanulmánya, melyben a szerzők bemutatták a szocio-emocionális vagyont fontosságának méréséhez kidolgozott SEWi (socio-emotional wealth importance) skálát. Véleményük szerint a szocio-emocionális vagyont vállalkozásra gyakorolt hatása főként annak köszönhető, hogy a vállalkozó család tagjai milyen mértékben tekintik fontosnak annak megőrzését és megszerzését. Ezzel indokolták, hogy a mérési skála a SEW fontosságára és nem a SEW szintjére fókuszál. A skálával mérhetővé válik, hogy a szocio-emocionális vagyont fontossága miként befolyásolja a családi vállalkozás stratégiai viselkedését, valamint a SEW fontosságában megjelenő különbségek hogyan eredményeznek heterogén stratégiai viselkedést a családi vállalkozások között (Debicki et al., 2016). A skála többszörös tesztelése után a kezdeti 24

tételből három dimenzióra és azokon belül kilenc tételre redukálták a mérés szempontjait, az alábbiak szerint:

- Családi ismertség: 1. A család elismerése a helyi közösségben a cég nagylelkű cselekedeteiért; 2. A társadalmi tőke felhalmozása és megőrzése; 3. A család hírnevének fenntartása a vállalkozáson keresztül
- Családi folytonosság: 1. A család egységének fenntartása; 2. A családi dinasztia megőrzése a vállalkozásban; 3. A családi értékek megőrzése a vállalkozás működtetése révén
- Családi gazdagodás: 1. A vállalkozásban nem közreműködő családtagok boldogsága; 2. A családi harmónia fokozása a vállalkozás működtetésével; 3. A család igényeinek figyelembevétele vállalkozás döntéshozatali folyamatában (Debicki et al., 2016)

A jövőben további vizsgálatok szükségesek annak bizonyítására, hogy a SEWi skála valóban egzakt módon használható-e a családi vállalkozások szocio-emocionális vagyónak mérésére.

Összegzés

A szocio-emocionális vagyón koncepciója fontos mérföldkő a családi vállalkozások kutatásában, és nagymértékben hozzájárult a családi vállalkozások egyedi jellemzőinek megértéséhez. Megjelenése óta komoly előrelépések történtek a szocio-emocionális vagyón szerepének és elméleti kereteinek megértésében (Jiang et al., 2018). A nagyszámú tanulmány és kutatás számos aspektussal bővítette a SEW koncepcióját, de még mindig vannak megoldatlan, nem kellő tudományos szigorúsággal tisztázott kérdések vele kapcsolatban. Azonban az kijelenthető, hogy a SEW a családi vállalkozás kutatás egyik legfontosabb pillérének tekinthető.

Jelen tanulmány áttekintette a szocio-emocionális vagyonnal kapcsolatos legtöbbet hivatkozott és legfontosabbnak tekintett szakirodalmak jelentős részét, a teljesség igénye nélkül. Az írás bemutatta a szocio-emocionális vagyón elméletének több lényeges elemét, amiket érdemes lenne a magyarországi családi vállalkozások körében empirikus vizsgálat keretében vizsgálni, különös tekintettel arra, hogy a szocio-emocionális vagyón megőrzésének célja hatást gyakorol-e a családi vállalkozások generációváltására.

Irodalomjegyzék

- Arregle, J., Duran, P., Hitt, M. A., & van Essen, M. (2017). Why Is Family Firms' Internationalization Unique? A Meta-Analysis. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 41(5), 801–831. doi:10.1111/etap.12246.
- Berrone, P., Cruz, C., Gomez-Mejia, L. R., & Larraza-Kintana, M. (2010). Socioemotional Wealth and Corporate Responses to Institutional Pressures: Do Family-Controlled Firms Pollute Less? *Administrative Science Quarterly*, 55(1), 82–113. <https://doi.org/10.2189/asqu.2010.55.1.82>
- Berrone, P., Cruz, C., & Gomez-Mejia, L.R. (2012). Socioemotional Wealth in Family Firms: Theoretical Dimensions, Assessment Approaches, and Agenda for Future Research. *Family Business Review*, 25(3), 258–279. doi:10.1177/0894486511435355.
- Chrisman, J.J., Chua J.H., De Massis, A., Frattini, F., & Wright, M. (2015). The ability and willingness paradox in family firm innovation. *Journal of Product Innovation Management*, 32(3), 310–318. doi:10.1111/jpim.12207.

- Chrisman, J.J., & Patel, P.C. (2012). Variations in R&D investments of family and nonfamily firms: Behavioral agency and myopic loss aversion perspectives. *Academy of Management Journal*, 55(4), 976–997. doi:<https://doi.org/10.5465/amj.2011.0211>.
- Daspit, J.J., Madison, K., Barnett, T., & Long, R.G. (2018). The emergence of bifurcation bias from unbalanced families: Examining HR practices in the family firm using circumplex theory', *Human Resource Management Review*, 28(1), 18–32. doi:10.1016/j.hrmr.2017.05.003.
- Debicki, B.J., Kellermanns, F.W., Chrisman, J.J., Pearson, A.W., & Spencer, B.A. (2016). Development of a socioemotional wealth importance (SEWi) scale for family firm research. *Journal of Family Business Strategy*, 7(1), 47–57. doi:10.1016/j.jfbs.2016.01.002.
- Dekker, J., Lybaert, N., Steijvers, T., & Depaireet, (2015). The Effect of Family Business Professionalization as a Multidimensional Construct on Firm Performance. *Journal of Small Business Management*, 53(2), 516–538. doi:10.1111/jsbm.12082.
- De Massis, A., Di Minin, A., & Frattini, F. (2015). Family-driven innovation: Resolving the paradox in family firms. *California Management Review*, 58(1), 5–19. doi:10.1525/cm.2015.58.1.5.
- Duran, P., Kammerlander, N., Van Essen, M., & Zellweger, T. (2016). Doing more with less: Innovation input and output in family firms. *The Academy of Management Journal*, 59(4), 1224–1264. doi:10.5465/amj.2014.0424.
- Goel, S., Voordeckers, W., Van Gils, A., & Van den Heuvel, J. (2013). CEO's empathy and salience of socioemotional wealth in family SMEs - The moderating role of external directors. *Entrepreneurship and Regional Development*, 25(3–4), 111–134. doi:10.1080/08985626.2012.710262.
- Gómez-Mejía, L. R., Haynes, K. T., Núñez-Nickel, M., Jacobson, K. J. L., & Moyano-Fuentes, J. (2007). Socioemotional Wealth and Business Risks in Family-controlled Firms: Evidence from Spanish Olive Oil Mills. *Administrative Science Quarterly*, 52(1), 106–137. <https://doi.org/10.2189/asqu.52.1.106>.
- Gómez-Mejía, L.R., Cruz, C., Berrone, P., & De Castro, J. (2011). The Bind that ties: Socioemotional wealth preservation in family firms. *Academy of Management Annals*, 5(1), 653–707. doi:10.1080/19416520.2011.593320.
- Jiang, D. S., Kellermanns, F. W., Munyon, T. P., & Morris, M. L. (2018). More Than Meets the Eye: A Review and Future Directions for the Social Psychology of Socioemotional Wealth. *Family Business Review*, 31(1), 125–157. <https://doi.org/10.1177/0894486517736959>.
- Kálmán, A. (2020). Az intellektuális tőke utódlása egy családi kisvállalkozásnál. *Prosperitas*, 7(2), 36–48. doi:10.31570/prosp_2020_02_3.
- Kárpáti, Z. (2021). Családi vállalatok professzionalizálódása - szisztematikus szakirodalmi áttekintés. *Veze-téstudomány / Budapest Management Review*, 52(3), 53–65. doi:10.24940/theijhss/2021/v9/i6/hs2106-048.
- Kellermanns, F.W., Eddleston, K.A., & Zellweger, T.M. (2012). Extending the Socioemotional Wealth Perspective: A Look at the Dark Side. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 36(6), 1175–1182. doi:10.1111/j.1540-6520.2012.00544.x.
- Kontinen, T., & Ojala, A. (2012). Internationalization pathways among family-owned SMEs'. *International Marketing Review*, 29(5), 496–518. doi:10.1108/02651331211260359.
- Madison, K., Daspit, J.J., Turner, K., & Kellermanns, F.W. (2018). Family firm human resource practices: Investigating the effects of professionalization and bifurcation bias on performance. *Journal of Business Research*, 84(March 2018), 327–336. doi:10.1016/j.jbusres.2017.06.021.
- Makó, C., Csizmadia, P., & Heidrich, B. (2018). Heart and Soul: Transferring “Socio-emotional Wealth” (SEW) in Family Business Succession. *Journal of Entrepreneurship and Innovation in Emerging Economies*, 4(1), 53–67. doi:10.1177/2393957517749708.
- Miller, D., Amore, M.D., Le Breton-Miller, I., Minichilli, A., & Quarato, F. (2018). Strategic distinctiveness in family firms: Firm institutional heterogeneity and configurational multidimensionality. *Journal of Family Business Strategy*, 9(1), 16–26. doi:10.1016/j.jfbs.2018.01.004.
- Miller, D., & Le Breton-Miller, I. (2014). Deconstructing socioemotional wealth. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 38(4), 713–720. doi:10.1111/etap.12111.
- Miller, D., Le Breton-Miller, I., & Lester, R.H. (2013). Family Firm Governance, Strategic Conformity , and Performance : Institutional vs . Strategic Perspectives. *Organization Science*, 24(1), 189–209. doi:<https://doi.org/10.1287/orsc.1110.0728>.

- Mosolygó-Kiss, Á., Heidrich, B., & Chandler, N. (2022). Apám nehéz álmodni? A társas-érzelmi vagyon prioritásainak változása a generációváltó családi vállalkozásokban. *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 53(8–9), 115–129. doi:<https://doi.org/10.14267/veztud.2022.08-09.09>.
- Németh, K., & Németh, S. (2019). A szocio-emocionális vagyon és a családi vállalkozások fenntarthatóságának összefüggésrendszere. *Taylor Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Folyóirat*, 11(1), 46–55. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/taylor/article/view/21972>.
- Nordqvist, M., Sharma, P., & Chirico, F. (2014). Family firm heterogeneity and governance: A configuration approach. *Journal of Small Business Management*, 52(2), 192–209. doi:10.1111/jsbm.12096.
- Odom, D.L., Chang, E.P.C., Chrisman, J.J., Sharma, P., & Steier, L. (2019). The Most Influential Family Business Articles from 2006 to 2013 Using Five Theoretical Perspectives. In E. Memili & C. Dibrell (Eds), *The Palgrave Handbook of Heterogeneity among Family Firms* (pp.41-67). Palgrave Macmillan, Cham. doi:10.1007/978-3-319-77676-7_3.
- Schepers, J., Voordeckers, W., Steijvers, T., & Laveren, E. (2014). The entrepreneurial orientation-performance relationship in private firms: the moderating role of socioemotional wealth', *Small Business Economics*, 43(1), 39–55. doi:<https://doi.org/10.1007/s11187-013-9533-5>.
- Stewart, A., & Hitt, M.A. (2012). Why Can't a Family Business Be More Like a Nonfamily Business?: Modes of Professionalization in Family Firms. *Family Business Review*, 25(1), 58–86. doi:10.1177/0894486511421665.
- Swab, R. G., Sherlock, C., Markin, E., & Dibrell, C. (2020). "SEW" What Do We Know and Where Do We Go? A Review of Socioemotional Wealth and a Way Forward. *Family Business Review*, 33(4), 424–445. doi:10.1177/0894486520961938.
- Thaler, R., Tversky, A., Kahneman, D., & Schwartz, A. (1997). The effect of myopia and loss aversion on risk taking: An experimental test. *Quarterly Journal of Economics*, 112(2), 646–661. doi:10.1162/003355397555226.
- Verbeke, A., & Kano, L. (2012). The Transaction Cost Economics Theory of the Family Firm: Family-Based Human Asset Specificity and the Bifurcation Bias. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 36(6), 1183–1205. doi:10.1111/j.1540-6520.2012.00545.x.
- Wiesz, A. (Szerk). (2021). *Magyar családi vállalatok utódlása*. Budapesti Corvinus Egyetem.
- Wiesz, A., & Drótos, G. (2018). Családi vállalkozások Magyarországon. In Kolosi T. & Tóth I.G. (Szerk.), *Társadalmi riport 2018* (pp. 233-247). Társadalmi Kutatási Intézet Zrt.
- Wiseman, R.M., & Gomez-Mejia, L.R. (1998). A behavioral agency model of managerial risk taking. *Academy of Management Review*, 23(1), 133–153. doi:<https://doi.org/10.5465/amr.1998.192967>.
- Zellweger, T. M., Kellermanns, F. W., Chrisman, J. J., & Chua, J. H. (2012). Family control and family firm valuation by family CEOs: The importance of intentions for transgenerational control. *Organization Science*, 23(3), 851–868. doi:10.1287/orsc.1110.0665.

*Dominek Dalma Lilla – Uricska Erna – Czékmán Balázs –
Bujdosóné Dani Erzsébet – Barnucz Nóra*

A DIGITÁLIS FLOW VILÁGA – EGY KÍSÉRLET ELSŐ EREDMÉNYEI

Absztrakt

Jelen tanulmányban a kiterjesztett valóság és HY-DE modell multimédia alapú módszertan hatását vizsgáljuk a hallgatók szaknyelvi kommunikációjára vonatkozóan, valamint felmérjük, hogy a tanórákon alkalmazott IKT eszközök milyen hatást gyakorolnak a hallgatók bevonódására az élményszerűség, illetve a tanórai feladatok hallgatói képességekhez való illeszkedése (flow állapot) kapcsán. A kísérletet a Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Karán (a továbbiakban: NKE RTK) rendészeti szaknyelvi órák keretében végeztük. Az osztálytermi kutatás (2021/2022/2023) célja elsősorban az alkalmazott technológiák hozzáadott értékének diagnosztizálása a tanulók teljesítményének és motivációjának tükrében. Azt vizsgáltuk, hogy az IKT eszközökkel támogatott tanulás egybeesik-e a tapasztalattal és/vagy a kihívásokkal. Míg a kontrollcsoportban IKT eszközök nélkül, hagyományos módon történt a tananyag elsajátítása, addig az 1. vizsgálati csoportban a HY-DE modell és az AR segítségével valósult meg a tananyag elsajátítása, a 2. vizsgálati csoportban pedig csak az AR-t használtuk tanítási-tanulási célból. Hipotézisünk szerint a technológiák alkalmazásának hatására a hallgatók élményként és kihívásként élik meg az innovatív technológiával támogatott tanórák tanítási-tanulási folyamatát. Mérőeszközök: (1) szókinccs előtti és utáni tudástereszték; (2) a tanulók állapotát mérő áramlási teszt. Az első eredmények szignifikáns különbséget mutatnak a vizsgálati és a kontrollcsoportok között (ANOVA $p < 0,001$). Ez azt jelenti, hogy a tanulók a technológiákkal támogatott tananyag folyamatát élményként fogták fel, ugyanakkor kevésbé tapasztaltak kihívást a feladatokban. A tanulmány a TKP2021-NKTA-51 azonosítószámú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból, a TKP2021-NKTA pályázati program finanszírozásában valósult meg, melynek keretein belül a digitális kompetenciához köthető kutatások is megvalósításra kerültek. Ezek egyike a jelen tanulmányban olvasható kutatás és annak első eredményei.

Kulcsszavak: kiterjesztett valóság; HY-DE modell; FLOW

Bevezetés – elméleti háttér

A kiterjesztett valóság (augmented reality: AR) egyre nagyobb figyelmet kapott az utóbbi két évtizedben. Az AR lehetővé teszi az információk (például szövegek, hangok, animációk, videók, 3D-modellek) rétegzését, melyek alkalmazásával az ismeretszerzés új útjai válnak lehetővé. Az említett jellemző okán a Horizon Report 2011-es jelentése is megerősítette, hogy az AR rövid idő alatt új lehetőségeket biztosíthat a tanítás, tanulás, kutatás, valamint az egyéb kreatív célú felhasználás területén (Avila-Garzon et al., 2021). Az AR előnye abban mutatkozik meg, hogy fizikai tárgyakra vagy környezetekre virtuális tárgyak vagy információk rétegezhető; ennek eredményeképpen egy olyan kevert

valóság (mixed reality) állítható elő, amelyben a virtuális elemek és a valós környezet logikus (meaningful) ötvözésével a tanulási környezet kiterjesztése valósítható meg (Arvanitis et al., 2007). Az AR tanulást és tanítást támogató folyamatainak vizsgálata a neveléstudományi kutatások napjainkban is kedvelt területe. Az AR számos kutatóközösséget mozgat, hiszen olyan gyakorlatokat tesz lehetővé, mely más technológiákkal és megközelítésekkel nem lenne elérhető. Az AR magasfokú szemléltetést, alacsonyabb kognitív terhelést, valamint az interaktivitás új formáit kínálja. Az AR alkalmazások zöme számos tanulási területen felhasználható, úgymint természettudomány, mérnöki tanulmányok és társadalomtudományok (Cipresso et al., 2018; Garzón & Acevedo, 2019). Az AR oktatási célú használatához kapcsolódó kutatások alátámasztották, hogy a kiterjesztett valóság pozitív hatással van a tanulók tanulási eredményeire (Akçayır & Akçayır, 2017; Cano et al., 2019) és motivációjára (Czékmán et al., 2017; Bacca et al., 2018; Arici et al., 2019; Ibañez et al., 2020).

Dunleavy & Dede (2014) szerint az AR tanulást támogató hatása két egymástól független elméleti keretrendszeren, (1) a szituatív tanulás elméletén, és (2) a konstruktivista tanulás elméletén alapszik. A szituatív tanulás elmélete azt állítja, hogy minden tanulás egy konkrét kontextusban történik, valamint a tanulás minőségét az emberek, helyek, tárgyak, folyamatok és a kultúrákon belüli és kultúrák közötti kölcsönhatások jelentik (Brown et al., 1989). Az említett kölcsönhatásokon belül, a tanulás egy közösen kialakított, részvételi folyamat, melyben minden tanuló a saját tevékenységei és a világgal való kapcsolatai által fejlődik (Driscoll, 2000, p. 157). Az immerzív interfészekon keresztül, azaz az egyes szám első személyű megtapasztalást biztosító rendszereken keresztül (pl. fejre erősíthető sisak a virtuális valóság szoftver alkalmazása során) szituatív tanulás fontossága az információátadás miatt kulcskérdés (Dede, 2008; Dede, 2009). Az információátadás (transfer) a különböző szituációkban elsajátított tudás alkalmazását jelenti, ami akkor tekinthető bizonyítottnak, amikor a tanulás megnövekedett teljesítményt, ideális esetben egy valós környezetben alkalmazható tudást eredményez (Mestre, 2002).

A konstruktivista tanulással kapcsolatos elméletek azt feltételezik, hogy a jelentést az egyén szabja meg, nem pedig a világban függetlenül létezik (Dede, 2008). A tanulók már meglévő ismereteik és meggyőződések alapján építik fel új tudásukat, melyeket fejlődési szintjük, korábbi tapasztalataik, valamint szociokulturális háttérük és kontextusuk alakít (Vygotsky, 1978). A tudás beágyazódik abba a környezetbe, amelyben használják; a tanulás magában foglalja az ismeretek reális helyzetekben való elsajátítását (Lave & Wenger, 1991). A valóság személyes értelmezését a tanulók tapasztalataik és a másokkal való interakciók alapján alakítják ki, újszerű és szituáció-specifikus ismereteket hozva létre ezáltal. Mint látható, az AR mint kognitív eszköz vagy pedagógiai megközelítés jól illeszkedik mind a szituatív, mind pedig a konstruktivista elméletekhez, mivel a tanulót egy valós fizikai és társadalmi kontextusban helyezi el, miközben irányítja, segíti és megkönynyíti a részvételi és metakognitív tanulási folyamatokat (Dunleavy & Dede, 2014).

A kétfázisú HY-DE-modell

A digitális világ soha nem látott gyorsaságú térnyerése az élet minden területén változásokat generált. A médiahasználat változása, az információs túlsúly, a vizuális ingerek iránti megnövekedett igény sok tekintetben hatással van az olvasási szokásokra és ezáltal a tanulásra is. Hazai és nemzetközi tanulmányok sokasága foglalkozik az olvasás népszerűségének visszaszorulásával (Fehér & Hornyák, 2011; Németh, 2013; Tóth, 2018), a szövegértés romlásának problematikájával (PISA, PIRLS, országos kompetenciamérés), a tanulási szokások megváltozásával. Mindezek fényében, a fenti objektív statisztikai eredmények figyelembevételével és saját gyakorlati tapasztalatokra támaszkodva, 2014-ben Dani Erzsébet megalkotta a hiper- és mélyfigyelem angol megfelelőinek („hyper” és „deep attention”) első szótagjaiból eredő HY-DE felsőoktatási környezetben alkalmazható oktatási modellt, melynek lényege a következőkön alapul:

- a digitális világban egyre inkább teret nyer a képi gondolkodás, a Gombrich által vizionált „vizuális kor” (Gombrich, 1972) már objektív valóság, melyben a kép fokozatosan átveszi az írott szó szerepét;
- a N. Katherine Hayles (2007) által megalkotott fogalom, nevezetesen a hiperfigyelem egyre inkább háttérbe szorítja azt a mélyfigyelmet, mely elengedhetetlenül szükséges a kognitív folyamatokban;
- a kibertérben az „információs váltóáram” a jellemző, a monomedialitás (vagyis az információs monoáram) egyre inkább visszaszorul, mely a multitasking jelenségét erősíti;
- a Gutenberg utáni olvasásnarratíva meghatározó eleme a digitalizáció, a Rabinowitz-féle (1987) olvasási szabályszerűségek viszont itt is érvényesülnek;
- a S. Greenfield-féle (2009) identitás-forgatókönyvekben központi szerepet tölt be az olvasás mint tevékenység.

A modell célja: a hiperfigyelem hangsúlyos voltának, pozitívumainak kihasználásával, a hiper- és mélyfigyelmi dinamika és a fázisváltások tudatos irányítása, a mélyfigyelem aktiválása annak érdekében, hogy a tanulás eredményes legyen.

A HY-DE két szakaszból áll: az első az oktatói (felsőoktatási környezetben ez az adott kurzus elméleti része), a második az öntevékeny hallgatói (a kurzus szemináriumi része) fázis. Az egymásra épülő szakaszokban az elméleti és a szemináriumi óra is három részre van osztva: 100 perces egyetemi kurzusnál 30+30+40 perc. Az oktatói szakaszban az első 30 percben a multimedialitás, a hiperfigyelem, valamint a Rabinowicz-i figyelem/észlelés, szignifikáció szabályai jellemzőek; a második 30 percben csökkenő multimedialis környezetben a kevert figyelmi állapot és a konfiguráció kerül előtérbe, majd az utolsó 40 percben, a monomedialitás mellett a mélyfigyelmi állapot aktiválódik, érvényesül a koherencia szabálya. Az oktatói szakaszban tehát ugyanaz a tananyag hangzik el, háromszor, a fenti dinamikát és módszertant követve. Az öntevékeny hallgatói szakasz ugyanezen a figyelemváltás-dinamikán alapul, csak ellentétes irányban: a hallgatók olyan feladatot kapnak, melyek „learning by doing” alapokon, de most a mélyfigyelmi aktivitásból kiindulva, a kevert figyelmi fázison át a hiperfigyelmi fázisba vezetnek.

Az egyénekre, vagy csoportokra szabott feladatok megoldásában a Rabinowitz-féle olvasási szabályok is érvényesülnek, hiszen a szövegértés elengedhetetlenül szükséges az adott feladat megoldásához (Dani, 2015).

A HY-DE modell gyakorlati megvalósításai több kurzuson kerültek már tesztelésre, mint például „Az EU intézményrendszere” c. kurzuson a Debreceni Egyetemen, valamint a Magyar Táncművészeti Egyetem Auróra 3., Auróra 4., Tradíció 5.0 1., Tradíció 5.0 2. elnevezésű kurzusai. Utóbbiaknál egy pilot fázis után nem reprezentatív kutatást is végeztünk a HY-DE alapú kurzusok eredményességének mérésére (Dani & Bólya, 2021).

FLOW

A pozitív pszichológia irányzat minden tanulási helyzethez az ember érzelmei által meghatározott viszonyulást tekinti a tanulás kiindulópontjának. Ezt azzal magyarázzák a kutatók, hogy a diákok minden helyzethez valamilyen érzést, vagy érzelmet társítanak. Ez egy olyan lehetőség, mellyel az oktató élhet a tanóráján. A digitális élményekhez köthető tanulás kiválthatja a flow csatornába való bekerülést, ezáltal elérve a flow élményt. Fontos, hogy az oktató elkerülje a motivátlanságot a tanóráján és olyan oktatásmódszertannal dolgozzon, mely képes fenntartani a hallgatók figyelmét.

A pozitív pszichológia egyik hasznos ismérve a „PERMA” modell, mely Seligman nevéhez köthető. Ez egy mozaikszó, melyhez az alábbi fogalmak társulnak: P=Pleasure, E=Engagement, R=Relationships, M=Meaning és A=Accomplishments. Seligman véleménye szerint öt különböző tényező járul a jóllét megtapasztalásához, melyek a következők: 1. pozitív érzelmek, 2. elmélyülés, 3. kapcsolatok, 4. értelmes élet, 5. elért eredmény (Seligman, 2011). A fentiek alapján megállapítható, hogy a pozitív lelkiállapot kialakulásához szükséges a külső és a belső feltételek együttese. A külső feltétel az oktatási intézmény, ahol az egyén megvalósíthatja céljait, míg a belső feltétel a pozitív érzések, illetve az örömmel végzett tevékenységek megléte. A pozitív pszichológia a tanulásban és a fejlődésben lelt örömet, az önbecsülést, a siker jutalomként való megélését, a fejlődés érdekében tett aktív erőfeszítést és a kíváncsiság fontosságát hangsúlyozza (Pléh, 2012; Seligman, 2011).

Csíkszentmihályi szerint (2001) a flow vagy az élmény elérését az emberek többsége a külső körülmények megváltozásától várja. Ha keressük a kihívásokat, akkor élhetjük át az élmény pillanatot. A flow-t Csíkszentmihályi szerint, csak akkor érhetjük el, ha az ilyen kihívások elérése újabb vágyakat szül. A tudati kontroll elérésnek nagyon sokféle módja van, számol be az élménnyel kapcsolatos kutatás, de van egy közös pontjuk, hogy lehetővé teszi a felfedezés örömét. Így nő a hallgató teljesítőképessége, és megtapasztalhat egy komplexebb tudatállapotot, ekkor az Énjének egy fejlettebb fokozatát érheti el, amely fejlődésben rejlik az áramlat-élmény kulcsa (Dominek et al., 2023). Az egyszerű örömtől ez különbözik, hiszen az egyszerű öröm abból fakad, hogy a bennünk lévő elvárások valamelyike kielégült. Csíkszentmihályi szerint, ekkor túl tudunk lépni az elvárton és olyan élményt élünk át, amelyre korábban nem is számítottunk (Csíkszentmihályi, 2001). A flow-élmény megélése csak belülről irányított személyiségnél bontakozhat ki olyan helyzetekben, amelyekben megadatik az önirányítás lehetősége, de ehhez szükséges, hogy célirányos tevékenységet végezzünk, tudjunk fókuszálni és kapjunk visszajelzést.

Ami elengedhetetlen, hogy ne erőlködve akarjuk a céljainkat megvalósítani, hanem könnyedséggel, élménnyel tudjunk eredményeket elérni. A pozitív pszichológia és a flow irányzat képviselői szerint az életnek csak a pozitív oldalát kell hangsúlyozni, tehát az a fontos, hogy az ember képes a boldogságra és az önmegvalósításra, valamint képes ezzel kapcsolatban helyes döntéseket hozni (Seligman & Csíkszentmihályi, 2000; Szondy, 2010).

A hallgatóktól elvárható az állandó figyelem, az önálló gondolkodás és a kreativitás (Dominek, 2021a). Ezen megállapítást megerősítik kutatások, melyek szerint (Barnucz & Labancz, 2017; Dominek & Ceglédi, 2021) a hallgatók digitális környezetben jól érzik magukat, mert ilyenkor kihívásokkal találkoznak, melyek gondolkodásra, problémamegoldásra és együttműködésre készítik őket, ezáltal fejlesztve kompetenciáikat és kreativitásukat. A digitális kreatív tartalmú oktatás egyik célja, hogy a hallgatók a flow csatornába bekerüljenek és átéljék a flow élményt. Ezen megállapítást erősíti a flow alapú pedagógiai modell (Dominek, 2022), miszerint például a kreativitás vagy épp a rugalmas és kritikus gondolkodás tanórai fejlesztésével az oktató képes elérni, hogy a hallgatók a flow csatornába kerüljenek (lásd az 1. számú ábrát).

1. ábra: Flow alapú pedagógiai modell

Forrás: Dominek, 2022, p. 77

A kutatás relevanciája

A kutatás relevanciája a tesztelni kívánt eszközök/módszerek adaptálhatóságában és fenntarthatóságában rejlik. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem új Intézményfejlesztési Tervezetének (2020–2025) (a továbbiakban: IFT) célja az oktatás minőségére és hatékonyságára vonatkozó hallgatói elégedettség növelése. A tervezetben megjelenik az élménypedagógia és a felsőoktatás modernizálása az idegennyelv-tanulás ösztönzésének

céljából, amely egyrészt a hallgatóközpontú oktatás, másrészt a digitális műveltség fejlesztésével valósulhat meg (Uricska, 2020). Az IFT-ben foglaltak szerint a képzések eredményessége a nyelvtanulás ösztönzésében és a motiváció növelésében/fokozásában rejlik. A tervezetben irányelvek megfogalmazására kerül sor az egyetemi polgárok digitális kompetenciáinak fejlesztésére és mérésére vonatkozóan, amelyek megvalósításához felhasználóbarát informatikai szolgáltatások szükségesek. A felsőoktatás modernizálására való törekvés célja – az elavult képzési tradíciók helyett – az új hallgatói generációk digitális tanulási szokásait/képességeit megértő oktatói attitűdváltás és kompetenciafejlesztés támogatása.

A technológia módszertani alkalmazásának pozitív megítélése nyomán terveink szerint egy módszertani útmutató és ajánlás kerül elkészítésre, mely akár a szaknyelvoktatáson túl más karok lektorátusai és/vagy tantárgyak esetében is sikeresek lehetnek. A kutatás jó kezdeményezés lehet a rendészeti szakmai nyelvoktatás hazai fejlesztésére irányuló javaslatok megfogalmazására és azok gyakorlati alkalmazására irányuló törekvések elindítására. A kutatás pozitív hozadéka lehet az eredményes angol nyelvű kommunikációhoz szükséges általános, kommunikatív (nyelvi, szociolingvisztikai, pragmatikai) kompetenciák és a digitális kompetencia fejlesztése (Uricska, 2023).

Mivel a 21. században megjelenő pozíciók ellátásához a digitális és kommunikációs kompetenciák fejlesztése elengedhetetlen, ezért ennek fejlesztése érdekében innovatív jó gyakorlatokra épülő kutatást valósítunk meg az NKE RTK rendészeti szaknyelvet tanuló hallgatók körében. A kutatás célja a hallgatók aktuális szaknyelvi és szakmai (digitális) kommunikációs szintjének felmérése és annak fejlesztése a szaknyelvi órák keretében. Az általunk vizsgálni kívánt nyelvtanulást támogató eszközök/módszerek a kiterjesztett valóság (Czékmán, 2017) és a HY-DE modell (Dani, 2014) tanórai alkalmazása. A HY-DE modell alkalmazásával a hallgatók hiperfigyelmének megragadása a cél, melyhez multi-mediális környezet megteremtésére van szükség, míg az AR tanórai használatával tartalomfogyasztás és -előállítás megfigyelésére és mérésére koncentrálunk, melynek során aktív és interaktív szemléltetés valósulhat meg, illetve alkalmazásával a hallgatók problémamegoldó és térbeli képessége kiválóan fejleszthető, valamint az interaktivitásnak köszönhetően lehetőség van a hallgatói felfedezés tanórai megtapasztalására is.

Az említett eszközökkel/módszerekkel támogatott szaknyelvi tanítás-tanulás kiemelt célja egyrészt a feldolgozásra kerülő témakör terminológiájának elsajátítása és gyakorlása, másrészt a résztvevők kreativitásának, motivációjának és alkotói tevékenységének támogatása a képzést vezető oktató irányító és monitorozó szerepkörének érvényesítésével, valamint a kommunikáció fejlesztése. Célunk egy konstruktív tanulási környezet létrehozása, ahol a hallgatók „aktív alakítói” és nem „elszenvedői” a foglalkozásoknak, miközben együtt dolgozhatnak, és segíthetik egymást, továbbá változatos eszközöket és információs forrásokat használhatnak a tanulási célok és a problémamegoldó tevékenységek eléréséhez. A tanórán számítógéppel- és mobil eszközökkel támogatott tanítás-tanulás (computer and mobile-assisted teaching and learning) valósul meg, aminek köszönhetően a hallgatók különböző műveleteket, tartalomfejlesztéseket végeznek, ezzel fejlesztve a nyelvtanuláshoz szükséges skillek mellett a digitális kompetencia területét is (Ürmösné et al., 2021).

A kutatás bemutatása

Jelen kutatásban az NKE RTK rendészeti szaknyelvi képzésén megvalósuló digitális eszközökkel támogatott angol szaknyelvi órák hasznosíthatóságának megítélését vizsgáljuk nappali képzésben részt vevő rendészettudományi karon tanuló hallgatók körében. A kutatás az NKE új Idegennyelvi Fejlesztési Tervének részét képezi, amely a Rektori Tanács által is elfogadásra került. A kutatást 2021/2022/2023-as akadémiai tanévben végeztük, amely két egymásra épülő szakaszból állt: (1) osztálytermi kutatás (megfigyelés és kísérlet hat 90 perces gyakorlati óra keretében); (2) kvantitatív kutatás, mely alatt egyrészt az osztálytermi kutatást megelőző tanulási stílust vizsgáló kérdőíves felmérést, mely jelen tanulmányban nem kerül bemutatásra, másrészt pedig a tesztórák végén kivitelezett hallgatói flow állapotot mérő kérdőíves kutatást értjük. Az osztálytermi kutatás során a vizsgálni kívánt nyelvtanulási eszközök/módszerek hatékonyságának teszteléséhez a HY-DE modellt (Dani, 2014), és a kiterjesztett valóság szoftvert alkalmaztuk. Az osztálytermi kutatás vizsgálati csoportok (tesztcsoportok) és kontrollcsoportok bevonásával történt (N=33). A vizsgálatba bevont első- és másodéves hallgatók B2 középfokú nyelvvizsgálóval rendelkeztek. A kontrollcsoportban (másodéves hallgatók) hagyományos módszerekkel, technikai eszközök nélkül történt az oktatás (n=10); az egyik vizsgálati csoportban (másodéves hallgatók) a HY-DE modell és az AR szoftver integrálásával fejlesztettük a hallgatók szókincsét, kommunikációs képességét és digitális kompetenciáját (n=11), míg a másik vizsgálati csoportban (első éves hallgatók) csupán az AR szoftvert alkalmaztuk a tananyag elsajátításához (n=12). A kísérlet keretein belül két rendészeti szaknyelvi tananyag került feldolgozásra az említett módon és módszerek bevonásával. A két tesztelés (hat 90 perces tanóra) oktatója minden esetben azonos. A rendészeti témakörök a Közrendvédelmi és a Bűnügyi szolgálati ághoz tartoznak. Az első tananyagfejlesztés nyilvános események kapcsán felmerülő rendőri intézkedésekre fókuszált, illetve a futball huliganizmus témáját is érintette (Policing of Public Events – Football Hooliganism), míg a másik a kábítószer fajtáit és a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményeket tárgyalta (Using Drugs).

Vizsgálatunkban arra kerestük a választ, hogy a hagyományos vagy az internet alapú megoldások/eszközök segítik-e jobban a szaknyelvi terminus technikusok elsajátítását a szaknyelvi órák keretében. Vizsgáltuk, hogy hogyan hat a HY-DE alapú multimediális környezet megteremtése és az AR alkalmazása a szaknyelvi és szakmai (digitális) kommunikáció fejlesztésére. Kutattuk, hogy milyen nyelvi képességterületek fejleszthetők leginkább a digitális technológia segítségével, illetve, hogy hogyan hat a flow állapota a szaknyelvtanításra, a terminus technikusok és általában a szaknyelvi és szakmai kommunikáció elsajátíthatóságára. Végül egy Flow-Állapot Kérdőív (a továbbiakban: FÁK) segítségével mértük a hallgatók tanórai flow állapotát. Feltételezésünk szerint a tesztelni kívánt eszközök/módszerek szaknyelvi órák keretében történő alkalmazásának várható eredményeinek és hozzáadott értékének köszönhetően jól fejleszthető a hallgatók szókinccstudása (Barnucz, 2022), továbbá tanórai alkalmazásuk pozitív hatással van a kommunikáció és a digitális kompetencia fejlődésére is (Uricska, 2020), mely bizonyos mértékben együtt jár a rendészeti szaknyelvi ismeretek hatékonyabb rögzítésével és elmélyítésével.

Jelen tanulmányban a tesztelések során vizsgált flow állapot teszt eredményeit mutatjuk be. A tesztelt módszerekkel támogatott jógyakorlatok eredményessége a nyelvtanulás ösztönzésében és a motiváció fokozásában rejlik, amelynek mértékét a FÁK segítségével véljük igazolni (koncentráció, fókuszálás növekedésével párhuzamosan növekszik a motiváció mértéke is), melyet a vizsgálati és kontrollcsoport hallgatói is kitöltöttek a tesztórák végén.

A kutatás mérőeszközei

(1) A pilot kutatás elején vizsgáltuk a hallgatók tanulási stílusát. Ehhez a 44 kérdésből álló Felder-Soloman-féle tanulási stílus kérdőívet alkalmaztuk, amely megfelel a jóságkritériumoknak: (1) objektivitás, (2) érvényesség (validitás), (3) a megbízhatóság (reliabilitás).

(2) A vizsgálat elején és végén egy-egy saját szerkesztésű tudásszintmérő teszt segítségével mértük a hallgatók aktuális szaknyelvi szókincsét. Minden tesztórát követően (2 alkalom) mértük a hallgatók flow állapotát a Dominek Dalma által adaptált Magyaródi és társai révén validált 20 itemes FÁK¹ segítségével (Dominek & Barnucz, 2021).

Az eredmények statisztikai elemzése során leíró statisztikára, összefüggés-vizsgálatokra, és különbözőségvizsgálatokra került sor.

A flow állapot mérőeszközének bemutatása

Jelen tanulmányban a két tesztelésben részt vevő (vizsgálati és a kontrollcsoport) hallgatók flow állapotára irányuló eredményeket mutatjuk be. A tesztórák végén kértük a FÁK kitöltését a tanórákon részt vevő hallgatóktól. A kérdőívet kitöltők 20 állítással találkoznak, és ezekről kell megítélniük egy ötfokozatú Likert-skála segítségével, hogy mennyire illik rájuk az adott állítás (1 azt jelenti, hogy „egyáltalán nem illik, míg az 5 azt, hogy nagyon illik az adott személyre). A 20 itemes flow állapot mérésére szolgáló kérdéssor (Magyaródi et al., 2013) két faktor szerint osztható fel. Az első faktor a 'kihívás-készség egyensúly' témához kapcsolódó jellemzőket méri, melyhez 11 változó tartozik,¹ míg a második faktor az 'egybeolvadás az élménnyel' összegző elnevezést viseli (Dominek et al., 2023), ehhez pedig a maradék 9 változó tartozik² (Dominek & Barnucz, 2022). A két faktor mérőszámai úgy alakulnak, hogy mindegyikhez összesített pontszámokat rendelünk a hozzájuk tartozó itemek pontjaiból képezve (1-5), majd ezeket átlagoljuk faktoronként. Így az első faktor esetében a maximálisan elérhető átlagpont 55, míg a második faktornál pedig 45 (a második faktorhoz tartozó kérdések közül kettő, az 5. és a 18. fordított irányú, ezért a pontozás épp ellenkezőleg történik). A pontszámok mellett százalékot is számítunk a két mutatószámból, amely megmutatja, hogy az adott csoport tagjai mennyire kerülnek közel a flow állapothoz. Természetesen a mutatószámok csak az általunk használt keretrendszeren belül értelmezhetők, hiszen a flow állapot mérésére nincs egyetemesen elfogadott mérőeszköz, ahogy az is a kutatók személyes meglátásain múlik, hogy milyen átlagértéktől, milyen százalékos aránytól tekintik sikeresnek, elfogadhatónak a visszaérkező adatokat. Magyaródi és munkatársai (2013) szerint az áramlat-élmény két

¹ A kihívás-készség egyensúly faktorhoz tartozó kérdések: 1, 2, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17

² Az egybeolvadás az élménnyel faktorhoz tartozó kérdések: 3, 4, 5, 9, 10, 11, 18, 19, 20

alaptényezője: a személy készségeinek és a helyzet által támasztott kihívásnak az egyensúlya, valamint az élménybe való belemerülés, az azzal való egybeolvadás. Az adatokat SPSS program segítségével elemeztük és annak segítségével írtuk le a kutatásunk eredményeit.

Eredmények

A kísérlet során tesztelésenként azonos témák feldolgozása zajlott (két tesztelés – hat 90 perces tesztóra), de különböző manipulációval, melynek eredményességét a FÁK mérőeszközzel mértük. Az első tesztelés (vizsgálati csoport 1: 2021 őszi félév; vizsgálati csoport 2021 őszi félév; kontrollcsoport: 2023 tavaszi félév) eredményeiből kiolvasható, hogy a vizsgálati csoportok flow állapotát illetően nincs különbség, mindkét csoport hallgatói mély (80% feletti) flow állapotba kerültek a manipulációnak köszönhetően. Az első vizsgálati csoport hallgatóinak körében – akik a tanóra első részében a HY-DE modell alkalmazásával jutottak hozzá a tananyaghoz tartozó információhoz, majd a tanóra második részében pedig az AR támogatásával történt a tanóra első részében megszerzett tudásanyag alkalmazása – az élménnyel való egybeolvadás 80% feletti, ahogy a kihívás-készség egyensúly érték is 85% feletti eredményt produkált. A második vizsgálati csoport hallgatóinak körében – ahol a tanóra első részében papír alapú ismeretátadás történt, majd a tanóra második részében pedig az AR integrálásával történt a tanóra első részében megszerzett tudásanyag alkalmazása – az élménnyel való egybeolvadás 82% feletti, ahogy a kihívás-készség egyensúly érték is 83% feletti eredményt hozott, míg a kontrollcsoport hallgatóinak körében (AR és HY-DE modell alkalmazása nélkül) nem történt bevonódás a tananyag közvetítése és annak elsajátítása során egyik faktorcsoporthoz sem (80% alatti értékek) (lásd 1. sz. táblázat).

1. táblázat: FÁK eredmények, tesztelés#1

	n	Átlag	Százalék	Szórás	Csoport
Kihívás-készség egyensúly	12	46,92	85,31	6,32	Vizsgálati csoport
Egybeolvadás az élménnyel	12	36,42	80,93	5,76	Vizsgálati csoport
Kihívás-készség egyensúly	11	45,82	83,31	6,98	Vizsgálati csoport
Egybeolvadás az élménnyel	11	37,00	82,22	4,40	Vizsgálati csoport
Kihívás-készség egyensúly	10	36,18	65,78	11,41	Kontrollcsoport
Egybeolvadás az élménnyel	10	20,09	44,65	9,68	Kontrollcsoport

Forrás: saját adatbázis, saját szerkesztés

Annak érdekében, hogy kissé világosabb képet kapjunk a két faktorcsoporthoz tartozó változók kapcsolatáról, azt vizsgáltuk, hogy van-e kapcsolat a két faktor változói között, és ha igen, akkor mennyire szoros. A változók közötti összefüggés a Pearson és/vagy a Spearman-féle korrelációs együttható értékével jellemezhető. A korreláció vizsgálattal kimutatható, hogy mindkét vizsgálati csoport ($p=0,040$; $p=0,054$) és kontrollcsoport ($p=0,027$; $p=0,014$) kapcsán tapasztalható volt szignifikáns összefüggés. A 2. számú táblázat adataiból az látszik, hogy a HY-DE modellel és az AR szoftverrel kezelt csoport hallgatóit jellemző két faktor (kihívás & élmény) korrelációs együttható előjele pozitív, azaz a változók közötti kapcsolat egyenes arányú, valamint a korrelációs együttható értéke $r=0,626$, mely érték > 0 és az 1-hez is közelebb áll, azaz szorosabb kapcsolat jellemzi a két faktorcsoporthoz tartozó változókat.

2. táblázat: A kihívás és az élmény faktorok korrelációja, tesztelés#1 (n=12)

Vizsgálati csoport 1	Érték	Standardizált hiba	T	P
Pearson's R korreláció	0,549	0,221	1,973	0,080
Spearman korreláció	0,626	0,228	2,406	0,040

Forrás: saját adatbázis, saját szerkesztés

A 3. számú táblázat adataiból az látszik egyrészt, hogy az AR szoftverrel kezelt csoport hallgatóit jellemző két faktor (kihívás & élmény) korrelációs együttható előjele pozitív, azaz a változók közötti kapcsolat egyenes arányú. Másrészt a korrelációs együttható értéke $r=0,568$, mely érték $>$ mint 0 és az 1-hez is közelebb áll, azaz szorosabb kapcsolat jellemzi a két faktorcsoporthoz tartozó változókat.

3. táblázat: A kihívás és az élmény faktorok korrelációja, tesztelés#1 (n=11)

Vizsgálati csoport 2	Érték	Standardizált hiba	T	P
Pearson's R korreláció	0,568	0,263	2,184	0,054
Spearman Korreláció	0,213	0,314	0,691	0,505

Forrás: saját adatbázis, saját szerkesztés

A 4. számú táblázat adataiból pedig az látszik, hogy a kontrollcsoport (IKT eszközök nélkül) hallgatóit jellemző két faktor (kihívás & élmény) korrelációs együttható előjele szintén pozitív, azaz a változók közötti kapcsolat egyenes arányú, valamint a korrelációs együttható értéke $r=0,712$, mely érték $>$ mint 0 és az 1-hez is közelebb áll, azaz szorosabb kapcsolat jellemzi a két faktorcsoporthoz tartozó változókat.

4. táblázat: A kihívás és az élmény faktorok korrelációja, tesztelés#1 (n=10)

Kontrollcsoport	Érték	Standardizált hiba	T	P
Pearson's R korreláció	0,659	0,146	2,629	0,027
Spearman korreláció	0,712	0,209	3,045	0,014

Forrás: saját adatbázis, saját szerkesztés

Meglátásaink szerint a 80%-ot meghaladó élménnyel való egybeolvadásra és kihívás-készségre irányuló eredmények azt mutatják, hogy a vizsgálati csoportok tesztóráin alkalmazott IKT eszközök kellően közel hozták a flow állapotot a megkérdezettekhez. Összességében elmondhatjuk, hogy minél magasabb átlagpontot ért el egy csoport, a tagjai annál inkább kerültek flow állapotba a mért cselekvés során. Az első eredmények alapján megállapítható, hogy a hallgatók kihívásként és élményként élték meg az említett eszközök/módszerek tanórai alkalmazását. Feltételezéseink szerint a kísérlet eszközeinek/módszereinek hatására kialakult mély flow állapot pozitív hatással van a hallgatók szókincstudásának, kommunikációs képességük és digitális kompetenciájuk fejlesztésére. Ezen hipotézisek bizonyítására egy következő tanulmányban térünk vissza.

Az 5. számú táblázat a második tesztelés (vizsgálati csoport 1: 2022 tavaszi félév; vizsgálati csoport 2: 2022 tavaszi félév; kontrollcsoport: 2022 őszi félév) során keletkezett eredményeket tartalmazza a hallgatók flow állapotát illetően. A táblázatból szintén kiolvasható, hogy a vizsgálati csoportok flow állapotát illetően nincs különbség, mindkét csoport hallgatói mély (80% feletti) flow állapotba kerültek a manipulációnak köszönhetően. Az első vizsgálati csoport hallgatóinak körében – ahol a tanóra első részében a HY-DE modell alkalmazásával történt az ismeret közvetítése, majd a tanóra második részében

pedig az AR segítségével történt a tanóra első részében megszerzett tudásanyag elmélyítése – az élménnyel való egybeolvadás 86% feletti, míg a kihívás-készség egyensúly érték szintén 89% feletti eredményt produkált. A második vizsgálati csoport hallgatóinak körében – ahol az AR támogatásával történt a tanóra első részében hagyományos módon (IKT eszközök nélkül) megszerzett tudásanyag gyakorlása – az élménnyel való egybeolvadás 87% feletti, míg a kihívás-készség egyensúly érték szintén 87% feletti eredményt hozott. Végül pedig a kontrollcsoport hallgatóinak körében az első teszteléshez hasonlóan nem történt bevonódás az ismeretanyag közvetítése és annak elsajátítása során.

5. táblázat: FÁK eredmények, tesztelés#2

	n	Átlag	Százalék	Szórás	Csoport
Kihívás-készség egyensúly	13	49,38	89,78	4,17	Vizsgálati csoport 1
Egybeolvadás az élménnyel	13	38,77	86,16	5,26	Vizsgálati csoport 1
Kihívás-készség egyensúly	8	47,88	87,05	5,11	Vizsgálati csoport 2
Egybeolvadás az élménnyel	8	39,25	87,22	2,92	Vizsgálati csoport 2
Kihívás-készség egyensúly	10	39,05	71,81	12,93	Kontrollcsoport
Egybeolvadás az élménnyel	10	27,06	61,33	9,38	Kontrollcsoport

Forrás: saját adatbázis, saját szerkesztés

Annak érdekében, hogy világosabb képet kapjunk a két faktorcsoporthoz tartozó változók kapcsolatáról, itt is elvégeztük ugyanazt a vizsgálatot, mint az előző tesztelés során. Megnéztük, hogy van-e kapcsolat a két faktor változói között, és ha igen, akkor mennyire szoros. A változók közötti összefüggéshez ebben az esetben is a Pearson és/vagy a Spearman-féle korrelációs együttható értékét vettük alapul. A korreláció vizsgálattal kimutatható, hogy csak az első vizsgálati csoport ($p=0,044$; $p=0,033$) és a kontrollcsoport ($p=0,022$) kapcsán volt tapasztalható volt szignifikáns összefüggés. A 6. számú táblázat adataiból az látszik egyrészt, hogy a HY-DE modellel és az AR szoftverrel kezelt csoport hallgatóit jellemző két faktor (kihívás & élmény) korrelációs együttható előjele pozitív, azaz a változók közötti kapcsolat egyenes arányú. A tanórára érvényes hallgatói bevonódást vizsgáló faktorok változójának korrelációs együttható értéke $r=0,566$; $r=0,583$ mely értékek $>$ mint 0 és az 1-hez is közelebb állnak, azaz szorosabb kapcsolat jellemzi a két faktorcsoporthoz tartozó változókat.

6. táblázat: A kihívás és az élmény faktorok korrelációja, tesztelés#2 (n=13)

Vizsgálati csoport 1	Érték	Standardizált hiba	T	P
Pearson's R	0,566	0,174	2,276	0,044
Spearman Korreláció	0,583	0,209	2,381	0,036

Forrás: saját adatbázis, saját szerkesztés

A 7. számú táblázat adataiból az látszik, hogy az AR-el támogatott tanórán részt vevő hallgatókat jellemző két faktor korrelációs együttható értéke negatív, azaz a változók közötti kapcsolat fordított arányú. Ezt a faktorok változójának korrelációs együttható értéke is igazolja, hiszen mindkét korrelációs eljárás esetén a korrelációs együttható értéke $>$ mint 0, de nem közelít az 1-hez, hanem inkább a 0-hoz, azaz a két faktorcsoporthoz tartozó változókat nem jellemzi erős kapcsolat.

7. táblázat: A kihívás és az élmény faktorok korrelációja, tesztelés#2 (n=8)

Vizsgálati csoport 2	Érték	Standardizált hiba	T	P
Pearson's R	-0,343	0,328	-0,894	0,406
Spearman Korreláció	-0,289	0,415	-0,740	0,487

Forrás: saját adatbázis, saját szerkesztés

A 8. számú táblázat adataiból pedig kimutatható, hogy a kontrollcsoport (IKT eszközök nélkül) hallgatóit jellemző két faktor (kihívás & élmény) korrelációs együttható előjele pozitív (erősebb mint az AR-el támogatott vizsgálati csoport esetében), azaz a változók közötti kapcsolat egyenes arányú. A korrelációs együttható értéke $r=0,709$, mely érték $>$ mint 0 és az 1-hez is közelebb áll, azaz szorosabb kapcsolat jellemzi a két faktor csoport változóit.

8. táblázat: A kihívás és az élmény faktorok korrelációja, tesztelés#2 (n=10)

Kontrollcsoport	Érték	Standardizált hiba	T	P
Pearson's R	0,709	0,159	2,843	0,022
Spearman Korreláció	0,599	0,258	2,115	0,067

Forrás: saját adatbázis, saját szerkesztés

Egy következő eljárással tovább vizsgáltuk a faktor csoportok közötti összefüggéseket. Az egyváltozós varianciánálízis (ANOVA) vizsgálat eredményei azt mutatják (9. számú táblázat), hogy az első tesztelés alkalmával a két faktor csoport közül csak az egybeolvadás az élménnyel elnevezésű faktor mentén kaptunk szignifikáns összefüggéseket a vizsgálati és a kontrollcsoportok között ($p<0,001$), míg a vizsgálati csoportok között nem mutatkozott szignifikáns eltérés. A kontroll- és a vizsgálati csoportok közötti eltérés mértéke átlagosan -12 pont alatti (kontrollcsoport és a vizsgálati csoport 1 között -11,17 pont, míg a kontrollcsoport és a vizsgálati csoport 2 között pedig -11,65 pont az eltérés mértéke).

9. táblázat: Egybeolvadás az élménnyel faktor és az első tesztelés során részt vevő csoportok közötti összefüggések, varianciaanalízis (ANOVA)

Csoportok	Csoportok	Átlagpontok	P
Kontrollcsoport	Vizsgálati csoport 1	-11,16923*	0,001
	Vizsgálati csoport 2	-11,65000*	0,002
Vizsgálati csoport 1 (HY-DE +AR)	Kontrollcsoport	11,16923*	0,001
	Vizsgálati csoport 2	-,48077	0,985
Vizsgálati csoport 2 (AR)	Kontrollcsoport	11,65000*	0,002
	Vizsgálati csoport 1	,48077	0,985

Forrás: saját adatbázis, saját szerkesztés

A második tesztelés alkalmával az egyváltozós varianciánálízis (ANOVA) vizsgálat eredményei szignifikáns összefüggést jeleznek mind az egybeolvadás az élménnyel, mind a kihívás-készség egyensúly faktor mentén ($p<0,001$). A 10. számú táblázat adataiból az látszik, hogy a kihívás-készség egyensúly elnevezésű faktor vonatkozásában csupán a

vizsgálati csoport 1. és a kontrollcsoport között volt tapasztalható szignifikáns összefüggés. A két csoport átlagpontjai között az eltérés mértéke átlagosan -10,73.

10. táblázat: A kihívás-készség egyensúly faktor és a második tesztelés során részt vevő csoportok közötti összefüggések, varianciaanalízis (ANOVA)

Csoportok	Csoportok	Átlagpontok	P
Kontrollcsoport	Vizsgálati csoport 1	-10,73485*	0,036
	Vizsgálati csoport 2	-9,63636	0,090
Vizsgálati csoport 1 (HY-DE +AR)	Kontrollcsoport	10,73485*	0,036
	Vizsgálati csoport 2	1,09848	1,000
Vizsgálati csoport 2 (AR)	Kontrollcsoport	9,63636	0,090
	Vizsgálati csoport 1	-1,09848	1,000

Forrás: saját adatbázis, saját szerkesztés

Az egybeolvadás az élménnyel elnevezésű faktor vonatkozásában pedig szignifikáns összefüggés volt kimutatható mindkét vizsgálati csoport és a kontrollcsoport között (11. számú táblázat). Az eltérés mértéke átlagosan -17 pont alatti volt (kontrollcsoport és a vizsgálati csoport 1 között -16,32 pont, míg a kontrollcsoport és a vizsgálati csoport 2 között pedig -16,90 pont az eltérés mértéke).

11. táblázat: Egybeolvadás az élménnyel faktor és a második tesztelés során részt vevő csoportok közötti összefüggések, varianciaanalízis (ANOVA)

Csoportok	Csoportok	Átlagpontok	P
Kontrollcsoport	Vizsgálati csoport 1	-16,32576*	0,000
	Vizsgálati csoport 2	-16,90909*	0,000
Vizsgálati csoport 1 (HY-DE +AR)	Kontrollcsoport	16,32576*	0,000
	Vizsgálati csoport 2	-0,58333	1,000
Vizsgálati csoport 2 (AR)	Kontrollcsoport	16,90909*	0,000
	Vizsgálati csoport 1	0,58333	1,000

Forrás: saját adatbázis, saját szerkesztés

Az alacsony mértékű eltérés valószínűleg az alacsony elemszámú csoportoknak köszönhető, azonban az okok között a feladatok egyszerűsége is említendő. Mindez azt jelenti, hogy a vizsgálatban részt vevő hallgatók számára ugyan nem jelentett különösebb kihívást a HY-DE modellel és a kiterjesztett valósággal történő ismeretek elsajátítása a tanulási folyamat során, hiszen flow állapotuk leginkább az élményszerzéssel való egybeolvadás mechanizmusa felé mozdult el. A jövőben talán érdemes kevésbé egyszerű feladatokkal alkalmazni az említett eszközöket annak érdekében, hogy ne csak élményhez jussanak, hanem kihívásként élhessék meg a feladatok megoldását.

Összegzés

Az osztálytermi kutatás kiválóan illeszkedik az NKE új Intézményfejlesztési Tervéhez, hiszen a tervezetben többek között az élménypedagógia és a felsőoktatás modernizálásának célja is megjelenik, melyek a szaknyelvi órákon egyrészt a hallgatóközpontú oktatás, másrészt a digitális tudás fejlesztésével valósulhatnak meg. A kutatásba bevont IKT eszközök (HY-DE modell & AR) élményt nyújtottak a hallgatók számára, melynek köszönhetően flow élményben volt részük (Dominek, 2021b). A kísérleti eszközök rendkívül jól alkalmazhatók arra, hogy a tanulók egyrészt monitorozzák az elkészült feladatmegoldásaikat, és visszaemlékezve próbálják beazonosítani nehézségeiket – ahogyan ez a Barnucz–Uricska-féle (2020) metakognitív modell alkalmazása során is megtörténik – miközben a problémamegoldó képesség és a kritikus gondolkodás kiválóan fejleszthető.

Irodalomjegyzék

- Akcayir, M., & Akcayir, G. (2017). Advantages and Challenges Associated with Augmented Reality for Education: A Systematic Review of the Literature. *Educational Research Review, 20*, 1-11. doi: 10.1016/j.edurev.2016.11.002
- Arici, F. Yildirim, P., Caliklar, S., & Yilmaz, M. R. (2019). Research trends in the use of augmented reality in science education: Content and bibliometric mapping analysis. *Computers and Education, 142*(103647). doi: 10.1016/j.compedu.2019.103647
- Arvanitis, T. N., Petrou, A., Knight, J. F., Savas, S., Sotiriou, S., Gargalakos, m., & Gialouri, E. (2007). Human factors and qualitative pedagogical evaluation of a mobile augmented reality system for science education used by learners with physical disabilities. *Personal and Ubiquitous Computing, 13*(3), 243-250. doi: 10.1007/s00779-007-0187-7
- Avila-Garzon, C., Bacca-Acosta, J., Kinshuk, Duarte, J., & Betancourt, J. (2021). Augmented Reality in Education: An Overview of Twenty-Five Years of Research. *Contemporary Educational Technology, 13*(3), 1-29. doi:10.30935/cedtech/10865
- Barnucz, N., Labancz, I. (2017). Az IKT eszközök használatának különbözőségei a felsőoktatásban. *Educatio, 26*(2), 283-290.
- Barnucz, N. & Uricska, E. (2020). Innovatív nyelvtanulási módszerek és módszertan a rendészeti szaknyelvi képzés vizsgálatában. Előtanulmány egy vizsgálathoz. *Új Pedagógiai Szemle, 70*(9-10), 53-63.
- Barnucz, N. (2022). Digitális pedagógia alkalmazásának lehetőségei a rendészeti szaknyelvi órán. *Magyar Rendészet, 22*(2), 183-196. doi:10.32577/mr.2022.2.12
- Bacca-Acosta, J., Baldiris, S., Fabregate, R., & Kinshuk D. (2018). Insights into the Factors Influencing Student Motivation in Augmented Reality Learning Experiences in Vocational Education and Training. *Frontiers in Psychology, 9*(1486). doi: 10.3389/fpsyg.2018.01486
- Brown, J. S., Collins, A., & Duguid, P. (1989). Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher, 18*(1), 32-42.
- Cano, B., Hernández, J., & Bacca, J. (2019). Aplicación móvil con realidad aumentada para practicar las preposiciones de lugar en inglés: Estudio de usabilidad y aceptación [Mobile application with augmented reality to practice prepositions of place in English: Study of usability and acceptance]. In E. Serna M. (Ed.), *Investigación Formativa en Ingeniería, 3* (pp. 22-31.) Instituto Antioqueño de Investigación. doi: 10.5281/3387691
- Cipresso, P., Chicchi Giglioli, I. A., Alcaniz Raya, M., & Riva, G. (2018). The Past, Present, and Future of Virtual and Augmented Reality Research: A Network and Cluster Analysis of the Literature. *Frontiers in Psychology, 9*(2086). doi:10.3389/fpsyg.2018.02086
- Csikszentmihályi, M. (2001). *Flow – az áramlat – a tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó.
- Czékman, B. (2017). Mobiltechnológia a tanórán: oktatási tartalmak, oktatást segítő digitális megoldások. In Fehér P. & Aknai D. O. (Szerk.), *I. Mobil eszközök az oktatásban konferencia. Válogatott tanulmányok az I. Mobil eszközök az oktatásban konferenciáról* (pp. 249-254). Debreceni Egyetem Kiadó, IKT MasterMinds Kutatócsoport, Veszprém.

- Dani, E. (2014). *A kétfázisú HY-DE-modell: A hiper- és mélyfigyelem fázisváltásai a katedrától a hallgatói önfejlesztésig*. Informatika a felsőoktatásban konferencia, Debrecen. <https://bit.ly/2XWlvHI> [Letöltve: 2023. 04. 23.].
- Dani, E. (2015). The HY-DE Model: An Interdisciplinary Attempt to Deal with the Phenomenon of Hyperattention. *Journal of Systemics, Cybernetics and Informatics*, 13(6), 8-14.
- Dani, E., & Bólya, A. M. (2021). A HY-DE modell alkalmazása tántörténeti tananyagra. In Bólya, A. M., & Windhger, Á. (Eds.), *Magyar Csapatjáték – A modern Magyar ösztönművészeti előadás*. (pp. 193-214). Magyar Művészeti Akadémia Művészetielméleti és Módszertani Kutatóintézet.
- Dede, C. (2008). Theoretical perspectives influencing the use of information technology in teaching and learning. In J. Voogt & G. Knezek (Eds.), *International handbook of information technology in primary and secondary education* (pp. 43-62). Springer. doi:10.1007/978-0-387-73315-9_3
- Dede, C. (2009). Immersive Interfaces for Engagement and Learning. *Science*, 323(5910), 66-69. doi: 10.1126/science.1167311
- Dominek, D. L. (2021a). A FLOW, mint a pozitív pszichológia jelenléte az oktatásban. *Eruditio - Educatio*, 16(4), 72-82. doi:10.36007/eruedu.2021.4.72-82
- Dominek, D. L. (2021b). Creativity in higher education through the flow channel. *Belvedere Meridionale*, 33(4), 5-12. doi:10.14232/belv.2021.4.1
- Dominek, D. L., & Ceglédi, Sz. (2021). Alkoss – A találmányosság pszichológiája! Kreativitás mint képességvizsgálat a Tóth-féle kreativitás becslő skála segítségével a Nemzeti Közzolgálati Egyetem hallgatóinak körében. *Magyar Pedagógia*, 121(4), 395-407.
- Dominek, D. L. (2022). On a Flow-based pedagogical model The emergence of experience and creativity in education. *Eruditio-Educatio*, 17(3), 72-82. doi: 10.36007/eruedu.2022.3.072-081
- Dominek, D. L., & Barnucz, N. (2022). The Educational Methodology of Flow at the University of Public Service. *Practice and Theory in Systems of Education*, 1(17), 1-7.
- Dominek, D. L., Ceglédi, Sz., & Demeter, M. (2023). Flow Measurement in Cultural Institutions in the Framework of an Elective Subject at a Hungarian University. *Journal of Museum Education* (megjelenés alatt)
- Driscoll, M. (2000). *Psychology of learning for instruction*. Needham Heights, Allyn & Bacon.
- Dunleavy, M., & Dede, C. (2014). Augmented Reality Teaching and Learning. In J. M. Spector, M. D. Merrill, J. Elen, & M. J. Bishop (Szerk.), *Handbook of Research on Educational Communications and Technology* (pp. 735-745). Springer. doi:10.1007/978-1-4614-3185-5_59
- Fehér, P., & Hornyák, J. (2011). 8 óra pihenés, 8 óra szórakozás, avagy a Netgeneráció 2010 kutatás tapasztalatai. In Ollé J. (Szerk.), *III. Oktatás Informatikai Konferencia Tanulmánykötet* (pp. 101-110). ELTE Eötvös Kiadó.
- Garzón, J., & Acevedo, J. (2019). Meta-analysis of the impact of Augmented Reality on students' learning gains. *Educational Research Review*, 27, 244-260.
- Gombrich, E. H. (1972). The Visual Image. *Scientific American*, 227(3), 85-95.
- Greenfield, S. A. (2009). *Identitás a XXI. században*. (Ford.: Garai Attila) HVG.
- Ibañez, M., Uriarte, A., Zatarain, R., & Barrón, M. (2020). Impact of augmented reality technology on academic achievement and motivation of students from public and private Mexican schools. A case study in a middle-school geometry course. *Computers & Education*, 145, 103734. doi:10.1016/j.compedu.2019.103734
- Hayles, K. N. (2007). Hyper and Deep Attention: The Generational Divide in Cognitive Modes. *Profession*, 187-199. <http://www.jstor.org/stable/25595866>
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated learning. Legitimate peripheral participation*. Cambridge University Press.
- Magyaródi, T., Nagy, H., Soltész, P., Mózes, T., & Oláh, A. (2013). Egy újonnan kidogozott flow állapot kérdőív kimunkálása és pszichometriai jellemzőinek bemutatása. *Pszichológia*, 33(1), 15-36. doi: 10.1556/Pszicho.33.2013.1.2
- Mestre, J. (2002). *Transfer of learning: Issues and a research agenda*. National Science Foundation.
- Németh, N. (2013). Olvasni jó? Egyetemi hallgatók viszonya az olvasásához. *Metszetek – Társadalomtudományi folyóirat*, 4, 33-53.
- Pléh, Cs. (2012). A pozitív pszichológiai szemlélet előfutáiról. *Magyar pszichológiai szemle*, 67(1), 13-18. doi: 10.1556/MPSzle.67.2012.1.2.

- Rabinowitz, P. (1987). *Before Reading: Narrative Conventions and the Politics of Interpretation*. Ohio State University Press.
- Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being*. Free Press.
- Seligman, M. E. P., & Csíkszentmihályi, M. (2000). Positive psychology. An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14. doi: 10.1037/0003-066X.55.1.5
- Szondy, M. (2010). *A boldogság tudománya. Fejezetek a pozitív pszichológiából*. Jaffa Kiadó.
- Tóth, M. (2018). Egyetemi könyvtárak a közösségimédia-platformokon: hogyan találjuk meg a diákokat és az őket érdeklő információkat? *Könyvtárfigyelő*, 28(64), 476.
- Uricska, E. (2020). Rendészeti közösségi oldalak alkalmazása a szaknyelvoktatásban. *Educatio*, 29(4), 653-662. doi:10.1556/2063.29.2020.4.10
- Uricska, E. (2023). The Relationship between the Framing of Speeding Messages and Changes in Attitude of Generation Z Respondents. *Magyar Rendészet*, 23(1), 249-262. doi: 10.32577/mr.2023.1.16
- Ürmösné Simon, G., Borszéki, J., Barnucz, N., & Uricska, E. (2021). A rendészeti szaknyelv szerepe a felsőoktatásban s az új nyelvi stratégia bevezetése. *Porta Lingua*, 21(1), 185-195. doi:10.48040/PL.2021.15
- Vygotsky, L. (1978). *Mind in society*. Harvard University Press.

Recenziók

Bércesi Richárd

RECENZÍÓ A „MAGYARORSZÁG MOZDONYAI” CÍMŰ KÖTETRŐL

(ISBN 978-963-06-3174-7, Máthé Zoltán – Mucsi Barnabás – Nagy Tamás – Vörös Attila Szerk., Indóház Kiadó, Budapest, 2021, 272 oldal)

A Máthé Zoltán – Mucsi Barnabás – Nagy Tamás – Vörös Attila szerkesztette „Magyarország mozdonyai” címet viselő könyv első kiadása 2007-ben jelent meg az Indóház Kiadónál, amely kisebb módosítások után, 2021-ben újra kiadta a jelen recenzió témájául szolgáló kötetet.

A 272 oldalas, jól tördelt, logikus szerkezeti felépítésű, az időrendi kronológiát követő munka hazánk legjelentősebb mozdonyait mutatja be a kezdetektől napjainkig, öt egységen (Gőzmozdonyok, Motorkocsik és motorvonatok, Dízelmozdonyok, Villamos mozdonyok, Villamos motorvonatok) keresztül. A típusváltásokkor a vonatkozó fejezetek előtt három, a gőz-, a dízel-, valamint a villamos vontatás történetének a rövid áttekintéseit is olvashatjuk, amiket minden esetben az egyes mozdonycsaládok, és annak tagjainak a bemutatása követ, elsősorban a stílusjegyek, a technikai megoldások és a közlekedéstörténeti jelentőség szempontjából. A könyv zárásaként pedig olyan külföldi mozdonyokkal is megismerkedhet az olvasó, amelyekkel nemzetközi vonatok részeként találkozhatunk a magyar vasútvonalakon.

A bevezetést „Egy különleges világ ünnep-, és hétköznapjai” címmel T. Hámosi Ferenc, az Indóház magazin főszerkesztője jegyzi, aki röviden összefoglalja a magyar vasútépítés kezdeteit.

Ezt követően az első fejezet felvezetéseként a magyarországi gőzmozdonyok történetéről olvashatunk, amelyet Soltész József írt. A szöveg részletes képet ad az első magyarországi vasút, a Pest-Vác vonal létrehozásának a körülményeiről, továbbá az első, hazánkban közlekedő osztrák, belga, porosz és amerikai gyáráktól vásárolt magánvasúti gőzmozdonyokról is.

Soltész górcső alá helyezi a dualizmus kori magyar mozdonygyártást, azon belül is az első hazai mozdonyt, a „Resiczát”, amely a mai Románia területén lévő Resicabányán készült. Mindez jelentős, hiánypótló jelleget kölcsönöz a kiadványnak, mivel a korábbi, hasonló tematikájú munkákban nem kapunk ennyire tág képet a korai magyar vasúttörténetéről.

Ezzel ellentétben a Trianoni békeszerződés gazdasági hatásait, valamint az ellenséges utódállamok rekvirálásait a szerző csak viszonylag röviden, a magyarországi vonalhálózat jelentős rövidülése kapcsán említi meg, pedig érdemes lett volna egy kimutatást készítenie arról, hogy mely mozdonytípusokat, vasúti kocsikat vitték el „kárpótlás és jóvátétel” címén az országba betörő ellenséges csapatok, élükön a román hadsereggel.

Az ismertető zárása a magyar gőzmozdonygyártás végnapjairól szól. Az utolsó hazai, valamint a külföldről importált gőzmozdonytípusok rövidre szabott bemutatása mellett az olvasók arra vonatkozóan is kapnak információkat, hogy a napjainkban fellelhető muzeális értékű gépek a forgalomból történő kivonásukat követően hol, és milyen formában kerültek megőrzésre az utókor számára.

A mozdonycsaládok ismertetését tartalmazó alfejezeteket Soltész József mellett Dr. Csiba József és Dr. Károly Imre írták.

A második egységet megelőző felvezetés Szabó Ervin munkájaként a dízelmotoros vontatás történetével foglalkozik, amelyben Kandó Kálmán mellett a másik legfontosabb magyar vasúti konstruktőrnek tartott Jendrassik György neve is megemlítésre kerül, aki a motorproblémák kiküszöbölésével lehetővé tette a dízelvontatás meghonosítását Magyarországon (pl.: „Árpád” - motorvonatok, sínautóbuszok).

A szerző kiemelten foglalkozik azzal az elképzeléssel, hogy az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követően - a gőzmozdonyokhoz hasonlóan - ismét felmerült állami szinten a hazai dízelmozdonyok gyártásának vagy azok külföldről történő importálásának ötlete. Az elképzelés kapcsán a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy az előterjesztést komoly politikai viták övezték a szovjet erőszakkal restaurált kommunista pártállami diktatúra újjáéledésekor.

További érdekes adalék még a szovjet Szergej-mozdonyok magyarországi megjelenésének, valamint az ötéves tervek keretében történő vasútfejlesztés hátrányainak elemzése is. Az említett példák alapján kijelenthető, hogy Szabó Ervin munkája fontos kiegészítése nemcsak a hazai közlekedés-, hanem a korabeli politikatörténetnek is.

A mozdonycsaládok ismertetését tartalmazó alfejezeteket Szécsey István, Földváry István, Bihari János, Lakatos Béla, Csanádi Sándor, Mucsi Barnabás, Prohászka Csaba, Beles Lajos, Süveges László, Novák András és Nagy Tamás írták.

A kötet harmadik, záró egységének a felvezetése a Prohászka Csaba által jegyzett, a magyarországi villamos vontatás történetét összegző írás, amelynek megkerülhetetlen szereplője a magyar mérnök-feltaláló, a Ganz-gyár igazgatóhelyettese, Kandó Kálmán, akinek a munkássága önálló alfejezetet kapott. A mérnök és a gyár közötti kapcsolaton keresztül a szerző részletes és átfogó képet nyújt a magyar cégnek a villamosvasúti vontatás kialakításában játszott hazai és nemzetközi szinten is (pl.: Olaszország) kiemelkedő szerepéről, miközben a magyar vonatkozások mellett nagy hangsúlyt helyez a német Siemens vállalat korszakalkotó technológiai újításának, a villamos energia vasúti vontatási célokra történő felhasználásának a bemutatására is.

A mozdonygyártás kapcsán Prohászka rámutat arra, hogy a vállalat több szempontból is előnyben volt a konkurens cégekhez képest. A hazai vasúti járműgyártásban elévülhetetlen érdemeket szerző Mechwart Andrásnak köszönhetően a legtöbb európai vasúttársaság rendszeresen vásárolt a Ganz-gyártól gépeket, ráadásul az 1880-as években a magyar szabadalommal bíró, a Zípernowsky Károly, Déri Miksa és Bláthy Ottó Titusz által készített transzformátor is segített abban, hogy a vasút váltakozó áramú fejlesztését eredményesen tudják megvalósítani.

A mozdonycsaládok ismertetését tartalmazó alfejezeteket Kovács József, Novák András, Beles Lajos, Csanádi Sándor, Rózsa Róbert, Vozáry György és Ferenczy Tibor írták.

Összegzésként kijelenthető, hogy a „Magyarország mozdonyai” című kötet egyaránt tekinthető a nagyközönségnek szánt műnek és tudományos munkának is, amely kiváló összefoglalója a magyar vasúttörténetnek.

A kötetben szereplő mozdonyok egytől-egyig szerves részét képezik a hazai vasúttörténetnek, ráadásul a dízel-, és villanymozdonyok esetében a többség napjainkban is használatban van. A fejezetek írói nem vesznek el a technikai részletekben, törekednek arra, hogy a téma iránt érdeklődők számára többet adjanak egy száraz, kizárólag a műszaki jellegzetességeket felsoroló tudományos kötetnél. A könyv egyediségét pont az adja, hogy az olvasó a legismertebb mozdonycsaládok és az azok részét képező járművek bemutatásakor is egyaránt átfogó ismertetéseket kap (pl.: minden egyes mozdony becenevének a magyarázata), amelyek több esetben tartalmaznak politika-, gazdaság-, és társadalomtörténeti adalékokat is.

A kötet értékét nagyban növeli, hogy a kellő részletességgel kidolgozott ismertetőket számos korabeli, többségében színes fénykép is kiegészíti. A fotók között ráadásul olyan ritkaságokat is láthatunk, amelyek a többi hasonló tematikájú kötetben csak elvétve, vagy egyáltalán nem jelennek meg (pl.: a Közlekedési Múzeum Archívumából származó, a XIX. század közepén üzemben lévő korai gőzmozdonyokról, vagy a V44-es sorozatszámú „Radony” becenevre hallgató villanymozdonycsaládról készült archív felvételek).

A képanyagban ugyanakkor csak a mozdonyok jelennek meg. Bár a vasúttörténetben kiemelt jelentőséggel bíró személyek neve megemlítésre kerül a szövegben, az arcuk nem látható (pl.: Kandó Kálmán). A róluk készült portrék beemelése tovább színesítette volna a munkát. Ez alól csak Jendrassik György és a 411-es sorozatot megmentő Vass András jelent kivételt, akiknek a fényképe helyet kapott a könyvben.

A mozdonytípusokat megelőző történeti összefoglalók kapcsán a szemléltetés szempontjából jó megoldás lett volna, ha a dualizmus kori vasútépítések eredményeit bemutatva, három összehasonlító jellegű térkép is bekerül a kötetbe az 1850-es, 1870-es és az 1910-es évek elejének magyarországi hálózatsűrűségéről. Ugyanezt a módszert lehetett volna alkalmazni a vasúti villamosítások kapcsán az 1930 és 1970, az 1980 és 1990 közötti, valamint a rendszerváltás óta eltelt időszak vonatkozásában is.

A gőzmozdonyoknak a dízel-, valamint a villanymozdonyokkal történő felváltása kapcsán érdemes lett volna egy statisztikai adatsort közölni arról, hogy az egyes időszakokban hogyan tolódtak el fokozatosan az arányok az utóbbiak javára. Ezt ki lehetett volna egészíteni egy Nyugat-, és egy Kelet-Európát bemutató diagrammal, amely átláthatóbbá tehetné volna Magyarország helyzetét a nemzetközi vasúti modernizációs folyamaton belül.

Az egyes mozdonycsaládok bemutatásához egy, a műszaki rövidítéseket tartalmazó táblázat is tartozik, amelynek az adatai azonban nem minden szempontból értelmezhetőek azok számára, akik nem mélyültek el komolyabban a témában. Ugyanez vonatkozik a „vasúti szlengben” használt szakszavakra, kifejezésekre is. A kiadvány ezt a problémát egy, a kötet végében található, magyarázó jellegű glosszárrium segítségével oldja fel.

A felsorolt hiányosságok ellenére úgy vélem, hogy a könyv hasznos segítséget nyújthat a hazai vasúttörténetet kutató, vagy a téma iránt érdeklődő emberek ismereteinek új információkkal való bővítésére, amely ezáltal nemcsak tudományos művé, hanem egyúttal élvezetes olvasmányá is válik.

Bércesi Richárd

*RECENZIO SZÉKELY SÁNDOR „HA MOZDUL A KŐ.
BÁNYÁSZTÖRTÉNETEK” CÍMŰ KÖTETÉRŐL*

(ISBN: 978 963 9893 56 6, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány,
Pécs, 2023, 205 oldal)

Székely Sándor könyve nem szokványos ipar-, vagy technikatörténeti munka. 2012-ben jelent meg először a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány gondozásában, majd kisebb módosításokat követően, 2023-ban ismét. A szerző a bányászélet mindennapjaiba kalauzolja el az olvasót, közlése alapján többségében olyan eseteken, történeteken keresztül, amelyeknek személyesen is részese volt. Székely 1949-ben került a pécsi bányavidék legveszélyesebbnek tartott üzemébe, a Pécs-bányatelepi Gróf Széchenyi István-aknára, ahol vágárként dolgozott.

Könyve 205 oldalból és három nagy egységből áll; a benne szereplő, alfejezetként megjelenő történetek szinte mind az 1941 és 1968 közötti időszakból valók.

Az első rész egyfajta felvezetésként a szerző ifjúságát mutatja be a második világháború, majd a kommunista hatalomátvétel idején. A második (és egyben a leghosszabb) egység a mélyben töltött mindennapokat helyezi a középpontba az 1949 és 1956 közötti időszakban, kiegészítve néhány egyéb történettel. A harmadik, záró szakasz az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése, és a pécsi bányavidék legnagyobb üzemi balesete, az 1968-as vízbetörés közötti évtized, valamint a felszámolás időszakán belül a 2000-es éveknek a bányásztörténeteit foglalja össze.

Székely Sándor törekszik arra, hogy minél jobban megjelenítse az olvasók előtt a bányászélet mindennapjait, ez azonban nem sikerül maradéktalanul. Ennek egyik fő oka az, hogy a kötet egészéből hiányoznak a magyarázó jellegű jegyzetek. Ezek hiányában elsősorban az egyes szakszavak értelmezése okoz fejtörést azok számára, akik nem szakértői az iparágak. A bányászok munkáját illetően sok esetben elveszik a technikai részletekben (pl.: ácsolatok, különböző műszaki megoldások), aminek eredményeként kissé szárazzá válnak az ezzel kapcsolatos történetek.

A könyv meglehetősen kevés fotót tartalmaz, a címoldallal együtt mindössze négy ábra található benne. Bár a Gróf Széchenyi-aknáról és a körülötte kialakított ipartelepről 1926 és 1992 közötti működése során számos földfeletti és alatti felvétel is készült, ezek közül mindössze csak egy felszíni fotó került be a kötetbe, az is a címoldalra, oldalnézetből megörökítve az aknatornyot.

Az ábrák, csekély számuk ellenére, jól kiegészítik a tartalmat. Külön kiemelendő az „Ember küzdj!” című alfejezethez tartozó fénykép, amely a „Pécsbányai bányákban hősi halált halt bányászoknak” az emléktáblájánál készült, és az áldozatok teljes névsora látható rajta. Ha minden fejezetben szereplnének fotók, akkor a leírtakkal összhangban, a szemléltetés révén még jobban bemutatná a bányászélet mindennapjai (pl.: munkaeszközök, életképek, vagy a „drámai” történetek mellékleteként a bányamentők és az állomáshelyük, vagy éppen az életmentés folyamata) az olvasók számára.

A térbeli tájékozódást, és azon belül az egyes létesítmények azonosítását, elhelyezkedését nagyban elősegítette volna, ha a szerző több térképet illeszt a munkába (például a pécsi bányavidékről és a Gróf Széchenyi István-aknai üzemről). Gondolhatunk itt a bányamentők állomáshelyére vagy a bányakórházra, olyan támpontokra, amelyekből következtetni lehetne arra, hogy egy adott vészhelyzet esetén a bányamentőknek mekkora távolságot kellett megtenniük az aknatoronyig, majd a felhozott sebesültekkel a bányakórházig.

A könyv egészének jellegzetes vonása a regényszerű bemutatás. Gondolatait áthatja az erős antikommunista-szemlélet, „a jó és a rossz harcának” a megjelenítése. Ez lehet a fő oka annak, hogy a történeteket az önéletrajzi, naplószerű művek esetében sokszor tapasztalható jellegzetességként erőteljes szubjektív szemléletmód uralja.

Székely Sándor fő-, és mellékszereplői gondosan felépített, jól megjelenített, „kimunkált” karakterek. A történeteket olvasva egyértelműen kirajzolódik, hogy a szerző milyen viszonyban állt velük, mi volt a véleménye a munkatársairól, vagy éppen a feletteseiről. A történész szakma kénytelen fenntartásokkal kezelni a saját emlékeken alapuló műveket (pl.: naplók, memoárok), mivel az ilyen esetekben a szerző alakítója, szereplője a történetnek. Ez nem jelenti azt, hogy megkérdőjelezi az adott események hitelességét, de további, más forrásból származó bizonyítékokra is szükség van, amelyekkel összeegyeztethetőek a megtörtént eseményeken alapuló emlékek, mert önmagukban, megerősítés nélkül nem elegendők a kapott információk. A különböző forrásbázisoknak szimbiózisban kell állniuk egymással, mert együtt alkotnak szerves egységet. Ennek szükségessége bizonyítottan elkerülte a szerző figyelmét, mivel a könyv végén nem tünteti fel, hogy a munkája megírását megelőzően a saját emlékei összegzése mellett milyen egyéb forrásbázisokat dolgozott fel.

Az erőteljes antikommunista megnyilvánulásokhoz hasonló radikális szemléletmód jelenik meg az epilógusban is, ahol Székely Sándor a pécsi kőszénbányászat felszámolásáért az emberi gyarlóságot (és azon keresztül a politikát) teszi felelőssé. Ez egyértelműen a szerző életét jelentő munkahelyéhez való szubjektív viszonyulásának a megnyilvánulása, mivel állításával ellentétben a bányaművelés befejezését számos vizsgálat és környezeti hatástanulmány előzte meg. A bányatulajdonos PannonPower Zrt. a kapott eredmények figyelembevételével döntött - az Európai Unió normákkal összhangban - az energiafű felhasználása és a biomassza-projekt mellett a káros anyagokat kibocsátó feketekőszén további eltüzelése helyett (PannonPower Zrt., 2002).

Székely az utolsó alfejezetben a Gróf Széchenyi István-aknán történt legsúlyosabb baleset, az 1968-as vízbetörés (a könyvben tévesen metángáz-kitörés szerepel) eseményeit idézi fel. A szerző a történettel arra szeretne rávilágítani, hogy ez a 26 halálos áldozattal járó szerencsétlenség szolgáltatta az ürügyet a hagyományos pécsi kőszénbányászat felszámolására. Ez a megállapítás azonban nem pontos. A Karolina I.-külfejtés ebben az évben már megkezdte működését, a létrehozásáról az évtized közepén döntött a Minisztertanács. A tervek között valóban szerepelt a pécsbányatelepi, hagyományos, mélyművelésű, függőleges kőszénbányák (az 1971-ben kiürülő András-akna, valamint a Gróf Széchenyi István-akna) új, napszinti művelésű bányával való fokozatos felváltása. Székely Sándor állításával ellentétben ez azonban nem járt volna együtt Gróf Széchenyi

István-akna és ikertestvére, a szabolcsfalusi István-akna végleges bezárásával, mivel a ma is álló létesítmények környékén a szakértők szerint jelenleg is kb. 250 évre elegendő szén rejtőzik a mélyben (Koncsag, 1993). Az üzemekben ezért csak a termelést kívánták csökkenteni a jóval olcsóbbnak és biztonságosabbnak tartott Karolina I.-külfejtés javára. A bányabezárás az 1989/1990-es rendszerváltáskor került napirendre, amikor az új gazdasági helyzetben a szakemberek ráfizetésesnek ítélték meg a működtetésüket, és olcsóbbnak vélték az Afrikából tengeri úton behozott szenet (Lafferton, 1993).

A szerző megállapításának pontatlanságát támasztja alá az a tény is, hogy István-aknán az 1980-as években, a „Liász-program” keretében a meglévő két aknatorony mellé egy teljesen új, harmadik létesítmény építéséhez is hozzákezdtek. A beruházást azonban a politikai változás és a gazdasági nehézségek hatására, majdnem kész állapotban, 1989-ben leállították (Lafferton, 1993).

Székely Sándor könyve a korábbi, a pécsi bányavidékkel foglalkozó kötetekkel ellentétben nem tudományos munka, hanem a nagyközönségnek szánt mű, a benne szereplő negyven bányásztörténet szórakoztató, feszült, és izgalmas. A mű egyedisége abban áll, hogy az olvasó, akár csak egy regény esetében, oda tudja képzelni magát a szereplők közé. A könyv fontos adalékanyagul szolgál a pécsi bányászattörténet egy eddig kevésbé ismert és feldolgozott oldalához, a szakmához köthető történetek vizsgálatához, amelyek színe- sebbé, érdekesebbé tehetik a pusztán csak a gazdaság- és technikatörténeti szempontok alapján kutatott témát.

Irodalomjegyzék

Koncsag, K. (1993). A mecseki kőszénbányászat 1945-1991-ig. In Szirtes B. (Szerk.), *A mecseki kőszénbányászat. 1945-1991. I. kötet* (pp. 108-133). Kútforrás Kft.

Lafferton, Gy. (1993). A felszámolási eljárás (1991-1993). In Szirtes B. (Szerk.), *A mecseki kőszénbányászat. 1945-1991. I. kötet* (pp. 159-176). Kútforrás Kft.

PannonPower Zrt. (2002). *Tanulmány a biomassza-projektről*. PannonPower Zrt. Archívum.

Abstracts

Anett Tímea Grozdics – János Girán – Balázs Cakó – Ágnes Borsos **Examining the comfort of the office space from the employees point of view**

The purpose of the research is to present the individual and organizational aspects of stress management, in which it examines parameterized comfort in physical spaces and in the context of employee well-being, all of this in the context of increasing workplace performance, as well as its positive effects for workplaces and employees. During the research, we sought the extent to which the feeling of work comfort contributes to the development of the stress level of employees and whether this affects the individual's ability to perform, which can affect organizational efficiency. During our research, we sought an answer to how stress affects the individual and how it affects the body. We present a correlation between the design of office workspaces - ergonomics and efficient work, proving their influence on each other, with an outlook on their ability to influence stress. For the given work process, creating the appropriate workspace as optimally as possible is necessary. Thus, less distress affects the employees, who can work together and in groups more efficiently. In addition, during the implementation of work comfort in a positive direction, eustress may develop in individuals and, indirectly, in the organization, which increases the ability to perform, thus increasing efficiency, which can lead to economic recovery.

Keywords: well-being; ergonomics; stress

Barnabás Kurucz **Public health in the light of figurative sociology - a theoretical experiment**

In this paper, I attempt to analyse the development of public health in the first half of the Horthy era using figurational sociology. Due to the conceptual framework, I do this primarily from the perspective of the Royal Hungarian Ministry of Welfare and Labour, therefore, I do not analyze sub-state structures. The aim of this study is to take the first step towards making the history of social policy an object of analysis in figurational sociology. The study aims to provide an introduction to a model of historical sociology through archival and literary sources. The work of Norbert Elias provides the theoretical starting point, according to which humanity is a pluriverse, sociologically divided into survival units that organise themselves in opposition to each other. These figurations have offensive and defensive functions, which expand with the higher integration of the survival unit. This increases the need for social care, which became a state task after the First World War. The expansion of hospital infrastructure or the

organisation of public health care by the state is therefore key to maintaining internal peace and the capacity of the population to cope. However, survival units also have an ideological function, thereby legitimising their rule and defining their goals and means. The theoretical value of this study is to popularise figurative sociology in Hungary, as well as the historical sociology that is being revived in the West; its practical value is to provide a sketch of the work of the Royal Hungarian Ministry of Welfare and Labour, which has been excluded from domestic studies.

Keywords: figurational sociology; public health; Royal Hungarian Ministry of Welfare and Labour

Dániel Károly Pozsár

**RUNIN – Regional development programme of the
European Union via specific support for the academic sector**

The European political and economic environment is rapidly transforming in parallel with the global economy. This rapid change effects the regional ecosystem of innovation and economic development as well. This means that the European Union faces an enormous challenge to equip the community's regions and their universities in the field of the global competitiveness. European universities will have to find ways to cooperate with the regional social actors and policymakers to increase their regional capacity for innovation and economic development. This paper focuses on the RUNIN (the Role of Universities in Innovation and Regional Development) project which was part of the European Union's Horizon 2020 research and innovation funding programme. The RUNIN programme's main goal was to support the selected researchers to understand how the universities redound the innovation and economic growth in the regions of the academic institutions. This paper aims to present the RUNIN programme's main goals, strategy, focuses and themes. Through the RUNIN programme we can gain insight into the European Union's tools and policies in a meso and micro level concerning innovation and regional development. The paper also presents the historical background of the universities' role in regional development and innovation through the 20th and 21st centuries.

Keywords: RUNIN; regional development; innovation

Péter Várnagy

Lifelong education in Scouting

One of the subjective reasons for writing this article goes back to the time of the political system change in Hungary. At the end of the eighties, I became interested in the resurgent youth movement, Scouting. It is true that I had to spend a decade within the framework of pioneer movement in the Hungarian People's Republic (at that time it was mandatory), as a result of which I knew little about the Hungarian Scout Association, which was banned in 1946. In the meantime, my interest, in addition to acquiring my theoretical knowledge, was focused on practical application, so I joined the re-founded scout team called "No. 217 Christian Young Workers" in Pécs, whose foundation dates back to 1922. At that time, I was still pursuing university studies, I was in the so-called "young adult" period, and the "old scouts" of the troop welcomed me with expectation, and soon entrusted me with the leadership of the young people who applied. My attraction to the subject increased, so I tried to find as many sources as possible in the past years, both in Hungarian and in English, which are related to Scouting, but mainly to its educational activities. All my research led to the publication of my book in 2014 (Mosaics from Hungarian Scouting at the beginning of the 20th century), which was basically a historical approach. My current study provides a brief overview of the defining characteristics of lifelong education in Scouting. To process the topic, I focused on content analysis within the method of document analysis, for which my previous literature research and personal experience provided a good basis.

Keywords: scouting; education; lifestyle

Róbert Oláh

A critical comparison of Sándor Petőfi's autograph poems preserved in Nagykovács and its recent results II. - The legacy of 1848

In 2023 we celebrate the 200th anniversary of the birth of Sándor Petőfi (1823–1849), the most ardent poet of Hungarian literature. 2023 was declared a commemorative year, similar to Arany Bicentenary of 2017. In this essay, I commemorate Petőfi and his less well-known autograph poems that are preserved in János Arany Public Interest Museum Collection. Focusing on the poet's works created in 1848, I compared three of his poems with the first printed editions and critical revisions in a textual comparison. My aim, in addition to comparing the manuscripts, was to determine which of the autograph documents in question could be considered truly Petőfi's manuscripts and which ones could be excluded. I would like to confirm or refute the authenticity of these poems by publishing the original sources in a way that has not been researched before. With my study, I believe that we can get closer to the legacy that the young poet left us, which is one of the most valuable imprint of the Hungarian language and literature in the 21st century as well. The textological comparison can make our understanding of

Petőfi's oeuvre more complete, and this paper can serve as a basis for further exploratory, comparative, analytical and critical works. With the data presented here, we can further clarify the relevant parts of a possible new, more comprehensive critical edition, as well as the museological data repositories that form the basis of research on Petőfi's poems.

Keywords: Sándor Petőfi; autograph poems; critical comparison

Ágnes Baros-Tóth

The significance of the socio-emotional wealth (SEW) in family business research

Research on family businesses began in the 1980s, so it can be considered a relatively young field of science. From the very beginning, research on family businesses has been characterized by the desire to establish scientific legitimacy, as a result of which several of the most important theories of economics have been integrated into family business research in order to provide a theoretical basis for research, within which the most cited theories are the agent theory, the resource-based view, the stewardship theory, the theory of socio-emotional wealth, and the institutional economics. The theory of socio-emotional wealth should be highlighted from the above-mentioned theories because it is not an adaptation of a well-known economic theory to family businesses, but an independent theory developed and continuously improved by family business research. The aim of the study is to present in detail the concept, formation and development of socio-emotional wealth based on literature research. The significance of socio-emotional wealth is that it has helped to better understand the unique characteristics of family businesses, especially the influence that the family exerts on the risk-taking willingness of the business.

Keywords: socio-emotional wealth; family business; life cycles

Lilla Dalma Dominek – Erna Uricska – Balázs Czékmán –

Erzsébet Bujdosóné Dani – Nóra Barnucz

The World of Digital Flow – The first results of an experiment

The aim of the study is to present the effects of the augmented reality (AR) and the HY-DE model multimedia-based methodologies that were observed in the context of the students' communication and access to the state of flow. The experiment was conducted in ESP classes at the Faculty of Law Enforcement, Ludovika University of Public Service (hereinafter: LUPS FLE). The classroom research (2021/2022) focused on measuring the added value of the technologies used in the terms of students' performance and motivation. It was observed whether learning supported by ICT tools coincides with experience and/or challenges. In the control group, the teaching of the curriculum was carried out in a traditional way without ICT tools, in study group#1 the HY-DE model and AR were used, and in study group#2 only AR was used in the teaching-learning purposes. It was hypothesised that the innovative technology-supported lessons enhance the teaching-learning process, and they are both experiential and challenging for students. The measuring tools were (1) pre- and post-vocabulary knowledge tests; and (2) a flow test that measures the students' state of flow. The first results show a significant difference between the tests and control groups (ANOVA $p < 0,001$). It means that the students found the process of the learning material supported by technologies as a challenge, but at the same time they did not find a real challenge in solving the tasks. However, the results of the post-vocabulary tests prove the positive effect of the applied technologies.

The study with the "project No. TKP2021-NKTA-51 was realized with the support of the Ministry of Culture and Innovation from the National Research Development and Innovation Fund, financed by the TKP2021-NKTA tender program." As part of this program, research related to digital competence was also implemented. One of these studies, along with its initial results, is presented in its current paper.

Keywords: Augmented Reality; HY-DE model; FLOW

Szerzőink

BARNUCZ NÓRA, tanársegéd, Nemzeti Közszerzőgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Idegennyelvi és Szaknyelvi Lektorátus; a Kreatív Tanulás Program Kutatóműhely tagja; vezető-helyettes, Élményalapú Digitális Oktatási Kutatóműhely; az IKT MasterMinds Kutatócsoport tagja. Kutatási terület: IKT eszközökkel támogatott oktatáskutatás. E-mail: barnucz.nora@uni-nke.hu

BAROS-TÓTH ÁGNES, tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész-és Társadalomtudományi Kar, Humánfejlesztési és Művelődéstudományi Intézet; doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. Kutatási területek: családi vállalkozások generációváltása; ügynökelmélet; stewardship-elmélet; a szocio-emocionális vagyon elmélete a családi vállalkozások kutatásában; hosszú élettartamú vállalkozások; vállalkozások életciklusai. E-mail: baros-toth.agnes@pte.hu

BÉRCESI RICHÁRD, történész, történelem-, hon-, és népismeret szakos tanár; doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész-és Társadalomtudományi Kar, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola. Kutatási területek: a pécsi kőszénbányászat kulturális örökségei, és azok lehetséges megjelenése az oktatásban; a Pécsi Bányavasutak története. E-mail: richard.bercesi@gmail.com

BORSOS ÁGNES PROF., egyetemi tanár, mb. tanszékvezető, Pécsi Tudományegyetem, Műszaki és Informatikai Kar, Építész Szakmai Intézet, Belsőépítészeti, Alkalmazott és Kreatív Design Tanszék. A Parametrizált komfort a fizikai terekben kutatócsoport vezetője. Kutatási területek: építésztechnológiai tudományok; építőművészet. E-mail: borsos.agnes@mik.pte.hu

BUJDOSÓNÉ DANI ERZSÉBET PHD, HABIL., tanszékvezető, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék; igazgató, Bács-Kiskun Vármegyei Könyvtár. Kutatási területek: könyvtárpedagógia; olvasásszociológia; olvasáspedagógia; digitális műveltség. E-mail: dani.erszebet@arts.unideb.hu

CAKÓ BALÁZS PHD, adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Műszaki és Informatikai Kar, Épületgépész- és Létesítménytechnológiai Tanszék. Kutatási területek: módszer az épített környezet komfortérzetének javítására; komfortelmélet; épületfizika; energetika, E-mail: cako.balazs@mik.pte.hu

CZÉKMÁN BALÁZS PHD, e-learning szakértő, Károli Gáspár Református Egyetem, IKT Kutatóközpont; az IKT MasterMinds Kutatócsoport tagja. Kutatási területek: IKT eszközök, mobil oktatási eszközök alkalmazhatósága; mobil eszközök és elektronikus tananyagok hatékonyságvizsgálata; kiterjesztett valóság, virtuális valóság oktatásban betöltött szerepe, hatékonyságvizsgálata. E-mail: balazs.czekman@gmail.com

DOMINEK DALMA LILLA PHD, egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Társadalmi Kommunikáció Tanszék; a Kreatív Tanulás Program Kutatóműhely tagja; az Élményalapú Digitális Oktatási Kutatóműhely vezetője. Kutatási területek: flow élmény vizsgálata; múzeumpedagógia; kompetencia-, és készségfejlesztés; flow alapú pedagógia. E-mail: dominek.dalma.lilla@uni-nke.hu

GIRÁN JÁNOS PHD, adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Orvostudományi Kar, Népegészségügyi Tanszék. Kutatási területek: egészségfejlesztés; városi környezet egészség hatásai; parametrizált komfort a fizikai terekben; klímaváltozás egészség hatásai; az egészség társadalmi meghatározói; egészségtervezés. E-mail: janos.giran@aok.pte.hu

GROZDICS ANETT TÍMEA, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola; ügyvivő-szakértő, Pécsi Tudományegyetem, Műszaki és Informatikai Kar, Építész Szakmai Intézet. A Parametrizált komfort a fizikai terekben kutatócsoport tagja. Kutatási terület: az irodai terek belső paramétereinek hatása a munkavállalói teljesítményre, a szervezet hatékonyságára. E-mail: grozdics.anett@pte.hu

KURUCZ BARNABÁS, PhD-hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola; szociológus. Kutatási területek: szociálpolitikatörténet; német klasszikus szociológia; történeti szociológia. E-mail: kurucz.barnabas@hallgato.ppke.hu

OLÁH RÓBERT, geográfus, történész, kormányzati igazgatási tisztviselő, Ceglédi Tankerületi Központ. Kutatási területek: Nagykőrös város helytörténete; Arany János irodalmi munkássága és nagykőrösi évei; a lélegelektromos jelenségek modellezése; speciális kőzetek és ásványok kialakulása. E-mail: olahr88@gmail.com

POZSÁR DÁNIEL KÁROLY, PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. Kutatási területek: felsőoktatás és regionalitás; egyetemek és a regionális innováció. E-mail: pdk870212@gmail.com

URICSKA ERNA, PhD-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Kommunikációtudomány Doktori Iskola; óraadó oktató, Budapesti Corvinus Egyetem. Kutatási területek: kommunikációtudomány; közösségi oldalak; reputációmenedzsment. E-mail: erna.uricska@stud.uni-corvinus.hu

VÁRNAGY PÉTER PHD, HABIL., külkapcsolati és akkreditációs dékánhelyettes, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar; egyetemi docens, PTE BTK Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézet, Művelődéstudományi Tanszék. Kutatási területek: a kultúrára és az oktatásra ható normarendszerek vizsgálata; a kulturális és oktatási tevékenységek magyarországi és európai szabályozási háttere, fejlesztésének lehetőségei; a cserkészlet helytörténeti és pedagógiai vonatkozásai. E-mail: varnagy.peter@pte.hu

Authors

BARNUCZ, NÓRA, assistant lecturer, University of Public Service, Faculty of Law Enforcement, Department of Foreign Languages for Specific Purposes; member of the Research Group for Creative Learning Programme; vice-head of the Research Group for Experiential Digital Education; member of the ICT MasterMinds Research Group. Research field: research on education supported by ICT tools. E-mail: barnucz.nora@uni-nke.hu

BAROS-TÓTH, ÁGNES, assistant lecturer, University of Pécs, Faculty of Humanities and Social Sciences, Institute of Human Development and Cultural Sciences; doctoral student, University of Pécs, Faculty of Economics and Business, Doctoral School of Regional Politics and Economics. Research fields: succession in family businesses; agency theory; stewardship theory and theory of socio-emotional wealth in family business research; firm longevity; business life cycles. E-mail: baros-toth.agnes@pte.hu

BÉRCESI, RICHÁRD, historian, teacher of History and Ethnology; PhD student, University of Pécs, Faculty of Humanities and Social Sciences, Education and Society Doctoral School of Education. Research fields: cultural heritage of coalmining in Pécs and their possible appearance in education; history of Mine Railways of Pécs. E-mail: richard.bercesi@gmail.com

BORSOS, ÁGNES PROF., full professor, Head of Department of Interior Architecture, Applied and Creative Design, Faculty of Engineering and Information Technology, Faculty of Architecture, University of Pécs; leader, Parametrized comfort in physical spaces research group. Research fields: architectural sciences; architectural design. E-mail: borsos.agnes@mik.pte.hu

BUJDOSÓNÉ DANI, ERZSÉBET PHD, HABIL., associate professor, head of the Department of Library and Information Science, University of Debrecen; director, Library of Bács-Kiskun County. Research fields: library pedagogy; sociology of reading; reading pedagogy; digital literacy. E-mail: dani.erszebet@arts.unideb.hu

CAKÓ, BALÁZS PHD, assistant professor, University of Pécs, Faculty of Technology and Informatics, Department of Building Services and Building Engineering. Research fields: method for improving the feeling of comfort in the built environment; comfort theory; building physics; energetics. E-mail cím: cako.balazs@mik.pte.hu

CZÉKMÁN, BALÁZS PHD, e-learning expert, Károli Gáspár University, ICT Research Centre; member of the ICT MasterMinds Research Group. Research fields: applicability of ICT tools and mobile devices in education; efficiency analysis of mobile devices and electronic learning materials; the role and efficiency analysis of augmented and virtual reality in education. E-mail: balazs.czekman@gmail.com

DOMINEK, DALMA LILLA PHD, associate professor, University of Public Service, Faculty of Public Governance and International Studies, Department of Social Communication; member of the Creative Learning Programme; head of the Research Workshop for Experiential Education. Research fields: investigation of flow experience; museum education; competence and skill development; flow-based pedagogy. E-mail: dominek.dalma.lilla@uni-nke.hu

GIRÁN, JÁNOS PHD, assistant professor, University of Pécs, Medical School, Department of Public Health. Research fields: health promotion; health effects of urban environment; parameterized comfort in physical spaces; health effects of climate change; social determinants of health; health planning. E-mail: janos.giran@aok.pte.hu

GROZDICS, ANETT TÍMEA, PhD student, University of Pécs, Faculty of Economics, School of Regional Politics and Economics; acting consultant, University of Pécs, Faculty of Engineering and Informatics, Institute of Architecture; member of the research group Parameterized Comfort in Physical Spaces. Research field: impact of the internal parameters of office spaces on employee performance and organisational efficiency. E-mail: grozdics.anett@pte.hu

KURUCZ, BARNABÁS, PhD student, Péter Pázmány Catholic University, Doctoral School of History; sociologist. Research fields: history of social politics; German classical sociology; historical sociology. E-mail: kurucz.barnabas@hallgato.ppke.hu

OLÁH, RÓBERT, geographer, historian, government administration officer, Cegléd Educational Region Center. Research fields: local history of Nagykőrös; the literary work of János Arany and the poet in Nagykőrös; modelling of aeronautical phenomena; formation of special rocks and minerals. E-mail: olahr88@gmail.com

POZSÁR, DÁNIEL KÁROLY, PhD student, Széchenyi István University, Doctoral School of Regional- and Business Administration Sciences. Research fields: higher education and regional perspectives; universities and regional innovation. E-mail: pdk870212@gmail.com.

URICKA, ERNA, PhD student, Corvinus University of Budapest, Doctoral School of Sociology and Communication Science; part-time lecturer, Corvinus University of Budapest. Research fields: communication science; social media; reputation management. E-mail: erna.uricka@stud.uni-corvinus.hu

VÁRNAGY, PÉTER PHD, HABIL., Vice-Dean for Foreign Relations and Accreditation, University of Pécs, Faculty of Humanities and Social Sciences; associate professor, UP, Faculty of Humanities and Social Sciences, Institute for Human Development and Cultural Studies, Department of Cultural Studies. Research fields: the impact of legal and other norms on culture and education; the Hungarian and European legal background of cultural and educational activities, possibilities of their development; historical and pedagogical aspects of Scouting. E-mail: varnagy.peter@pte.hu